MAURÍ SERRA

HISTÒRIA
DE
LA GARRIGA

I

MCMXLIX

JOSEP MAURÍ SERRA

Història de La Garriga

I

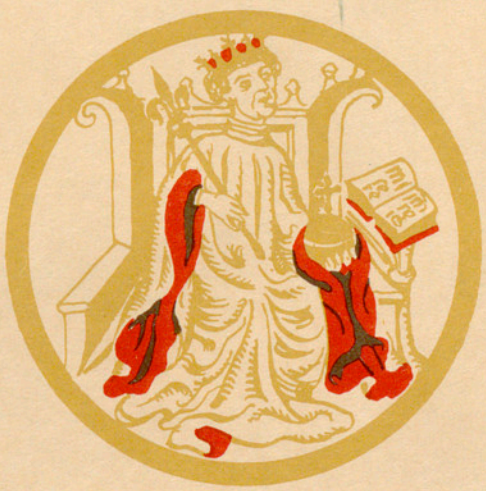

MCMXLIX

La Fundació Maurí agraeix a la germana de l'autor la cessió dels drets per l'edició d'aquesta obra.

ISBN 84-300-3184-7 (obra completa)
ISBN 84-300-3183-9 (t. I)
Depósito Legal: B. 29.871-1980
ROMARGRAF, S.A. - Juventud, 55
Hospitalet de Llobregat (Barcelona)

HISTÒRIA
DE
LA GARRIGA

D'aquest primer volum de la
HISTÒRIA DE LA GARRIGA
s'han editat cent exemplars
especials, numerats amb xifres
romanes, i altres tres-cents
exemplars sense numerar.

"Obispado de Barcelona. - NIHIL OBSTAT: El Censor, Juan Puntí Collell, pbro.- Barcelona, 12 de septiembre de 1949. - IMPRÍMASE: † Gregorio, Obispo de Barcelona. - Por mandato de su Excia. Rdma.: Dr. Luis Urpí Carbonell, Maestrescuela, Canciller-Secretario."

JOSEP MAURÍ SERRA

HISTÒRIA DE LA GARRIGA

Volum I

BARCELONA
1949

L'edició del present volum s'ha fet en compliment de l'acord pres pel Magnífic Ajuntament de La Garriga, en la sessió celebrada a 12 de maig de 1949. També ha prestat el seu patronatge a aquest volum la Parròquia de Sant Esteve de La Garriga.

Assit principio sancta maria meo
o mater Rerum da michi scribere verum
cui ceptum das da michi trinia potestas
presens huic operi sit michi gracia neumatis almi
me juvet et faciat adimplere quod utile fiat
principium medium finemque dēus intueatur
Huicque bonos actos dirigat ipse meos.

(Manuscrit d'un notari del segle XVI, existent a l'arxiu de can Terrés.)

La coberta d'aquest volum és original del senyor Sebastià Llobet Ribas; la miniatura inclosa en el cercle és un facsímil extret del Rull Genealògic dels comtes-reis de Barcelona, que es guarda al Monestir de Poblet; representa el rei Martí I l'Humà, figura preeminent del present llibre.

La Garriga freturava que fossin recollides i aplegades les seves notes històriques. Mai ningú no havia fressat aquest camí. Hom ignorava no solament la seva línia general, sinó que àdhuc es desconeixien gairebé tots els seus detalls. Malgrat això, l'amor per aqueix bocí de terra que ens ha vist néixer i l'incentiu d'una mena de vocació per les coses de la Història, ens vararen, anys ha, en el mar de la documentació inèdita referent a La Garriga i ens han sostingut l'alè per a vogar-hi durant molts milers d'hores silencioses. El resultat, copiosíssim, ací el tens, parcialment, amic lector; garbellat i ordenat.

En una obra d'història les afirmacions calia que fossin provades, i res no podia donar un tal valor provatiu com la transcripció dels mateixos documents, encara que ho fossin parcialment; endemés, aleshores els mots responen més evocadorament a les idees que estotgen, i dibuixen matisos i detalls que no tindria una mera referència al seu contingut; a part que el sol fet de publicar una documentació inèdita atorgava ja un valer objectiu al llibre. D'altra banda, hem aspirat que tot l'edifici restés sòlidament construït i ben allunyat de fantasies inconsistents.

Però, com que voldríem que aquest llibre fos llegit pel major nombre possible de garriguencs, hem cregut necessari de publicar, en el curs de l'obra, els textos catalans antics amb l'ortografia actual, per a fer-los més entenedors i de lectura menys feixuga; però respectant sempre les mateixes paraules i els mateixos fonemes de l'original. Per idèntics motius hem hagut de traduir els textos llatins; emperò hem curat de fer-ho d'una manera gairebé literal, avantposant la fidelitat al text a una contingent elegància de l'estil.

Hem fugit no solament de tota divagació literària, sinó que àdhuc hem escatimat els comentaris i les apreciacions personals; certament que prodigant aquests, el llibre hauria pogut tenir una agilitat que ara ha de mancar-li; però aleshores o bé el volum s'engruixia fora mesura, o bé havien de retallar-se les veritables notes de la història garriguenca. Per això ens hem limitat a pocs comentaris, i, encara, la major part d'ells el lector els trobarà en forma d'unes concises i substancioses notes de peu de pàgina; algunes de les quals no fan sinó popularitzar conceptes ja coneguts dels lectors tècnics en la matèria. Si ens fos lícit de fer-ho, recomanaríem amb tot l'interès la lectura d'aquestes notes. Tanmateix creiem que constitueix un bon comentari implícit l'enllaç, que ens hem afanyat d'establir, amb notes de referència, entre uns temes i els altres, i àdhuc la perspectiva de llur ordenació sistemàtica.

Potser alguns dels números de la part dedicada a l'estada a La Garriga del rei Martí i de la seva muller facin poca referència a la nostra població i haurien pogut eliminar-se sense que en perdés la història local; però els hi hem mantingut, perquè les lletres que hi transcrivim varen ésser escrites a La Garriga i moltes d'elles esmenten precisament algú que vingué al nostre poble; perquè ajuden bellament a reconstruir amb tot detall l'ambient i les preocupacions dels sobirans mentre ací residien; perquè sovint descriuen tan vigorosament la vida i les característiques de la seva època, que gairebé assoleixen un interès novellístic; perquè quasi sempre constitueixen unes mostres exquisides de llenguatge literari...

En les dues darreres parts del llibre hem agabellat petites monografies referents a cada una de les antigues cases de La Garriga, algunes ja desaparegudes. Hem procurat de recollir-hi totes aquelles notes interessants que ens ha estat possible d'obtenir; arribant fins als nostres dies. Les recensions dels documents de les masies, que publiquem en aquestes dues parts, solen ésser d'una època posterior a la data del seu atorgament; el lector ja ho notarà fàcilment pel llenguatge emprat, per les fòrmules, pels girs de les frases, per les incorreccions del lèxic, etc.

Bé ens escauria d'estergir en aquest lloc una poderosa elegia per la dispersió i la pèrdua irreparable, durant els darrers vint-i-cinc anys, dels arxius d'algunes masies i del nostre millor arxiu: l'Arxiu

Parroquial...; és ben a contracor nostre que restaran ací quasi deserts els setials que havien d'ocupar aquelles pairalies; i és amb greu recança nostra que l'ample escon, que havia d'omplir l'Arxiu Parroquial, romandrà quasi solament ocupat per les dades, interessantíssimes, això sí, que ens forneix l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Per a l'estudi de la laboriosa naixença i evolució del municipi garriguenc ens hem pogut valdre principalment del riquíssim Arxiu de la Corona d'Aragó; amb algunes aportacions de l'Arxiu Municipal i de l'arxiu de can Terrés, de La Garriga.

Cal advertir que, quant a la història de la parròquia i a la del municipi, ens detenim en arribar al segle XVII; de manera que, en conjunt, pot dir-se que aquest llibre és la història de La Garriga quan solament era un lloc; és a dir, quan no era més que un terme de cases disperses. Si Déu ens dóna anys de vida i lleure per a fer-ho, publicarem un segon llibre que serà la història de la vila de La Garriga, o sigui de quan La Garriga ha estat ja un nucli urbà de suficient relleu. Allà podrem parlar de l'esplendorós segle XVII, de la construcció de la nova església parroquial, de la formació dels carrers de La Garriga, de les guerres que l'han flagel·lada, de la fesomia actual del nostre poble, etc.

Per aquest llibre ens hem limitat a recollir gairebé únicament il·lustracions fotogràfiques, perquè elles contribueixin amb la seva fidelitat objectiva, molt poc afectada per interpretacions personals, al desig d'exactitud que tempira arreu de l'obra. Elles seran, encara, un document gràfic d'algunes coses venerables que, precisament per llur antiguitat, corren un major risc de desaparèixer, com s'ha esdevingut amb altres de semblants; i elles seran, sens dubte, un goig per a totes les persones que fullegin aquest llibre. Ultra això, caldrà no oblidar que les obres d'art sovint polaritzen els sentiments i els ideals dels homes més que no pas els mateixos documents dels arxius.

Les frases d'agraïment les encetem remerciant totes aquelles persones i institucions de La Garriga i de Barcelona que ens han facilitat la tasca, particularment quant a la consulta dels arxius; agraïm així mateix la cooperació de totes aquelles persones que han intervingut de prop o de lluny en l'edició i en la venda d'aquest llibre, amb un esment especial per a l'Ajuntament de La Garriga, que en

sessió extraordinària acordà unànimement de patrocinar l'edició d'aquest volum.

Finalment, escudant-nos, per la nostra part, en la dita de Plini el jove, *historia quoquo modo scripta delectat*, i un cop demanada vènia pels defectes d'aquest llibre, tot allò que en resta, les seves coses bones, gosem oferir-les illusionadament a tots els garriguencs. Sabem que no n'hi pot haver cap que no estimi el seu contingut: alguns entranyablement, perquè senten córrer en les venes llurs la mateixa sang dels protagonistes del llibre; la majoria perquè els seus ulls varen descloure's per primer cop a La Garriga; i tots perquè aqueixa terra beneïda aguanta les seves petjades o perquè, amb goig o amb tristesa, tant se val, en algun retall de la pròpia vida hi trobaran pintada la color de les nostres cases o dels nostres conreus dispersos, hi sentiran la música fina de l'aire garriguenc o l'accent de les paraules dels conveïns... i precisament en aquest llibre descrivim les arrels millenàries d'aquestes coses.

JOSEP MAURÍ

Blanes, 25 de maig de 1949.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu de la Corona d'Aragó (particularment la secció de pergamins, els registres de la Cancelleria reial i el fons procedent de la Batllia General de Catalunya).

Arxiu Episcopal o Diocesà de Barcelona.

Arxiu de la Catedral de Barcelona.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Arxiu Històric de Protocols del Col·legi Notarial de Barcelona.

Secció de còdexs i manuscrits de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona.

Secció de manuscrits de la Biblioteca Central de la Diputació Provincial de Barcelona.

Arxiu Municipal de La Garriga.

Antic Arxiu Parroquial de La Garriga (destruït en 1936).

Arxiu de can Terrés (en el qual es guarden els antics arxius de can Rosselló de Vall, can Terrés i can Caselles).

Arxiu de can Dachs (en el qual es guarden els antics arxius de Blancafort del Molí, ca l'Oliveres de La Garriga i de l'Abancó).

Arxiu de can Busquets.

Arxiu de can Poy.

Arxiu de can Noguera.

Antic arxiu de can Cors-Pellicer (avui en el nostre arxiu particular).

Documents procedents de can Parera de Pimar.

Lligall de pergamins procedents de ca N'Illa (avui en el nostre arxiu particular).

Papers inèdits del senyor Ramon de Rosselló Donato, † comte de Vilanova.

ÍNDEX

CAPÍTOL PRELIMINAR. — ELS FONAMENTS DE LA HISTÒRIA DE LA GARRIGA.

Pàgs.

1. Descripció del terme de La Garriga 1
2. De les més antigues referències arqueològiques 5
3. El camí del Congost 6
4. Les aigües termals 9
5. Restes romanes de la part alta del terme 10
6. Restes romanes de la zona de migjorn 13
7. La villa de can Terrés 15
8. Una església visigòtica a La Garriga? 17

LLIBRE PRIMER. - El lloc de La Garriga

PRIMERA PART

De com l'Església afaiçonava La Garriga

CAPÍTOL I. — DE L'ANTIGA SANTA MARIA DEL CAMÍ.

9. De la reconquesta de La Garriga 23
10. Uns vells documents facticis 25
11. L'abadessa Emma funda un priorat per a Xixilona, l'any 921 28
12. La capella de Santa Maria del Camí 30
13. L'epitafi de Xixilona 32
14. Havent mort Xixilona l'any 945 34

CAPÍTOL II. — INICIALS DE LA PARRÒQUIA DE SANT ESTEVE DE LA GARRIGA.

Pàgs.

15. Mir, comte de Barcelona 36
16. El primer document que anomena «La Garriga» és de l'any 966 38
17. ... eclesiam Sancti Stephani... 40
18. ... de ipsa Garriga... 41
19. ... cum ipsam parrochiam... 43
20. ... omne usu ipsius ecclesia pertinentia... 44
21. ... cum omnes ecclesias subiectas... 45
22. Concessió del patronat a Santa Maria de l'Estany, en 1139 47

CAPÍTOL III. — ROSANES.

23. L'església de Sant Joan de Torruella o de Rosanes ... 49
24. La casa de Rosanes 51
25. Els canonges Rosanes del segle XIII 53
26. Dels Rosanes de La Garriga 54
27. Unes malifetes dels garriguencs perdonades en 1306 57
28. Del benefici de Sant Joan de Rosanes 59
29. En Galceran III de Rosanes 60
30. Cap a l'extinció de la família dels Rosanes 62

CAPÍTOL IV. — A L'EMPARANÇA DE LA SEU DE BARCELONA.

31. El canonge Pere de Noguera, del segle XIII 65
32. Sepultures dels Noguera a la Catedral de Barcelona 67
33. Fundació de l'Hospital dels banys de La Garriga, en 1347 68
34. Béns de l'Hospital balneari 69
35. Del benefici de Sant Macari 72
36. De la capella de Sant Macari 74

CAPÍTOL V. — DEL TEMPS DEL BISBE PONÇ DE GUALBA I DEL RECTOR ARNAU DE L'ANGLE.

37. De la visita pastoral de l'any 1507 76
38. Els domers del segle XIV 78
39. La mongia de l'altar de Santa Maria 82
40. De les visites dels anys 1313 i 1314 83
41. Qüestió sobre mals usos 84
42. Els drets eclesiàstics que substituïen els mals usos ... 86
43. Els atorgants del document de l'any 1323 87

CAPÍTOL VI. — DE LA VIDA PARROQUIAL FINS A L'ANY 1404.

44. De la visita pastoral de l'any 1336 89
45. Comença la notícia de la visita de l'any 1379 90

Pàgs.

46. Sobre els tres sacerdots de la parròquia 92
47. De la visita de l'any 1382 94
48. L'estat de l'església parroquial en 1403 95
49. Dels eclesiàstics de La Garriga en 1403 96
50. La parròquia durant la mortaldat de l'any 1404 97

SEGONA PART

L'antic municipi de La Garriga

CAPÍTOL I. — DE LES ANTIGUES LLIBERTATS DE LA GARRIGA.

51. La Garriga fou franquesa 101
52. ... pero no de «Les Franqueses del Vallès» 103
53. Carrer de Barcelona i lloc de recollita 106
54. Una alienació frustrada 108
55. El privilegi de 1358, concedit per Pere III, el Cerimoniós 111
56. Per acabar amb una duplicació d'autoritats 113
57. El batlle de Barcelona i el seu lloctinent per a La Garriga 115
58. El rei Pere III sanciona el privilegi de 1373 117

CAPÍTOL II. — L'ANY 1380 ÉS CEDIDA LA JURISDICCIÓ SOBRE LA GARRIGA A N'EIMERIC DE CENTELLES.

59. El pas dels ducs per La Garriga 119
60. El noble N'Eimeric de Centelles 121
61. El perquè de l'alienació 123
62. L'alienació a favor d'En Centelles 125
63. Puntualitzant algunes de les facultats cedides 127
64. Clàusules d'estil 129

CAPÍTOL III. — SOTA LA JURISDICCIÓ DE N'EIMERIC DE CENTELLES, DE 1380 A 1397.

65. L'alienació efímera de l'any 1382 131
66. L'homenatge del senyor de La Roca 133
67. Augment de la carta de gràcia a N'Eimeric de Centelles 134
68. Alienació del dret de lluir i quitar la jurisdicció de La Garriga 135
69. Gestions realitzades per En Marc de Vilanova 137
70. Contra la voluntat de N'Eimeric de Centelles 138
71. La talla de l'any 1397 140

CAPÍTOL IV. — CAPÍTOLS PACTATS EN 1397 ENTRE EL REI MARTÍ I LA GARRIGA.

Pàgs.

72. La reincorporació a la corona reial 142
73. Una garantia amb condició suspensiva 144
74. Altres garanties 145
75. Capítols relatius al batlle de La Garriga 147
76. Les concessions dels capítols V al VIII 149
77. Capítols complementaris: del IX al XII 150
78. La conclusió del document 152

CAPÍTOL V. — COMPLEMENTS I CONSEQÜÈNCIES DE LA REINCORPORACIÓ A LA JURISDICCIÓ REIAL.

79. El primer batlle de La Garriga fou En Marc de Vilanova 154
80. La rectificació de l'any 1398 156
81. Aprofitant l'estada del rei Martí a La Garriga 157
82. Una concessió temporal atorgada pel rei Martí en 1408 158
83. Dels homes propis dels Centelles 160
84. Contribució a un maridatge en 1427 161
85. Conflicte entre La Garriga i un Centelles 162

TERCERA PART

Estada a La Garriga del rei Martí I, l'Humà, i de la seva muller, la reina Maria de Luna

CAPÍTOL I. — DELS REIS I LLUR SEGUICI.

86. La vinguda del rei 167
87. També vingué la reina 170
88. L'estatge dels reis 171
89. Els de la casa del rei 173
90. Dels escrivans reials 175
91. De casa la reina 178
92. La salut del rei 180

CAPÍTOL II. — DE LES DESPESES DE LA CORT DELS REIS.

93. El compte de les despeses d'un dia 182
94. Per a la taula de la reina 184
95. Les despeses dels compradors 186
96. Emmanllevant amb fiances 188
97. De les despeses de la coronació 190
98. Els vestits dels reis 191

CAPÍTOL III. — DE LA RELIGIOSITAT DELS SOBIRANS.

Pàgs.

99. Caritat amb el proïsme ... 194
100. La fe cristiana dels nostres reis ... 196
101. Sobre el cisma que dividia l'Església ... 198
102. Un afer delicat ... 200
103. Qüestions de polidesa ... 202
104. Les lectures del rei ... 204

CAPÍTOL IV. — DE LA GOVERNACIÓ DELS ESTATS.

105. Missatges i ambaixades ... 206
106. Del govern de Catalunya ... 208
107. València, Rosselló i Cerdanya ... 210
108. El govern del reialme d'Aragó ... 211
109. Del regne de Sicília ... 213
110. El fill, la nora i el nét ... 214

CAPÍTOL V. — DE LES ANADES I VINGUDES A LA CORT.

111. El rei manà que vinguessin a La Garriga ... 217
112. De jurisdicció criminal ... 219
113. Dels que vingueren a demanar ... 221
114. Establiment de banys a favor d'En Mallol ... 222
115. Fineix l'estada dels reis a La Garriga ... 224
116. Recordant l'estada a La Garriga ... 225

QUARTA PART

La renovació de la parròquia, preludi del segle d'or

CAPÍTOL I. — DEL MARASME PARROQUIAL DEL SEGLE XV.

117. De la parròquia en la visita de 1413 ... 231
118. Els beneficis de la parròquia en 1413 ... 233
119. La parròquia a l'any 1421 ... 234
120. Els beneficis de la parròquia en 1421 i 1425 ... 236
121. De la parròquia en 1446 ... 239
122. A mitjans del segle XV ... 242
123. De la visita de 1492 i del rector Sarrovira ... 244
124. De les visites dels anys 1498 i 1500 ... 246

CAPÍTOL II. — EL RETAULE DE LA DOMA, DEDICAT A SANT ESTEVE.

125. La predella i les portes laterals ... 248
126. El tauló central del retaulé ... 250
127. Els taulons laterals del retaulé ... 253

		Pàgs.
128.	Les polseres i accessoris del retaule	255
129.	De l'escola Huguet-Vergós	257
130.	L'opinió dels mestres d'arqueología	260
131.	Qui féu construir el retaule	263
132.	Dels perills que han amenaçat el retaule	264

CAPÍTOL III. — COMENÇA EL SEGLE XVI.

133.	De mossèn Gabriel Caselles	268
134.	De la mongia de La Garriga	271
135.	De l'església de La Doma segons la interessantíssima visita pastoral de l'any 1508	272
136.	Dels sacerdots de la parròquia, i dels parroquians, en 1508	275
137.	De les capelles de La Garriga en 1508	276
138.	De les visites dels anys 1511 i 1513	278

CAPÍTOL IV. — CONSTATANT LA PROSPERITAT MATERIAL DE LA PARRÒQUIA.

139.	Miscellània parroquial	281
140.	Del notari apostòlic Miquel Martines	283
141.	Intervenció personal del bisbe Jaume Cassador	285
141 bis.	Bertran Felip, constructor a La Doma	287
142.	Construccions afegides a la nau central de La Doma	290
143.	De la nau de l'epístola i altres coses adjacents	293
144.	Dels interessants accessoris de l'església de La Doma	296

CAPÍTOL V. — CONTINUANT EL PROGRÉS ESPIRITUAL DE LA PARRÒQUIA, DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XVI.

145.	Belles mostres de pietat en la visita de 1562	300
146.	De la visita de l'any 1567	302
147.	Continuava la reforma parroquial segons la visita de 1574	304
148.	Increment de la vida parroquial segons la visita de 1586	306
149.	De l'acta de la visita de l'any 1588	308
150.	Un interessant decret de la visita de l'any 1591	309
151.	El brillant colofó de les visites del segle XVI	311

CINQUENA PART

Del Municipi garriguenc fins a l'acabament del segle XVI

CAPÍTOL I. — DE L'ABSÈNCIA D'ALFONS IV I DE LA GUERRA AMB JOAN II.

Pàgs.

152. Alguns batlles de La Garriga del segle XV 318
153. Concessions de la reina Maria, esposa del Magnànim, en 1433 319
154. La Garriga no era el carrer Ample 321
155. Capítols de 1471 durant la guerra de Joan II 323
156. Empenyorament reial d'una casa i hort de La Garriga 325
157. Empenyorament de La Garriga a Carles de Cortès 327
158. Conflictes per a l'aplicació d'uns capítols 328

CAPÍTOL II. — L'INJUST EMPENYORAMENT DE LA GARRIGA A FAVOR D'EN LLORENÇ D'ALTARRIBA.

159. L'empenyorament de l'any 1478 321
160. Precisant alguns dels extrems de l'empenyorament ... 333
161. Altres clàusules de l'empenyorament 335
162. La conclusió de la carta de gràcia 336
163. Una concessió de justícia feta pel Rei Catòlic, en 1479 338
164. Referències d'uns processos en la Batllia General de Catalunya 340

CAPÍTOL III. — INTERVENCIONS DELS ORGANISMES SUPERIORS.

165. De la Diputació General de Catalunya 342
166. Unes intervencions de la Batllia General de Catalunya en matèria d'aigües 344
167. Dels Consellers de Barcelona durant la revolució dels pagesos de remença 345
168. Per unes irregularitats electorals en 1518 346
169. Barcelona reclama la cooperació de La Garriga 348
170. Miscellània municipal del segle XVI 349

CAPÍTOL IV. — DELS LLIBRES DE L'ESCRIVANIA DE LA GARRIGA DES DE 1540 A 1554.

171. Qüestions judicials del segle XVI 351
172. Unes crides del batlle Joan Poy 353
173. Qüestions més aviat administratives 355
174. Jaume Caselles, batlle de La Garriga 357
175. «Albarà» de l'escrivania de La Garriga 359
176. Joan Mallol, notari de La Garriga 360

CAPÍTOL V. — ORGANITZACIÓ DEL MUNICIPI SEGONS ELS CAPÍTOLS DE L'ANY 1576.

Págs.

177. Per què els síndics de La Garriga presentaren uns capítols al virrei ... 364
178. Dels jurats i oïdors de comptes ... 366
179. Origen del consell restringit ... 368
180. Innovacions quant al batlle ... 369
181. El clavari i els insaculadors ... 371
182. Capítols finals ... 373
183. La concessió del privilegi ... 375

SISENA PART

Dels incipients nuclis de cases de La Garriga

CAPÍTOL I. — ELS FOCS DEL LLOC DE LA GARRIGA.

184. La Garriga era solament un lloc ... 379
185. Els primers fogatges ... 381
186. La més antiga enumeració de les cases de La Garriga 382
187. Els fogatges defectuosos dels anys 1470 i 1483 ... 384
188. Els millors fogatges dels anys 1497 i 1515 ... 386
189. Els maridatges de 1502, 1522 i 1526 ... 388
190. Del fogatge de 1553 i del maridatge de 1617 ... 390
191. Classificació de les cases de La Garriga ... 391

CAPÍTOL II. — CASES DE LA SAGRERA DE SANT MACARI.

192. De can Caselles ... 395
193. Unes concessions a favor dels Caselles ... 397
194. De l'arqueologia de can Caselles ... 398
195. Algunes cases dels Caselles a la placeta ... 399
196. De can Mallol ... 401
197. Finques de la placeta ... 403
198. Altres velles pedres de la placeta ... 404

CAPÍTOL III. — ENGRUIXINT EL PATRIMONI DE CAN CASELLES.

199. De l'antic patrimoni de can Vinyals ... 407
200. El mas Sa Coma o mas Pau ... 409
201. De Malhivern ... 411
202. Dels masos Garrofa ... 413
203. Notícies de can Surell i Cassart ... 414

CAPÍTOL IV. — DEL VEÏNAT DE SANT GERVASI I DE CA N'ILLA.

204. La capella de Sant Gervasi i Sant Protasi de can Nualart ... 417

Pàgs.

205. De can Rosselló de Vall 419
206. Enllaços dels Rosselló de Vall amb altres cases de La Garriga 421
207. De can Nualart 423
208. De ca N'Illa 424
209. El testament d'una piadosa garriguenca del segle XV 427
210. De l'arqueologia de ca N'Illa 429

CAPÍTOL V. — DE LA RODALIA DE SANTA MARIA DEL CAMÍ.

211. De la dotació del benefici de Santa Maria del Camí 431
212. El retaule gòtic de Santa Maria del Camí 433
213. De can Terrés 435
214. De la gran masia de can Terrés, dels Rosselló 437
215. De les darreres reformes fetes a la capella del Camí 438
216. Miscel·lània de can Terrés 440

SETENA PART

Antigues cases disperses del terme de La Garriga

CAPÍTOL I. — DE LA VELLA MASIA DE CAN BUSQUETS.

217. De can Garriga i can Brassó 445
218. Comença el daltabaix de can Garriga 448
219. De com els Busquets entraren al mas Garriga 449
220. L'esquarterament de can Brassó 453
221. De can Busquets 455
222. Del mas Planell 456

CAPÍTOL II. — DE CAN POY I LES CASES VEÏNES.

223. De can Poy del Bosc 458
224. Dels masos Pujol, Domènech i Poyetó, pertanyents a can Poy 460
225. Una causa pia de can Poy 464
226. Subemfiteusi amb domini mitjà 466
227. Del nom i de la casa de can Poy 467
228. De can Vilanova 469
229. De can Rosselló de Munt 472

CAPÍTOL III. — DEL PATRIMONI DE CAN NOGUERA.

230. De la masia de la Noguera 473
231. Uns drets de caça 475
232. Quelcom del patrimoni de can Noguera 477
233. Uns plets dels Noguera 478

Pàgs.

234. Dels antics masos Riera, Pompià i Passola 480
235. Les recents adquisicions del patrimoni de can Mas i d'altres 482

CAPÍTOL IV. — LA CONSTEL·LACIÓ DE BLANCAFORT.

236. De Blancafort del Molí 484
237. Del Molí de Blancafort 486
238. Els Blancafort adquiriren la Passola i el mas Riera 487
239. Catolicisme a ultrança 489
240. La capella de Blancafort 490
241. De l'arqueologia de Blancafort 491
242. De ca N'Oliveres de La Garriga 492
243. De can Blancafort a can Dachs 494

CAPÍTOL V. — D'ALTRES ANTIGUES MASIES DEL TERME.

244. Vells documents de can Pellicer 496
245. L'edat d'or dels Pellicer 498
246. Dels béns del rector mossèn Jaume Pellicer 500
247. Can Pellicer es transformà en can Cors 502
248. De can Cors fins als nostres dies 504
249. De can Parera de Pimar 507
250. Dels masos Torra de la Riba, Oliveró, Lledó i Palau 508

ADVERTIMENT IMPORTANT

Els números posats entre claudàtors [] després del títol de les fotografies, al peu de les làmines intercalades en aquest llibre, indiquen els corresponents números del text on es troba l'explicació o la referència a la cosa fotografiada.

Els fonaments de la història de La Garriga

CAPÍTOL PRELIMINAR

Els fonaments de la història de La Garriga

1. Descripció del terme de La Garriga. — 2. De les més antigues referències arqueològiques. — 3. El camí del Congost. — 4. Les aigües termals. — 5. Restes romanes de la part alta del terme. — 6. Restes romanes en la zona de migjorn. — 7. La vilա de can Terrés. — 8. Una església visigòtica a La Garriga?

1. Descripció del terme de La Garriga

Convé, abans que tot, de saber quins són els termes geogràfics dintre dels quals s'han esdevingut els fets que hem de narrar o en els quals han radicat o radiquen encara les coses que hem de descriure. Parlem del terme actual de La Garriga [1].

De bell antuvi el terme pot dividir-se en tres zones geogràfiques clarament distintes que, per altra part, vénen a coincidir, *grosso modo*, amb les conclusions recollides pels geòlegs [2]; es a dir:

---

1. L'agrimensor Salvador Vilardebò, l'any 1853, va aixecar un *Plano Geométrico del término jurisdiccional de La Garriga, dividido en 21 Secciones, con la subdivisión de todas sus propiedades y clases de cultivo*, a una proporció geomètrica d'1 per 2.500. Els seus fulls, relligats, es conserven a l'Arxiu Municipal de La Garriga. Recentment, l'*Instituto Geográfico y Catastral* ha realitzat, en dotze polígons, la part corresponent a La Garriga del *Mapa Nacional topográfico parcelario*, amb molta precisió quant a les parcelles, però amb deficiències quant a alguns accidents topogràfics, oblidant, per exemple, alguns torrents.

2. Vegeu, per exemple, el *Mapa topográfico geológico detallado de la Provincia de Barcelona*, editat en 1913, d'acord amb els estudis de geologia del canonge degà de la Catedral de Barcelona, doctor Jaume Almela, i els treballs topográfics d'Eduard Brossa; a títol de curiositat anotem que el dit

1. — La zona de Migjorn, que comprèn tota la part sud del terme de La Garriga fins arribar a la línia que, aproximadament, marquen les actuals carreteres de Samalús i de L'Ametlla del Vallès. 2. — La zona Central, que comprèn tot el tros del terme garriguenc que queda al nord de les dites carreteres fins arribar a les valls dels Tremolencs i de l'Enrabiada. 3. — La zona Nord, que comprèn aquestes dues valls i tota la resta del terme que queda al nord de les dites valls. Naturalment que el riu Congost subdivideix cada una d'aquestes tres zones en dos vessants, el de llevant i el de ponent.

A. — La zona del Migjorn presenta clarament l'estructura típica del Vallès Oriental, amb les seves valls i torrenteres, que ondulen suaument la major part de la comarca. Al centre de la zona hi ha una faixa de terres dipositades en el període geològic actual pel mateix Congost, i constitueixen l'antic llit del riu. Són els horts de la riera i les terres planes dels volts de ca N'Illa, de can Terrés i de sota Rosanes, incloent, àdhuc, can Roqueries, can Pla i can Boter, si bé la divisòria toca a les parets d'aquesta darrera casa i toca també les parets de can Mau, però aquestes últimes parets ja són del terme de Llerona. A banda i banda d'aquesta faixa hi ha els terrenys argilosos quaternaris, de nivell més enlairat, els quals, a la banda de ponent, són les terres de sobre cal Rectoret, fins al Mas Bellavista, per on s'escola la darrera part del torrent de cal Rectoret [3].

A la banda de llevant són les terres de la meitat inferior de la torrentera que se'n diu de Samalús o de can Berengueret o de can Grau, fins més avall del forn d'En Dasquens; les terres de sobre can Nualart, de la Xambonera, les Planes, l'Artigassa; la profunda torrentera de Malhivern [4], que també se n'havia dit dels Cedrells, i les terres que des d'ací pugen fins a la carretera de Samalús, que abans s'havien anomenat Pascol [5] i avui torrent d'En Buc i d'En Bosch.

---

mapa consigna que en el barranc de can Poy es troba or natiu. Vegeu, també, SALVADOR LLOBET, *El medio y la vida en el Montseny*, Barcelona 1947.

3. Abans també anomenat torrent de l'Areny. La major part d'aquest torrent corre dintre del terme de L'Ametlla del Vallès, car la divisòria passa fent angle per més avall de can Rectoret.

4. El torrent de Malhivern deriva el seu nom d'una masia que allà hi havia. La profunditat de la torrentera denota ja la llunyania del seu origen, a 815 metres d'alçada, al Coll de Carpis. La major part de la conca d'aquest torrent és fora del terme de La Garriga; quasi tots els seus afluents els rep en el terme de Samalús.

5. També Clopers, segons VILARDEBÒ.

B. — En la zona Central, que és la més extensa, predominen les roques eruptives granítiques o saulons. Ja no és tan típicament vallesana sinó més muntanyenca ; està partida a tot el llarg per dues estretes tires: l'una, formada pels alluvions del Congost, es troba estesa aproximadament entre aquest riu i la carretera de Vic ; l'altra, formada d'argiles quaternàries, s'estén aproximadament entre la dita carretera i la línia del ferrocarril.

Aquesta zona central comprèn, al vessant de ponent, la torrentera de can Busquets, des de la carretera de L'Ametlla fins a la seva naixença, al peu de la capella de Sant Nicolau de L'Ametlla del Vallès, passant la divisòria dels termes municipals tocant al cementiri de L'Ametlla ; les terres de la timba de can Burbó, les de ca l'Espargueró i de can Busquets ; gairebé tota la gran vall del Cogul o de Valldeoliva o de can Planell, tan oblidada dels garriguencs, amb les terres de les seves masies de can Beia, del Cogul i de can Parera de Pimar [6] ; la Serreta ; el torrent de Vilardell o de l'Apotecari ; la Rovira ; les hortes de sota La Doma, amb el torrent que porta el nom de La Doma en la part baixa, però que, en dividir-se en dues branques més amunt del cementiri, de l'una se'n diu torrent de can Boget i de l'altra, torrent de Pedres Blanques ; entre aquests dos torrents hi ha la terra dita Tallada ; segueix el pla de can Noguera i el torrent i el turó del mateix nom ; el torrent de can Borrell [7] i les terres situades entre aquest torrent i el següent, que se'n diu de Muranta ; i els conreus de can Gomis.

El vessant oriental d'aquesta zona central comprèn, ultra la major part de les *cases unides* de La Garriga, les terres de can Poy [8] i el Pedró ; el torrent Alerm, o de la Mesquita o de Toies, que, després de circular, mitjançant un conducte subterrani, per dintre la població, va a reaparèixer, al final, amb el nom de torrent de la Sínia ; les terres de can Vilanova ; la Muntanyeta ; el torrent de la Cova o de can Pixaví [9] ; la muntanya del Perapets o «Perpetus», com en diu la gent, amb la torrentera d'En Ferran o de Ferrans ; el Bosc dels llops ; els

6. Aquest torrent del Cogul neix fora del terme de La Garriga, al peu del Serrat de l'Ocata, però aviat es fa garriguenc ; desemboca prop de la Font del Moro.

7. Que VILARDEBÒ anomena torrent de Mas de Pi.

8. La Font del Monjo és ja del terme de Samalús.

9. El *Mapa del Montseny*, editat en 1924 pel Centre Excursionista de Catalunya, equivocadament fa confluir el torrent de can Pixaví amb el de Ferrans.

vessants de ponent del turó de Santa Margarida ; el torrent de la Riba o de can Torra, i la torrentera de ca l'Oliveró, que, al capdavall, també se'n diu de can Jacob [10].

C. — La zona Nord del terme de La Garriga, pròpiament ja no és del Vallès [11] ; és el començament del coll angost, o congost, que, per ésser tan característic, ha donat el nom al mateix riu ; geològicament aquesta zona presenta una gran complicació i riquesa d'elements ; i comprèn, al vessant de llevant, l'anomenada Malesa ; la major part de la torrentera de l'Enrabiada, fins a prop de Rupit, del coll de Carpis i de can Valls ; passa després la divisòria prop de l'ermita de Sant Cristòfol, prop del coll de la Creu i de can Plans [12] ; i comprèn, per tant, la major part del torrent de Vallivert, o de la Passola o de Sant Cristòfol, les terres de can Mas, amb el seu torrent, fins a la boca del túnel del ferrocarril, la qual encara és de La Garriga ; segueixen les cases de Gallicant, que són totes de La Garriga, prop de les quals la riera fa de partió. La divisòria salta per ací a l'altra mà de la riera, incloent en el terme de La Garriga la desembocadura del torrent de ca N'Oliveres o de Maries [13] ; la torrentera del Molí de N'Oliveres ; el turó de Montcau i el pla del mateix nom, situat sobre d'ell a 493 metres d'alçada ; la Costa de can Palau i tota la torrentera dels Tremolencs, o de can Sunyer o de Puiggraciós, des de sota can Boget, fins a can Gomis.

Segons SALVADOR VILARDEBÒ [14], la superfície total del terme de La Garriga era de disset quilòmetres quadrats, vint-i-sis hectàrees, setanta-sis àrees, seixanta-sis centiàrees, equivalents a quatre mil set-centes vint quarteres i tres quartans [15]. Segons la còpia de l'expressat

---

10. Entre aquesta torrentera i la següent hi ha la Roca Negra, que separa els termes de Samalús i el Figaró.

11. Adhuc la geologia ve a confirmar-ho. Per exemple, FONT I SAGUÉ, *Lo Vallès*, 1906, parla de la falla oculta en començar el pla del Vallès, transversal en el terme de La Garriga, de llevant a ponent.

12. Cal advertir que, segons els antics treballs topogràfics, la línia divisòria amb el terme del Figaró o municipi de Montmany, passava transversalment per les torrenteres de l'Enrabiada i de Vallivert, a una alçada menor que l'actual línia establerta amb ocasió del recent mapa topogràfic parcellari ; de manera que, de fet, el terme de La Garriga s'ha engrandit quelcom en aquests indrets.

13. La conca del qual està íntegrament fora del terme del nostre poble.

14. *Loc. cit.*

15. En canvi, SALVADOR LLOBET, *loc. cit.*, pàg. 490, va calcular planimètricament sobre el Mapa Topogràfic Nacional una extensió superficial de 20 quilòmetres amb 13 hectòmetres, quadrats.

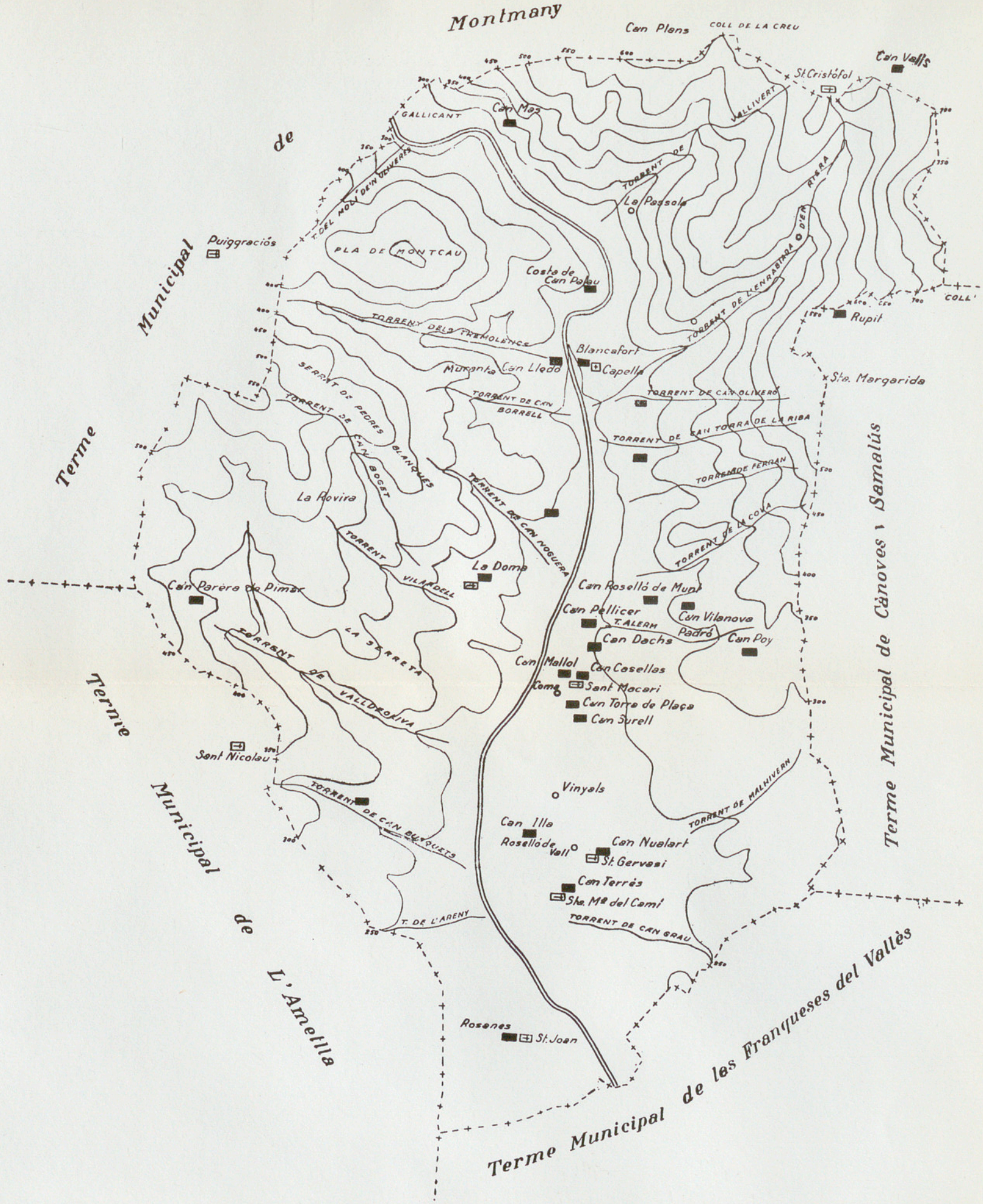

EL TERME DE LA GARRIGA

Aprofitant els treballs d'anivellació realitzats en 1924 pel topògraf Ernest Almodòvar, s'ha dibuixat aquest mapa de l'actual terme de La Garriga, en el qual s'indica la situació de les antigues esglésies i capelles [+], de les antigues masies subsistents fins als nostres dies ■ i d'altres masies desaparegudes temps ha o

Mapa Topogràfic parcellari, que es conserva a l'Arxiu Municipal, la superfície actual del terme de La Garriga és de dinou quilòmetres quadrats, setanta-set hectàrees, cinquanta-sis àrees, vint-i-set centiàrees [16].

Heus ací, doncs, quin ha estat aproximadament el terme de La Garriga almenys durant un miler d'anys [17].

2. De les més antigues referències arqueològiques

Es anterior a l'època romana la necròpolis descoberta en les excavacions industrials del forn de rajols de can Dasquens. Allà s'han trobat alguns esquelets i fragments de ceràmica. Posseïm d'aquest jaciment un senzill vas acampanat, molt interessant, de terra cuita, negrenca, i gairebé sencer. Hom ha suposat que es tracta d'un jaciment hallstàtic. Bosch Gimpera [1] diu que s'han trobat destrals de pedra, prehistòriques, a La Garriga, i que es guarden a la Col·lecció Sala, de Vic [2]. Tot això demostra l'existència d'un poblament garriguenc anterior a la dominació romana.

A la col·lecció de monedes de can Pòlit es conserven tres boniques monedes ibèriques ; en totes tres hi ha una efígie viril ; al seu revés cada una presenta un cavaller, muntat sobre un cavall al trot, i sostenint una palmeta ; en una d'elles hom llegeix la inscripció ibèrica ILTIRTA ; tot això permet de clasificar-les com a monedes ibèriques, però ja del temps de la República Romana, encunyades a la Tarraconense, i probablement a Lleida [3]. Sembla que totes tres monedes foren trobades en el terme de La Garriga.

Mossèn Antoni Griera opina que el nom de poble La Garriga és pre-romà, si bé després sembla contradir-se dient que, com a nom de

16. Però cal tenir en compte que s'ha de fer una substracció almenys de dues hectàrees per algunes equivocacions en els límits, els quals, però, de fet, s'han rectificat definitivament, ampliant el terme de La Garriga a sota l'ermita de Sant Cristòfol.

17. Vegeu, emperò, els números 21, 22 i 23.

1. En *Prehistòria Catalana,* Barcelona 1919, pàg. 131.

2. I al Museu de Girona. De totes maneres, és possible que quant a aquestes darreres hi hagi confusió amb Sant Feliu de La Garriga, a l'Empordà.

3. Vives, *Moneda Hispánica,* les cataloga en la ceca 13. Agraïm els consells donats pel doctor Amorós, del Gabinet de Numismàtica de Barcelona, en la identificació de les monedes esmentades ací i en els números següents.

boscos, arbres i plantes, és d'origen romànic, cosa que creiem més encertada [4].

Realment, ni en l'època romana pot parlar-se encara de La Garriga en propietat, sinó que més aviat és de creure que les terres que actualment són el terme de La Garriga formarien part d'una altra entitat de major extensió superficial [5].

3. El camí del Congost

UNA de les coses que ha determinat la manera d'ésser de La Garriga, a tot el llarg de la seva història, és l'estar situada en un lloc de pas, a la boca del Congost, que naturalment uneix la Plana de Vic amb el Vallès, el Pirineu amb Barcelona [1]. És clar que, com diu PAU VILA [2], les rieres del Vallès, seques la major part de l'any, havien d'oferir un bon camí als carros de la població romana. Però és que, ultra aquests camins, s'ha comprovat l'existència d'una via romana

---

4. *Gramàtica Històrica del Català Antic,* Barcelona 1931, págs. 23 i 29.

5. Potser anomenada *Laurona;* és a dir, serien part integrant d'aquell poblament romà, amic i aliat de *Granuleia,* Granollers, a les envistes de la qual Sertori va derrotar les tropes del cèlebre general romà Pompeius, segons TOMÀS BALBEY, article *Consideracions respecte al Vallès en l'època romana,* publicat a *La Gralla,* de Granollers, 25 d'octubre de 1931; on, encara, aventura la hipòtesi que els límits de la *Lauronense* serien la riera de Tenes — que és el riu que salta per Sant Miquel del Fai —, el Montseny, el riu Tordera i la serralada de la Costa; el seu lloc central recauria a l'actual terme parroquial de Llerona. S'han trobat monedes encunyades pels romans a *Laure.* De les confusions dels autors, BALBEY dedueix l'existència d'una divisió territorial anomenada *Castilania,* que s'estendria pel Vallès Oriental, com una subdivisió de la *Laietania.* Amb fonamentades raons creu que la *Laietania* comprendria el pla de Barcelona, el Maresme i el Vallès. Per la nostra part afegim que el terme de La Garriga va pertànyer al *Conventus* jurídic tarraconense, entitat de caràcter judicial, de límits més reduïts que els de l'actual Catalunya; i no cal dir que, consegüentment, formà part de la província romana *Tarraconense.*

1. En el curs dels segles, tocant al camí, varen construir-se els primers nuclis urbans de La Garriga: Gallicant, Querol, carrer del Negociant, la placeta de Santa Elisabet; el carrer Gran. La mateixa construcció de la carretera, el segle passat, i del ferrocarril, també han influït enormement en la fesomia i creixença de La Garriga. En canvi, no sembla ésser exacta la hipòtesi que antigament el riu Ter passés pel Congost. Vegeu SALVADOR LLOBET, *loc. cit.,* pàgs. 20 i 21.

2. *El Vallès, assaig geogràfic,* publicat en el llibre *La Comarca del Vallès,* Barcelona 1930.

que, baixant d'*Ausona,* Vic, aniria a trobar la *Via Augusta* [3] ; car s'han trobat alguns milliars a l'engorjat del Congost [4], si bé cap d'ells pertany a les terres garriguenques [5]. Aquest important camí, perpetuant-se a través dels segles, seguiria probablement una ruta semblant a la traçada pel camí medieval que ha arribat fins a nosaltres. Heus-la ací :

Entraria per Gallicant ; després, des de la resclosa del molí de Blancafort, prop del pont petit del ferrocarril, es troba encara el camí vell, entre el rec Monar i l'actual carretera reial de Barcelona a Vic ; alguns trossos encara són perfectament transitables, per exemple el fragment paral·lel al tros de carretera comprès entre els senyals dels quilòmetres 41 i 40 ; altres vegades la carretera actual s'ha construït sobre l'antic camí. Des del viaducte de can Palau fins a Blancafort, es troba convertit actualment en una faixa de conreu, plantada de nogueres ; des de la capella de Blancafort torna a utilitzar-se com a camí, en direcció a Querol ; després travessa aquesta barriada de cap a cap ; passa per davant de can Jacob ; des d'allí baixa cap a la fàbrica de Filatures Orís, travessa l'actual carretera en direcció a can Queralt, passa per davant de les cases del carrer del Negociant, fins al darrera de can Santa Digna i, després, segueix per tot el llarg dels carrers de Calàbria, del Centre i dels Banys. En els nostres dies van desapareixent les cases sortides que recordaven l'antiga estretor i tortuositat del camí [6].

En arribar al final de l'actual Balneari Blancafort el camí passava a mà esquerra del carrer, baixant cap a Granollers, per uns termes

---

3. Aquesta entraria al Vallès per *Bassi,* Sant Celoni, seguiria per *Pretorium,* La Roca, cap a *Castrum Octavianum,* Sant Cugat del Vallès, o cap a *Arragone,* Sabadell, fins a *Ad Fines,* Martorell.

4. Vegeu, per exemple, JAUME RIPOLL, *Inscripción Romano Imperial,* Vic 1843, i les notes del Pare FIDEL FITA, en el *Boletín de la Real Academia de la Historia,* volum XIX, any 1891, pàgs. 532 a 537, on ja reporta haver estat estudiats alguns milliars per RIPOLL, SALARICH, HÜBNER i PI I MARGALL.

5. Malgrat que MADOZ, en el seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España,* Madrid 1847, volum 8, va sofrir un error en atribuir-ne un a La Garriga ; error produït per haver-se trobat al Molí de les Canes d'Aiguafreda, propietat de can Terrés de La Garriga ; el dit error ha estat observat per alguns autors i, entre ells, por mossèn ERNEST ROS, en dos articles titulats *Miliarios romanos en El Congost,* full d'Acció Catòlica de La Garriga, números 14 i 15.

6. És de notar, també, que les cases se succeïen sense altra interrupció que els entroncaments dels camins transversals ; i que l'amplada actual dels entroncaments dels carrers transversals s'ha obtingut en els nostres dies, per exemple, al carrer de La Doma, al de Samalús, etc.

que avui ocupen les cases. En arribar a l'enllaç amb l'actual carretera nova, apareix altra vegada el camí vell, avui convertit en sèquia intermitent ; travessa perpendicularment la carretera de ca N'Illa i va baixant, paral·lelament a la carretera de Barcelona, a mà dreta d'aquesta per entre el camps, fins arribar a can Terrés ; passa tocant a les parets de llevant de la dita casa i a les del capçal de la capella de la Mare de Déu del Camí. Després travessa el torrent de Malhivern i, per entre un petit marge i els camps, anava baixant fins a la bassa de can Grau ; després, com un camí abandonat, passa per davant d'aquesta masia, travessa el torrent de Samalús, segueix com un camí de carros, per entre les vinyes, es torça lleument cap a llevant, al peu d'un alt marge, i, finalment, en els seus darrers cent metres, com una torrentera, completament abandonat, va baixant pronunciadament cap a la riera. El Congost, a còpia d'anys, ha anat menjant-se l'entroncament de l'antic camí amb el llit de la riera, de manera que avui dia aquest enllaç s'ha convertit en un precipici d'alguns metres d'alçada. No gaire lluny d'allà, a sol ixent, hi ha una fita, ben alta, que separa els termes de Les Franqueses i de La Garriga.

Algú va aventurar la hipòtesi d'un altre camí romà que a través del Pla de la Calma, Tagamanent, Montegües, baixaria cap a La Garriga o cap a Samalús [7]. Creiem, amb SALVADOR LLOBET, que és indubtable que aleshores ja hi podia haver un corriol, com hi és encara avui, però que si va fer-se un altre camí més important, és probable que no se separaria gaire del Congost, quan precisament era tan fàcil sobremuntar-lo per la ribera dreta, sobre els cingles de Bertí.

És evident, encara, que el gran nombre d'edificacions romanes existents en el terme de La Garriga exigirien una xarxa de camins, per a posar en contacte les unes amb les altres, i, àdhuc, és probable que aquests camins no diferissin molt dels més vells camins actuals. Finalment, escau d'anotar ací que, encara avui dia, un dels antics camins ramaders, per a les ovelles transhumants des del Pirineu, és precisament a través del Congost, i passa per La Garriga.

---

7. Vegeu el resum fet per SALVADOR LLOBET, en *loc. cit.*, pàgs. 358 i 359, on diu que la dita afirmació més aviat és fruit d'errors i tradicions que de comprovacions arqueològiques, però que el terreny, la topografia i el clima fan rebutjar la hipòtesi com a camí freqüentat.

4. Les aigües termals

Al llevant de la plaça de Santa Elisabet, prop de la cantonada del carrer gran amb el que hi baixa perpendicularment, hi ha la deu d'aigües termals de La Garriga. Segons Manzaneque, l'any 1883 [1] la bassa on brolla l'aigua termal tenia uns setze metres quadrats de superfície, per mig metre de fondària; avui, però, la bassa té aproximadament un metre i mig de profunditat en la part més visible, que és d'uns dotze metres de superfície, però en resta un tros separat per un embà, sota una volta baixa. El fons de la bassa, segons Manzaneque, és granític, i en els llocs on la terra ofereix menys resistència, o potser on correspon a les esquerdes interiors, és tan perceptible l'emergència de l'aigua que es manifesta a través de la massa líquida amb bombolles que pugen fins a la superfície. La temperatura de l'aigua en el fons de la bassa és d'uns seixanta graus [2], però, naturalment, disminueix amb el contacte de l'aire i amb l'abundant evaporació de gasos a la superfície. L'aigua és clara, transparent, sense olor, no té sabor desagradable i és molt untosa al tacte.

La línia del perímetre dintre del qual es troba a poca profunditat aigua termal, és aproximadament la següent: en el carrer dels Banys comença a can Marc, número 15, travessa el carrer Pere Fuster, segueix per dintre les cases de la mà dreta o de ponent, del carrer Gran, fins a can Cintet, número 50; més avall es troba encara alguna deu calenta, barrejada amb altres de fredes, fins a can Torruella, cantonada de la carretera de L'Ametlla; la línia, al capdavall del carrer dels Banys, travessa el carrer, passa pels jardins del Balneari, puja cap al Passeig, incloent can Fages o can Ribera, passa per can Barbey, cap a can Ramos, inclou els jardins dels balnearis Nualart i Termes Victòria, abans can Martí, i per darrera can Ton Manel va a tancar el perímetre a can Marc.

L'existència d'aquestes aigües, tant o més que el camí romà del Congost, podria assegurar-nos de la presència d'un poblament romà

1. Manuel Manzaneque Montes, *Monografía de las Aguas Minero-Medicinales de La Garriga*, Barcelona 1883, pàgs. 30 i 36.

2. En 1947 hom arribà a comprovar fins a 64° en una de les deus que neixen al fons de la bassa.

a La Garriga [3], sabent la particular afecció dels romans per les termes [4]. Però, l'absència de restes romanes en els volts de la deu ha estat tal, que algú [5] ha arribat a insinuar que aleshores encara no s'hauria descobert. Semblen confirmar aquesta suposició els documents medievals de què parlarem més endavant [6]. Però, per una banda, no hi ha res que indiqui que hi hagi hagut importants excavacions o grans treballs previs per a trobar les dites aigües termals, i, per altra part, cal tenir en compte que havent existit allà un dels primers nuclis de cases de La Garriga, les dificultats per a una investigació arqueològica han estat més grosses que en altres llocs. Però, sobretot, cal tenir present que existia allà el cèlebre edifici anomenat *Can Caselles,* que a finals del segle XIX va ésser arrasat [7]. En aquesta casa es conservaven restes d'antiquíssimes i no ben definides construccions, que ja feien sospitar l'existència d'un antiquíssim establiment balneari [8]. D'altra part, creiem que no s'ha fet mai una excavació amb mires arqueològiques en els llocs pròxims a la deu [9]; i, per la nostra part, hem trobat dos fragments de teules romanes en el mateix clos de la deu.

5. Restes romanes de la part alta del terme

De totes maneres són abundants les restes romanes trobades al terme de La Garriga, però són degudes, més que al camí o als banys, a una tercera qualitat del terme de La Garriga: al seu bon emplaçament geogràfic per a l'agricultura, al començament de l'ampla

3. En el curs dels segles, les aigües termals han contribuït a formar la fesomia històrica de La Garriga; han estat la causa del nucli urbà dels volts de la placeta de Santa Elisabet i han estat una de les causes de la manera d'ésser actual de La Garriga com a població d'estiueig.

4. No excessivament lluny de La Garriga trobem *Aquae Calidarum,* Caldes de Montbui, d'evident ascendència romana. Segons MANZANEQUE, aquestes aigües poden venir d'un origen comú amb les de La Garriga, *loc. cit.,* pàg. 13; NORBERT FONT I SAGUÉ, *Geología,* pág. 92, parla de l'origen de les deus termals de l'aigua de La Garriga com exemple de font artesiana; en la pàg. 94 afirma que les aigües de Caldes de Montbui i les de La Garriga són les més calentes de Catalunya.

5. SALVADOR LLOBET, *loc. cit.,* pàg. 387.

6. Vegeu números 31 i 33.

7. Precisament amb l'intent de bastir un balneari en el seu solar.

8. Vegeu RAMON ARÀBIA SOLANES, de l'*Associació Catalanista d'Excursions Científiques,* memòria de l'11 d'agost de 1877, segons reporta MANZANEQUE, *loc. cit.,* pàgs. 15 i 16.

9. Fou per equivocació que TOMÀS BALBEY, *loc. cit.,* digué que existien restes d'una piscina romana a can Dachs.

plana fluvial del Vallès Oriental, al peu dels darrers contraforts del Montseny, on les vinyes i olivars tenen terra adient en els terrenys granítics i argilosos, i les hortes rendeixen bé prop de la riera. Petits terratinents degueren poblar el terme de La Garriga, artigant i roturant la part baixa dels vessants de les muntanyes, eixugant els aiguamolls i endegant els corrents del Congost i dels torrents afluents seus. Car moltes de les grans pagesies vallesanes s'assenten en l'emplaçament d'una antiga villa romana [1]. Àdhuc la fesomia externa de les viles romanes, al dir de PUIG I CADAFALCH, no seria molt distinta de la de les masies catalanes [2]. El vi, el blat i l'oli omplirien ja els cellers i sitges de les viles romanes, com els de les nostres modernes pagesies.

Pot aplicar-se a les troballes fetes a La Garriga, de construccions i utensilis atribuïts als romans, l'afirmació [3] que la immensa majoria de les *villae* conegudes, de Catalunya, són del segle IV. Hi hagué aleshores una època de prosperitat que fou aprofitada per a construir o reconstruir les grans explotacions rurals. Cal, encara, tenir en compte que les viles romanes no eren uniformes, i que, ultra això, solien tenir moltes construccions no conglomerades: estances del *dominus,* dels colons i dels esclaus; estables, quadres, magatzems, molins, etc. Això explicarà la relativa abundància i dispersió de les troballes. La destrucció dels edificis i el capolament dels objectes s'explica principalment per les invasions i devastacions que subseguiren, particularment la musulmana.

Les troballes més pròximes a la deu d'aigües termals són les d'unes sepultures trobades al Figueral, formades probablement per *tegulae,* o teules romanes, i *imbrices,* una de les quals, de forma prismàtica triangular, aparegué completa, tenint 1'86 metres de llarg per 0'56 d'ample, i l'esquelet amidava 1'56 metres de llarg [4]. PERE ALSIUS diu que al peu del Pedró, en una vinya que era travessada per la via fèrria, per un desmunt, s'hi trobà rajola romana, paviment i alguns ossos humans; segons l'articulista hi havia hagut una necròpolis romana, de la qual es trobà intacta alguna sepultura en fer el desmunt de

1. PAU VILA, *loc. cit.*
2. Fins al punt de poder parlar de la permanència de la casa rural romano-mediterrània com a grega de nom i romana de cognom.
3. ALBERT DEL CASTILLO, *La villa romana de Tossa,* Barcelona 1939, pàgina 252.
4. *L'Excursionista,* 31 de desembre de 1879, pàg. 169.

la via [5]; i diu també que darrera l'estació del ferrocarril, en una àrea de més d'una hora quadrada de superfície, s'hi troben abundants restes de terrissa romana. Nosaltres hem trobat fragments de *tegulae* i de paviment romà en el camí que des de can Poy condueix a la població.

El mateix ALSIUS explica que prop de can Caló, a la riba esquerra de la riera hi ha un paviment romà; per la nostra part, en efecte, hem trobat també fragments de paviment de formigó, de *tegulae,* de rajoles i nombrosíssims de ceràmica menor, pels voltants de can Xela vell. Diu el mateix ALSIUS que, a l'altra banda de la riera, tant cap a La Doma, com anant a L'Ametlla del Vallès, es troben restes romanes, però constituint sempre centres isolats. També nosaltres hem trobat abundants restes de la característica terra cuita romana prop de La Doma, particularment en la torrentera de l'Apotecari. Àdhuc sembla haver-hi hagut per aquells verals un forn de ceràmica. Hem trobat fragments de *tegulae* romanes sobre la font del Moro, cap a migjorn; a prop de can Busquets de pagès i sobre la font de ca N'Illa, en la mateixa cuneta de la carretera, ací àdhuc amb restes de ceràmica. En aquest darrer paratge, quan va edificar-se la casa adjacent, varen trobar-se restes de parets amb estucs i abundants fragments de ceràmica i de vidres.

Prop de les parets de can Noguera, cap al nord, dintre de l'horta, a l'any 1946, va trobar-se una bona extensió de paviment romà, restes de parets, moltes teules romanes íntegres, fragments de gerra, *dolium,* ceràmica menor, vidres, etc.; sembla que tot plegat havia constituït el celler d'una villa romana; en els vessants del turó de can Noguera i en el pla existent sobre d'ell hi hem trobat abundants fragments de teules romanes; enlaire de la muntanya, sobre can Borrell, va trobar-se, també en 1946, una sepultura intacta, composta per parets de lloses i coberta per una sola llosa.

Al vessant de llevant, prop de la carretera de Barcelona a Vic, sobre la font dita de la Unió, en el gran marge que allà es troba, poden veure's encara un bon tros de paviment de formigó i algunes restes de parets; tot amb les característiques romanes; també hem trobat fragments de *tegulae* entre can Torra de La Riba i la font de l'Enrabiada; a la part alta del torrent de Ferrans, tocant ja al bosc de Santa Margarida,

5. *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques,* vol. I, pàgines 132 a 136.

hi hem trobat abundants restes de paviment de formigó, teules romanes, brocs de *dolium*, o gerres per a grans, oli o vi, etc.

Tot això demostra que l'agricultura romana no es limitava a conrear les bones terres del pla, sinó que també va encimbellar-se a ambdues bandes dels vessants del Congost.

6. Restes romanes en la zona de migjorn

En la zona de migjorn del terme de La Garriga, Tomàs Balbey va trobar abundància de *tegulae* i restes de ceràmica pels voltants de la masia de ca N'Illa. Nosaltres n'hem trobat pels voltants de can Nualart. Hem trobat també abundants fragments de teules romanes i de gerres, grans trossos de paviment de formigó, ceràmica i un fragment d'una conducció d'aigües, prismàtica, de terra cuita, i àdhuc parets i altres restes de construccions, més enllà de Malhivern, cap a can Berengueret. També hem trobat restes de parets, ceràmica, teules i formigó de paviments, tocant a la carretera de Barcelona, en el revolt de més avall de can Grau. Altre tant en un camí de Les Planes, fent via cap a can Guilla, i prop del Roldó, i en el camí de can Gorcs.

Els oliverars de Malhivern han estat un dels llocs que més quantitat de troballes arqueològiques han rendit a La Garriga. D'allà prové una escultura de pedra marbre blanca, que figura una testa femenina, amb el pentinat un xic estufat al voltant del cap; té 17 centímetres d'alçada, està mutilada i ha sofert molt les inclemències dels anys i de la terra; és de belles traces; Mn. Josep Gudiol la va classificar com del segle III de Jesucrist [1]; Eugène Albertini [2] diu, probablement referint-se a aquesta escultura: *on m'a communiqué des photographies d'une tête feminine découverte récentment (eté de 1912) à La Garriga, entre Barcelone et Vich.*

Els antics conreadors de l'anomenat olivar d'En Pedrals, de Malhivern, hi trobaren nombroses monedes romanes; algunes, que passaren a col·leccions particulars, foren atribuïdes a encunyacions del segle I abans de Crist; en tenim una, que és un bronze mitjà, la qual a ambdós

1. Sembla que va ésser donada al Museu Episcopal de Vic pel seu descobridor Josep Dalmau, a través de Josep Quintana; abans de la guerra hi era catalogada amb el número 4675.

2. En l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1911-1912, *Sculptures Antiques du Conventus Tarraconensis*, pàg. 474.

costats presenta una testa de perfil ; en una de les seves cares, després d'una inscripció borrosa, es llegeix clarament CAESAR · pot classificar-se com a moneda del temps d'August, encunyada a Tarragona [3]. Posseïm, també, procedent del mateix olivar, un fragment decoratiu d'alabastre, treballat molt delicadament. Els antics conreadors del camp diuen també que, en diferents ocasions, hi havien trobat sepultures : les unes amb parets de calç i pedra i cobertes amb lloses, altres amb la típica disposició de les teules romanes ; altres acompanyades amb fragments de caixes de plom.

S'hi han trobat també abundantíssims fragments de ceràmica menor. Una petita àmfora, sencera, d'alguns centímetres d'alt, ornada amb dibuixos, va passar a poder de la senyora Vídua Serra. S'hi troben encara bonics fragments de *sigillata,* alguns d'ells finíssims, i freqüentment, amb bonics dibuixos en relleu, representant animals, plantes, sèries decoratives, etc. També s'hi han trobat fragments de vidres verd-blaus. Hi són molt nombrosos, encara, els trossos de *tegulae,* de *dolium,* etc. També es troben a l'olivar d'En Pedrals i en les terres veïnes, més altes, restes abundants de construccions i els característics fragments de paviment de formigó, i àdhuc de mosaic molt bast.

Al Museu Episcopal de Vic figura, amb el número 728, un tros de formigó amb algunes peces de mosaic blanc, procedent dels voltants de La Garriga, però sense indicar exactament el lloc ; amb el número 3831 hi figuren dos trossos de paviment amb tesselles de mosaic blanc, igual i de la mateixa procedència que l'anterior [4].

A la Col·lecció Numismàtica de can Pòlit figuren, entre altres, les següents monedes romanes trobades, segons ens asseguren, a La Garriga : un bonic sesterci de l'emperador *Titus Aelius Hadrianus Antoninus Pius,* des de l'any 138 al 161 ; un altre bonic sesterci porta la inscripció *Imp(erator) Caes(ar) M(arcus) Ant(onius) Gordianus Aug(ustus)* que governava durant l'any 238 ; un bronze mitjà del *D(ominus) N(oster) Ma(gentius) Nob(ile) Caes(ar),* de l'any 306 al 312 ; un petit bronze de l'emperador Constantí el Magne, del 306 al 337 ; un altre petit bronze del *D(ominus) N(oster) Gratianus P(ater) P(atriae) Aug(ustus),* del 367 al 383, i un bronze mitjà de l'emperador Teodosi I, *gloria romanorum,* de l'any 379 al 395.

---

3. Des de l'any 43 abans de Jesucrist, al 14 després de Crist.
4. Ambdós objectes hi foren dipositats per Lluís B. Nadal.

7. La vil·la de can Terrés

Però la villa, per antonomàsia, de La Garriga, és la de can Terrés. Ja Arabia [1] diu que a can Terrés tenien un tros de cornisa i un tros de columna de marbre blanc, que eren suposats romans, trobats per allí a prop, fent obres, vers l'any 1870. Avui s'ignora on han anat a raure. A can Terrés es conserva un corn marí, foradat per a servir de corn de caça, que va ésser trobat colgat a terra, amb evidents senyals d'haver-se usat en una gran antiguitat. Hom guarda memòria de moltes excavacions fetes pels volts de la capella de la casa; així, en unes notes de la genealogia de la casa Terrés [2], escrites a primeries del segle passat, es diu textualment: *Amb les excavacions i replans que se feren anys atràs per allargar lo barri, en lo terreno contiguo, entre dita casa i capella, se trobaren sepultures i ossos humans;* també féu excavacions en aquest lloc el canonge Collell. Posseïm un fragment d'escultura d'alabastre, d'onze centímetres i mig d'alt per deu centímetres i mig d'ample, que representa un bust femení; està romput sota la barba i li manca la cara i el cap; els cabells llargs baixen per cada banda del coll i reposen ondulants sobre el pit; una folgada túnica, marcant els plecs, cobreix el pit; vam trobar-la tocant al paviment romà de què després parlarem. Hem vist dos sestercis trobats recentment en aquest lloc; un d'ells amb l'efígie i la inscripció de *Faustina Augusta* [3].

La part més important de la villa estaria situada, com de costum [4], en el punt més alt del predi, és a dir, en l'angle sud-est de l'encreuament del torrent de Malhivern amb l'actual carretera de Barcelona. Allà es veu un dels angles característics de les parets d'una piscina, encara amb els seus estucs; una de les parets té tres metres deu centímetres de llarg, i l'altra, dos metres trenta centímetres; limiten un gruixut paviment de vuitanta centímetres de gruix, que sembla ésser compost de diversos paviments, superposats en èpoques successives; al centre del paviment hi ha buidat un casquet esfèric de cinquanta-cinc

1. *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques*, vol. I, pàgina 62.
2. Document conservat a l'arxiu de la casa.
3. Annia Galeria Faustina Pia, muller de l'emperador romà Antoninus Pius, morí el 141.
4. M. P. Sandiumenge, *La Masia Catalana*, 1929.

centímetres de diàmetre; dintre el clos de la piscina, tocant a la paret del nord, sembla haver-se arrencat una llosa del paviment. En el límit nord del dit promontori es veu el perfil de diversos paviments superposats, de formigó, d'uns vuit metres de llarg. A uns deu metres cap a llevant es troben altres edificacions i a uns cinquanta metres encara es troben grossos fragments de formigó, que varen ésser arrencats en roturar el lloc i foren llençats a l'altra banda del camí, prop del torrent, on s'estan desfent.

Per totes les terres compreses en un quadrat d'uns tres-cents metres de costat, s'hi han trobat i s'hi continuen trobant abundantíssimes quantitats de *tegulae,* ceràmica menor, basta, i *sigillata,* fragments de formigó, de *dolium* i d'àmfora, mosaics primaris, vidres, marbres, etc., que palesen a bastament la importància de la dita villa romana. Ha afavorit la seva conservació el fet d'haver estat bosc — la Xambonera — fins fa pocs anys. Malgrat tot, pot dir-se que encara no s'ha investigat la dita villa i que deu guardar encara moltes sorpreses.

De cara a ponent limita el dit promontori una paret d'uns quaranta metres de llarg, parcialment enrunada. Hi ha quatre o cinc parets transversals a manera de contraforts i, a l'extrem sud, formant angle recte, comença una paret d'un metre cinc centímetres de llarg, després de la qual s'inicia una paret, que sembla part d'un absis. Té uns noranta graus, i l'arc de la circumferència té una longitud de dos metres setanta centímetres. Evidentment que no tot és de la mateixa època i que àdhuc hi ha coses recents. Hom ha insinuat la possibilitat que hi hagués les restes de l'església i monestir de Xixilona, de què parlarem més endavant [5], construïts allí aprofitant les restes de la villa romana.

Per altra part, els fragmens de paviment arrencats mostren uns senzills dibuixos geomètrics per incisió, la qual cosa més aviat indica una decadència, car, no podent tenir la perfecció i la riquesa d'altres paviments romans, els seus constructors provaren d'enriquir-los amb ornamentació. Per això hom ha suposat que eren ja d'època visigòtica.

---

5. Vegeu número 12.

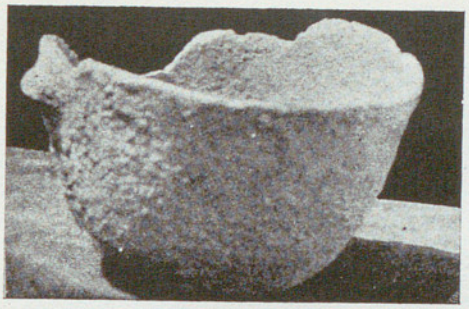

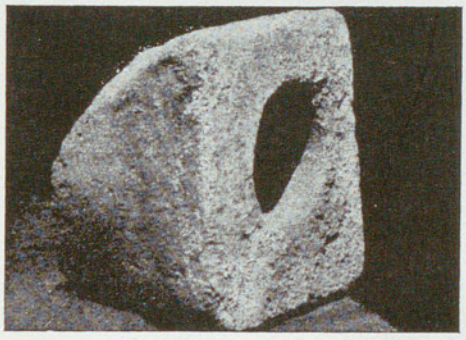

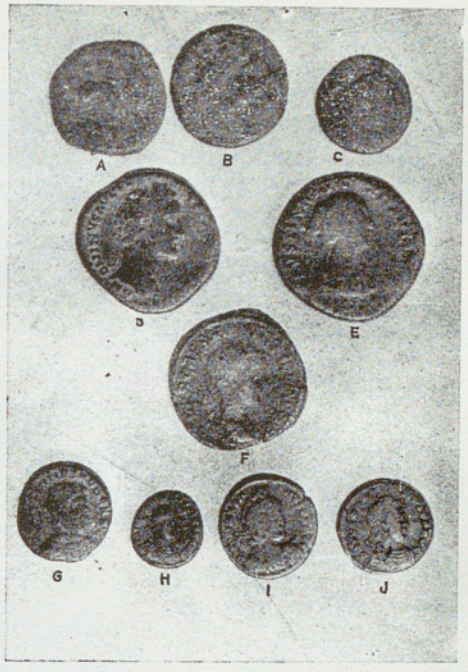

I. - 1. Vas trobat en el jaciment prehistòric del forn d'En Dasquens [2] *(clixé Ruaix)*. — 2. Boca d'un conducte d'aigües trobat entre les restes romanes de prop de Malhivern [6] *(clixé Ruaix)*. — 3. Antigues monedes trobades a La Garriga : *a*) i *b*) són ibèriques, del temps de la república romana [2] ; *c*) és tarraconense, de l'emperador August [6] ; *d*) sesterci d'Antoninus Pius [6] ; *e*) sesterci de Faustina Augusta [7] ; *f*) sesterci de l'emperador Gordià [6] ; *g*) moneda del cèsar Magenci [6] ; *h*) petit bronze de Constantí el Magne [6] ; *i*) bronze de l'emperador Gracià [6] ; *j*) bronze de l'emperador Teodosi I [6] *(clixé Ruaix)*. — 4. Testa d'una escultura romana trobada a l'olivar d'En Pedrals ; actualment al Museu Episcopal de Vic [6] *(clixé Gudiol)*. — 5. Fragment d'un bust trobat a la villa romana de can Terrés [7] *(clixé Ruaix)*.

8. Una església visigòtica a La Garriga?

CONSIDERATS tots aquests antecedents, i atenent que posteriorment en el lloc d'aquesta villa romana de can Terrés hi ha hagut edificada una església, podia conjecturar-se l'existència d'una primitiva comunitat cristiana a La Garriga. A partir del segle IV és possible que existís, en el que més tard ha estat el terme de La Garriga, si no una parròquia en el sentit perfectament definit que avui té aquesta paraula, sí, almenys, una activitat parroquial a base d'algun clergue enviat pel Bisbe de Barcelona per a atendre les necessitats espirituals d'aquest terme. Hi hauria imprecisió en la delimitació del territori, en els fidels que se li adscriurien i fins en els clergues que haurien de regir-los; però les restes de construccions romanes a La Garriga proven l'existència d'una població prou densa, tant per a merèixer una atenció parroquial de part de la Seu barcelonina, com per a reunir la dotació mínima que fos precisa per a una parròquia.

Però és que l'existència d'un temple cristià visigòtic a La Garriga ve també insinuada arqueològicament amb la cèlebre pedra que, anys a venir, havia de servir per a gravar-hi l'epitafi de Xixilona [1]. Es tracta d'una pedra de marbre blanc, de forma prismàtica rectangular, de o'56 per o'32 metres, en la cara principal de la qual es presenta en relleu refós, com una estilització d'un arbre, una palma posada de cara, en forma triangular, i diverses volutes als costats, i amb ornamentació de ratlles transversals. També està gravada en relleu refós una de les estretes cares laterals de la pedra [2]. PUIG I CADAFALCH i FALGUERA i GODAY [3], diuen que la dita estilització és un element comú en la decoració de les basíliques llatines i que se'l troba [4] en un fragment del *pluteus* o barana de marbre, *transenna* o cancell, del clos reservat als can-

1. Vegeu número 13. — Els arqueòlegs diuen que aquesta pedra va utilitzar-se per a inscriure-hi l'epitafi, perquè ja era allà, entre les runes visigòtiques.

2. La cara oposada a la principal era llisa i fou l'aprofitada per a posar-hi l'epitafi.

3. *Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. I, pàg. 345. Vegeu també JOAQUIM FOLCH I TORRES, *Resumen de la Historia General del Arte*, vol. II, pàgina 17; MARQUÉS DE LOZOYA, *Historia del Arte Hispánico*, vol. I, pàg. 312.

4. Com ho hem pogut comprovar personalment a Roma mateix.

tors de la *Schola cantorum*, de la basílica de Santa Sabina de Roma, la qual va ésser construïda el segle v [5].

Per altra part, hom diu que procedeix de La Doma un fragment de columna estriada, de marbre blanc, que a instàncies, diuen, del canonge COLLELL, per creure-la romana, va ésser collocada, i encara s'hi conserva, en la façana de la capella de la Mare de Déu del Remei, del Balneari Blancafort. Ultra això, tot pujant cap a l'església de La Doma, hem trobat fragments de formigó ; i a ambdues bandes de La Doma, no lluny de l'actual recinte màxim del cementiri, s'han trobat restes de construcions i àdhuc d'una necròpolis, les sepultures de la qual són formades amb lloses, sense cap inscripció, i no s'hi ha trobat altra cosa que esquelets. Atenent a aquestes característiques i a la profunditat en què es troben, seguint les ensenyances de JOSEP GUDIOL [6] podrien també atribuir-se a l'època visigòtica. El mateix autor atribueix expressament al període comprès entre els segles v al VIII la petita *ampulla* de vidre, de pasta verdosa i de construcció molt deficient, que, trobada a La Garriga — no sabem on —, va anar a engrossir la collecció d'Apelles Mestres de Barcelona.

I, encara, CARRERAS CANDI [7] diu que el nom de Sant Esteve Protomàrtir, entre altres, pot servir per a insinuar que una església va ésser fundada abans de la dominació dels francs i, conseqüentment, abans de la invasió sarraïna. Però encara que no fos així, amb el que hem deixat explicat, resta ja enunciat i constatat un altre dels elements que, amb el camí, les aigües termals i l'agricultura, han intervingut decisivament en la història de La Garriga : la religió cristiana. Ella ha estat, però, la força que més poderosament ha contribuït a aglutinar i a donar una personalitat a la nostra població [8].

---

5. Diuen PUIG, FALGUERA i GODAY, que el *pluteus* es construí en el segle IX, i que els arqueòlegs italians creuen que altres *plutei* semblants són del segle VIII.
6. *Monumenta Cataloniae, Els Vidres Catalans*, pàg. 25.
7. *Descripció històrico-política-social de Catalunya*, pág. 869.
8. Vegeu el número 43.

LLIBRE PRIMER

El lloc de La Garriga

PRIMERA PART

De com l'Església afaiçonava La Garriga

I. - De l'antiga Santa Maria del Camí.

II. - Inicials de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga.

III. - Rosanes.

IV. - A l'emparança de la Seu de Barcelona.

V. - Del temps del bisbe Ponç de Gualba i del rector Arnau de l'Angle.

VI. - De la vida parroquial fins a l'any 1404.

CAPÍTOL PRIMER

De l'antiga Santa Maria del Camí

9. De la reconquesta de La Garriga. — 10. Uns vells documents facticis. — 11. L'abadessa Emma funda un priorat per a Xixilona, l'any 921. — 12. La capella de Santa Maria del Camí. — 13. L'epitafi de Xixilona. — 14. Havent mort Xixilona l'any 945...

9. De la reconquesta de La Garriga

Les incursions dels alarbs per terres del Vallès, a partir de l'any 714, i la seva dominació en aquests paratges durant una vuitantena d'anys, produïren en el terme de La Garriga, i en els llocs circumdants, una solució de continuïtat en la població cristiana, que venia conreant les terres garriguenques des de l'època romana i visigòtica. Davant l'allau destructora dels sarraïns, els cristians van fugir a França o van encimbellar-se en les valls del Pirineu, i, per consegüent, en sa major part, deurien restar abandonades les cases aleshores existents a La Garriga i les terres restarien desertes, incultes i *eriçades de garrigues* [1].

Per això quan en el segle IX era reconquerit el territori [2] va ésser precís repoblar-lo. A tal fi degué utilitzar-se una institució jurídica que tècnicament va dir-se'n *aprisio* o *aprehensio*, en virtut de la qual el conqueridor, considerat com a propietari de les grans extensions de terreny reconquerit, atorgava la seva possessió als particulars o a les esglésies i monestirs; els quals, mitjançant la seva ocupació i explotació, adquirien un cert domini que, temps a venir i servant fidelitat

1. Mn. Llorenç Riber, *Els Sants de Catalunya*, volum III, pàg. 62.
2. Probablement l'any 801; Ferran Soldevila, *Història de Catalunya*, vol. I, Barcelona 1934, pàgs. 32, 42. Va haver-hi noves devastacions sarraïnes en 826-828, i, encara, d'altres de posteriors.

al concedent, esdevenia plena propietat. D'aquesta manera afluïen als territoris conquerits pobladors interessats a conservar-los i a defensar-los per al senyor, car fent-ho així, també prosperaven i defensaven les seves pròpies llars i cultius [3].

Doncs bé, és possible que la reconquesta de La Garriga fos obra de Guifré I el Pilós, potser amb l'ajuda dels seus germans ; és possible, però no és cosa provada, que l'*aprisio* del terme de La Garriga, o de part d'ell, fos obra de Sunifred, germà del comte Guifré, el qual potser establí a La Garriga, com a patrocinats seus, aquells que amb les seves mans varen roturar altre cop les terres garriguenques i crearen els nuclis inicials de les actuals masies de can Terrés, de can Nualart, de can Rosselló de Munt, de can Noguera, de Rosanes, etc. ; és possible, però tampoc no és provat, que en morir Sunifred les terres de la seva *aprisio* fossin adquirides pel comte Guifré i que aquest, més tard, en fes donació al monestir de Sant Joan de Ripoll, i a la seva filla Emmon, Emmona o Emma, abadessa del monestir [4].

---

3. EDUARDO DE HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, pàgs. 28 i 29.

4. Així es consigna o pot deduir-se de les notes que es van publicar al final dels *Goigs de Ntra. Sra. del Camí*, l'any 1881, signades per P. P., segons les quals, textualment, en l'any 874 va conquerir el terme de La Garriga Guifré o *Jofre'l Pelós, que en 27 de juny de 875 donà el senyoriu del mateix a sa filla Emon, primera abadessa del monestir de Sant Joan de Ripoll, dit després de les Abadesses.*

No fou feina fàcil de trobar a qui corresponien aquestes inicials : P. P. Hom va identificar-nos-les com les inicials de MOSSÈN PAU PARASSOLS PI, prevere. La cosa va fer-se tot seguit versemblant tenint en compte que el dit mossèn va editar a Barcelona, en 1874, un llibret històric titulat *San Juan de las Abadesas y su mayor gloria el Santísimo Misterio*. MOSSÈN PARASSOLS va publicar altres treballs històrics ; era missioner apostòlic i soci corresponent de la Reial Acadèmia de la Història i de la de Bones Lletres de Barcelona. Vegeu FORTIÀ SOLÀ, *Història de Torelló*, Barcelona 1947, pàgs. 10 i següents.

Amb aquestes credencials era de creure que les seves afirmacions no serien gratuïtes, i vàrem posar-nos a la recerca dels documents en què ell hauria basat les seves afirmacions. Això consumí moltes hores silencioses a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona, particularment en el fons provinent de l'antic monestir de Sant Joan de les Abadesses ; i, davant del seu resultat poc convincent, intentàrem una recerca en els arxius de la mateixa vila de Sant Joan, però ací el resultat va ésser nul. Ningú, per exemple, no va saber-nos dar raó del *Llibre de les Cobertes Blanques* de l'antic arxiu de Sant Joan.

Del resultat d'aquestes investigacions sembla que MOSSÈN PARASSOLS no va utilitzar un document que directament parlés de La Garriga, sinó que va valdre's solament d'una prova *a posteriori* i muntà les seves afirmacions sobre la redacció literal d'un vell pergamí, datat a 27 de juny de l'any 875, que parla d'unes *garrigues* situades a la Vall del Congost, les quals, segons el dit document, foren donades pel comte Guifré I, el Pilós, a l'expressat mones-

10. Uns vells documents facticis

A l'Arxiu de la Corona d'Aragó es conserva, en efecte, el pergamí, número 3, del regnat de Guifré I que, en enumerar les finques compreses en l'expressada donació, diu textualment: ... *Et, in valle Congusto, Ecclesiae Sancti Martini et Sancti Petri, et Sancti Clementi, cum decimis et primitiis earum, et cum suis apenditionibus, cum casas et curtes et hortos, et terras cultas vel incultas, et silvis et garriciis, et moliniis, aquis aquarum vieductibus vel reductibus, cum exiis et regresiis illarum, qui mihi advenit ad me Wifredo comite, de fratre meo nomine Senifredo clo., et ille advenit per suam aprisionem...* [1].

És clar que és temptador, en trobar que un document de tal antiguitat parla d'unes garrigues *in valle Congusto*, de pensar que es referia precisament a la nostra Garriga. Però de bell antuvi ja calia tenir en compte que el document usa la palabra *garriciis*, no com a nom propi, sinó com a nom comú, i que, per altra part, aquesta paraula és molt freqüent en les escriptures de l'època. De manera que encara haurà de passar un segle per a poder trobar usat el nom propi de la nostra Garriga [2]

MONTSALVATGE va publicar aquest document [3], però conegué també un altre exemplar del mateix document, pergamí número 3 duplicat, de Guifré I, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el qual presenta algunes variants respecte a l'anterior i, concretament, en el nostre paràgraf,

---

tir de Sant Joan de Ripoll, junt amb l'oblació que hi féu de la seva filla Emma. El document afirma, incidentalment, que les dites garrigues pervingueren a Guifré del seu germà Sunifred, el qual les havia adquirit per *aprisio*.

1. Heus ací una traducció al català: *I, en la vall del Congost, de l'església de Sant Martí i de Sant Pere i de Sant Climent, amb els delmes i primicies llurs, i amb les seves pertinences, amb les cases i les corts i els horts i les terres de conreu o ermots, i les selves i les garrigues, i els molins, les aigües, les canalitzacions i embassaments de les aigües, amb les entrades i sortides d'aquelles; que em pervingué a mi, Guifré, comte, de part del meu germà Sunifred, clergue; i a ell pervingué per la seva aprisió...*

2. Vegeu número 16. Segons MOSSÈN FORTIÀ SOLÀ, en el seu llibre *Aiguafreda, la parròquia antiga i el poble modern*, Barcelona 1932, pàg. 19, les esglésies de Sant Pere i Sant Climent no són més que un temple amb la de Sant Martí, el d'Aiguafreda.

3. En la seva *Colección Diplomática del Condado de Besalú*, tomo 4, Olot 1907, pág. 15.

no menciona més que l'església de Sant Martí y no posa el *clo.* darrera el nom de Sunifred. Hi ha, encara, un altre exemplar d'aquest document a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

VALLS I TABERNER [4] ha afirmat que aquests dos documents no són més que unes composicions factícies elaborades potser, el número 3, en el segle XII, i el número 3 duplicat, a les darreries del segle X, amb elements de l'acta de consagració i dotació de Sant Joan, abreviada així i transformada en una simple carta de donació. De manera que els dos documents no serien distints d'altres dos pergamins, el número 4 i el 4 duplicat, de Guifré I, del mateix Arxiu de la Corona d'Aragó, que, encara que tampoc siguin originals, són, però, còpies autèntiques, si bé amb algunes interpolacions i errades.

Ara bé, el pergamí, número 4 duplicat, anomenat B per VALLS I TABERNER, quant al nostre paràgraf solament menciona l'església de Sant Martí i no porta el *clo.* [5] L'altre pergamí número 4, que és precisament l'exemplar més correcte, i VALLS I TABERNER l'anomena A, no porta res del paràgraf que a nosaltres ens interessa. Ells permeteren, per una part, fixar definitivament com a data de la consagració de Sant Joan de Ripoll, el VIII de les calendes de juliol de l'any 887, la qual cosa obliga ja a canviar la data dels pergamins 3 i 3 duplicat i, per altra part, obliguen a considerar com a interpolacions les frases relatives a l'oblació d'Emma i a la donació de l'església de Sant Martí del Congost, amb les seves *garrigues* [6]. Els resultats de la moderníssima crítica diplomàtica tenen evidentment una virtualitat major que les cogitacions dels antics historiadors, que havien acceptat l'exactitud de la successió cronològica de les dues sèries de documents [7].

I, finalment, llegint i comprovant personalment el contingut dels dits documents, s'arriba a la conclusió, encara que ens requi, que no es refereixen per a res a les garrigues que podien existir en el que actual-

4. En l'*Estudi sobre els documents del Comte Guifré I de Barcelona,* publicat a la Miscel·lània d'*Homenatge a Antoni Rubió,* volum I, Barcelona 1936, pàgina 12 i següents.

5. Va ésser publicat pel canonge JAUME RIPOLL, en un fulletó titulat *Consagración y dotación de dos iglesias de la diócesis de Vich...* Vic 1931.

6. Basti dir que l'interessant pergamí original de la consagració i dotació de l'església de Sant Martí del Congost, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, pergamí número 8, del regnat de Guifré I, porta la data de 899.

7. Com per exemple, MOSSÈN FORTIÀ SOLÀ, que en el seu llibre *Aiguafreda,...* pàg. 19, suposa que primer, en 875, s'esdevingué la donació d'un vell temple de Sant Martí d'Aiguafreda, i que, posteriorment, en 899, s'esdevingué la consagració del nou temple, del mateix Sant Martí d'Aiguafreda.

ment és el terme de La Garriga, sinó a unes altres garrigues situades en el Congost, però en els termes d'Aiguafreda i Centelles. I així, tenint en les nostres mans els quatre venerables pergamins, vàrem veure com tota la construcció de l'*aprisio* de La Garriga per Sunifred i la donació del terme de La Garriga al monestir de Sant Joan, trontollava de mala manera i s'enfonsava per manca de fonaments. [8]

---

8. Per tal d'esgotar l'assumpte investigàrem detalladament altres manuscrits i el que s'ha imprès relatiu a la matèria, amb l'esperança de trobar alguna allusió que permetés de restaurar la qüestió i alhora d'aclarir-ne alguns extrems; com per exemple, quina era la personalitat d'aquell possible amo per *aprisio* de La Garriga. El resultat ha estat el següent:

Va dubtar-se de si Sunifred era clergue o comte, car la dita abreviatura *clo.* posada després del seu nom, el pare RIBERA la interpretava, segons les regles paleogràfiques, com a significant clergue, però BOFARULL, en el seu llibre *Los Condes de Barcelona vindicados,* vol. 1, pàgs 4 i 8, s'inclina a llegir comte o bé *condam,* és a dir, difunt. VALLS-TABERNER, en el dit *Estudi...,* tenint en compte que l'esmentada abreviatura figura en la més moderna de les còpies de l'expressat document, diu que tals discussions *resten, doncs, totalment fora de lloc.* En canvi, el fragment del pergamí, abans transcrit, diu clarament que Sunifred era germà del comte de Barcelona Guifré I, el Pilós, i ho ratifica, com ja va notar BOFARULL, l'escriptura de dotalia de l'església de Sant Martí del Congost, on Emma, *abbatissa,* confirma les donacions del seu oncle Sunifred, comte, difunt... *omnem aprisionem quam Sunifredus, comes, avunculus meus, quondam, ad ipsam concesit Ecclesiam...*

TASTU, en les seves *Notes sur l'origine des comtes héréditaires de Barcelone et Emporias-Roussillon,* diu que el nostre Sunifred era fill d'un altre Sunifred, comte d'Urgell, de les activitats del qual es tenen moltes notícies. Opina que Sunifred, el fill, era monjo, ja en l'any 888, en què, junt amb els seus germans Guifré I, el Pilós, Miró i Rodulf i dues germanes, firma un document de confirmació de béns de l'abadia de La Grassa, puix encara que Sunifred firma el primer, en la qual cosa sembla indicar-se que era el gran, no se li dóna, emperò cap títol, precisament perquè era monjo. Sunifred, més tard, surt del monestir per a envair, juntament amb el seu germà Miró, el comtat rossellonès. Ajudats pel partit indígena català, van expulsar dels monestirs els abats francesos i van posar-n'hi de visigods, fins que el papa Joan VIII va intervenir i va obligar els germans de Guifré a retirar-se i a signar la pau. Tots aquests fets farien dubtar de quin dels dos Sunifreds hagués fet l'*aprisio* de La Garriga, el pare o el fill, si els pergamins no parlessin tan clarament del *frater,* germà, i no del *pater,* pare.

Els documents de l'època parlen molt elogiosament d'aquests germans amb unes paraules que desitjaríem poder aplicar literalment a La Garriga; diuen així: *Després d'escolats molts anys, el Senyor, apiadat d'aquella terra, va fer-hi sorgir el nobilíssim príncep Guifré i els seus germans, els quals, aplegant amb piadosa amor homes de diversos llocs i llinatges, va tornar l'església, amb els seus termes, al seu primitiu estat.* SOLDEVILA, *loc. cit.* vol. I, pàg. 54. Finalment, TASTU, *loc. cit.,* afirma que Guifré I, el Pilós, havia succeït al seu pare Sunifred en 878, i que havia succeït a tots els seus germans l'any 904. Sembla, però, que ni Sunifred ni Guifré, encara que haguessin estat senyors immediats del terme de La Garriga o de part d'ell, no edificaren ací cap església.

11. L'abadessa Emma funda un priorat per a Xixilona, l'any 921

En canvi, no hem trobat cap motiu per a dubtar que, efectivament, la noble abadessa Emma tenia propietats a La Garriga [1]. Més aviat ho confirma el fet que durant la seva prelatura el monestir de Sant Joan prosperà magníficament, i que es conserven molts documents relatius a l'adquisició de terres per al monestir [2]. De totes maneres, sembla que les seves adquisicions a La Garriga foren posteriors a l'any 906, car segons l'acta del Concili de Barcelona, d'aquesta data, Emma, en el Vallès, solament posseïa la parròquia de Sant Genís de L'Ametlla del Vallès [3]; o potser és que en aquesta data encara no existia cap església a La Garriga. No seria excessivament aventurat de pensar que Emma hagués estat la fundadora de la primitiva església parroquial de La Garriga, potser la mateixa de Sant Esteve, de La Doma, majorment tenint en compte que va restaurar i fer consagrar, en 899, l'església de Sant Martí d'Aiguafreda i que, el 4 de juliol de 931, feia consagrar una nova església de la parròquia de Sant Genís de L'Ametlla del Vallès [4].

El document de la primera consagració de l'església parroquial de L'Ametlla del Vallès certament no menciona La Garriga i, en canvi, es refereix als termes de Llerona, Santa Eulàlia, Montràs, i, àdhuc, a un puig que *vocant Uentenego* (Puig Arbocer?) i altres llocs que serien confinants amb La Garriga ... *ipso Siscare et ipso Bodecha...* (can Sous?). Però també és cert que no contradiu l'existència de la

---

1. La història serva molt bona recordança de l'abadessa Emma. La seva figura presideix el monestir de Sant Joan probablement des de l'any 887 fins al 942. Vegeu: Mossèn Pau Parassols, *San Juan de las Abadesas...*, 30 i següents. Mossèn Josep Masdeu, *Sant Joan de les Abadesses*, Vic 1926, pàg. 12 i següents. Bofarull, *Los Condes...*, vol. I, pág. 27.

2. Però de tots els publicats per Montsalvatge, *loc. cit.*, no n'hem trobat cap que es refereixi a La Garriga.

3. Vegeu l'*Histoire générale de Languedoc*, publicada pels monjos benedictins de Sant Maur, Devic i Vaissete, volum V, editat a Toulouse en 1875, pàgina 115.

4. Mossèn Josep Mas, *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol. 13, pàgina 233.

parròquia de La Garriga i, àdhuc, en limitar la parròquia de L'Ametlla per llevant, implícitament accepta que ací existia una altra parròquia [5].

En canvi, és cert que l'any 921 Emma, seguint les pies ensenyances dels seus pares, fundà a La Garriga un priorat, filial del seu monestir de Sant Joan, i el va donar a la seva germana Xixilona [6]. Aquesta era probablement la segona de les filles i la vuitena, per ordre d'edat, de la llista d'aquells nou fills del comte Guifré I el Pilós, i la seva muller la comtessa Guinidilda, dels quals tenim coneixença per la història. Xixilona va fer construir una capella, per a les monges del seu monestir i per a comoditat dels primers garriguencs, i va dedicar-la a la Mare de Déu. Com que per allí a la vora passa l'antic camí de Barcelona, d'aquesta església se n'ha dit de Santa Maria del Camí.

No sabem res de les activitats d'aquest monestir garriguenc, malgrat la importància enorme que ell podria tenir, per al nostre poble, en un temps en què els monestirs no eren solament fogars de pietat i lloc avinent per a sentir el calfred de la divinitat entre un món de lluites bàrbares, sinó també centres de vida, per a tota la comarca on radicaven, tant per a la cultura de l'esperit, com per als treballs manuals, i particularment per a l'agricultura.

---

5. Al cap de dos-cents anys, a 24 de setembre de 1123, Sant Oleguer, bisbe de Barcelona i Arquebisbe de Tarragona, consagra una nova església parroquial de L'Ametlla del Vallès. Vegeu MOSSÈN MAS, *Notes*, vol. 13, pàg. 228. I, si bé l'acta d'aquesta consagració precisa més els termes de la parròquia de L'Ametlla, tampoc no al·ludeix directament a la parròquia de La Garriga, malgrat de tenir aquesta ja dos segles de vida; però, en canvi, avui encara es pot seguir la línia divisòria que explica el document, dient: que, per orient, la parròquia de L'Ametlla té els confins *in Castellari antiquo* (Rosanes?) i baixa fins al garric que s'eleva per sobre la riera del Congost, ... *descendit usque in cuscullum, qui super emit rivo Congusti...*; i s'allarga per aquell lloc fins a can Marges... *usque ad domum Petri de supra margine...*; i, començant pel nord, diu que el límit fa un angle al coll de *Bodeche* (can Sous?) i que va baixant pel sot d'Oliva, o torrent de Valldeoliva, o el de can Busquets ... *et vadit descendendo per aullem de Olive, usque ad predictum Castellare antiquo...*; i, afegeix, que la capella de Sant Nicolau és del terme de L'Ametlla. Entre els signants del document hi ha un Vives de Sant Cristòfol (de Montegües?) i un Pere-Bernat de *Torrezela*, Torruella, que potser es refereix a Rosanes.

6. Vegeu el número 13 i les expressades notes dels *Goigs de la Mare de Déu del Camí.*

12. La capella de Santa Maria del Camí

És de creure que les ruïnes romanes i visigòtiques, aleshores existents en les terres que avui són de can Terrés, foren aprofitades per a construir el priorat de Xixilona. Adhuc hem anotat la hipòtesi que potser encara avui es trobin les restes del monestir i capella de Xixilona tocant a les de l'antiga villa romana de can Terrés [1]. D'altra part, és indubtable que l'actual capella de Santa Maria del Camí no és la primitiva. És segur també que, per a la construcció de l'actual, varen utilitzar-se elements de l'antiga capella; així, potser, les mateixes pedres de l'exterior de les parets del temple, potser la finestra romànica del presbiteri, i les pedres de la cornisa exterior. En aquesta cornisa, esporàdicament i sense cap ordre, hi ha alguns relleus molt primitius, a saber: dues cares humanes, un cap de bou o de moltó, una pinya i quatre altres figures ornamentals. Llur significat és desconegut [2].

La portalada de la capella mira a migjorn; és d'estil romànic; no té llinda; el portal està precedit d'una sola arcada i, en el recó format per ella, hi ha adossat un bordó, com a element independent de l'estructura; el bordó presenta uns entrellaçats minuciosament esculpits, i reposa sobre dos capitells i aquests sobre dues columnes; el capitell de ponent presenta motius ornamentals i dues testes humanes de front; el capitell de la banda de llevant, entre altres motius ornamentals, presenta, en la part baixa, dos ocells simètrics picant una pinya situada a l'angle; en la part central de les dues cases visibles es repeteixen uns caps monstruosos, de la boca dels quals surten dos monstres alats; en la part alta unes lletres, clarament gòtiques, diuen SCTA MARIA, mig destroçades per unes incisions, fetes per mor de cercar una major simetria amb l'altre capitell.

Els autors de l'*Arquitectura Romànica a Catalunya* [3], tenint en compte l'estructura del portal, particularment la solució postissa, purament ornamental, del bordó, classifiquen l'obra com a feta en la segona

---

1. Vegeu número 7.
2. Potser serien símbols del zodíac o dels evangelistes, com algú insinua; però també poden ésser absents de tota significació simbòlica.
3. J. PUIG I CADAFALCH, A. DE FALGUERA i J. GODAY, en el volum III, pàgina 578.

meitat del segle XII [4]. D'altra part s'ha dit, en canvi, que encara que la portalada segueix l'estil romànic, no obstant va ésser feta ja en època gòtica; els seus constructors haurien vist les esglésies franciscanes i potser també les obres del monestir de Santa Maria de l'Estany [5].

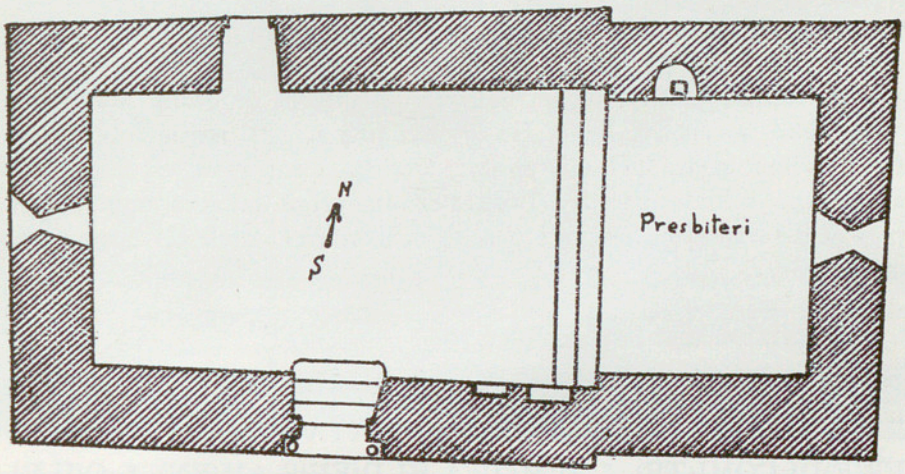

Planta de la capella de Santa Maria del Camí. *(Plànol d'Alfons Iglésias.)*

Externament la capella, amb un senzill campanar d'espadanya i sense absis cilíndric, ha perdut l'aire probable de la primitiva construcció [6], però amb els carreus multicolors de les seves parets i llur ordenada disposició encara fa de molt bon veure. La teulada, que primitivament potser era de teules romanes, va ésser de lloses, de les quals encara se'n veuen algunes a la banda de ponent; però avui és de teules corrents. A l'extrem de llevant del carener de la teulada de la nau destaca enlaire una petita creu de pedra. Interiorment la capella és d'una sola nau amb volta de canó apuntada; el presbiteri és més alt de solera i més petit de dimensions que la resta de la nau; per entrar a l'església per la portalada principal cal baixar alguns graons. Les parets del

4. I la comparen, amb tot encert, amb l'actual portal de l'església de Llerona i amb el desaparegut portal de ponent de l'església parroquial de Granollers.

5. La qual cosa concorda amb el que es dirà en el número 22.

6. ANTONI GALLARDO, *Del Mogent al Pla de la Calma,* Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, any 1938, número 516, pàg. 106.

temple tenen 1'50 metres de gruix, aproximadament; la nau, interiorment, té uns 5'30 metres d'ample per 9'35 de llarg, i el presbiteri 5'15 d'ample per altres 4 de llarg [7].

13. L'epitafi de Xixilona

Al cap de 24 anys de la fundació del priorat de Santa Maria del Camí, moria Xixilona. Ha arribat fins a nosaltres la interessantíssima pedra del seu epitafi, que ha estat molt estudiat pels arqueòlegs i historiadors [1]. Bofarull comprovà la seva autenticitat pels caràcters de les lletres i per les concordances amb els documents dels arxius.

Diu així el text llatí completat:

HIC REQ(U)IESCIT BONA MEMO-
RIA ° CXIXIXLON(A) I(N) D(E)O DICATA FILIA WI-
FR(E)DI COMI(TE) ° DIMITTA EI D(EU)S AM(EN) ° Q(UÆ)
[OBII(T) VIII K(A)L(ENDA)S MAR(TII)
ERA DCCCCLXXXIII ANN(O) I(NCARNATIONIS) D(OMIN)I
[(DC)CCCXLV AN-
NO VIII REGNA(N)TE LEODO(VICO FILIO KARO)LO REGE.

Heus ací la traducció catalana:

Ací reposa Xixilona, de bona memòria, consagrada a Déu, filla de Guifré, comte. Que Déu la perdoni. Amén. La qual va morir a 8 de les calendes de març, de l'era, 983; any, de l'Encarnació del Senyor, 945; any 8, regnant Lluís, fill de Carles, rei.

---

7. Creiem que és pura fantasia que en aquesta capella hi hagi hagut inscripcions amb les paraules *Karolus Magnus*. En canvi, sembla cert que al voltant de la capella hi va haver un cementiri. Vegeu el número 7.

1. Així, per exemple, Jaume Villanueva, *Viaje literario...*, volum XIX, any 1851, pàg. 10, reprodueix l'epitafi de Xixilona i diu que *deseó llegar* a La Garriga però que quelcom *me hizo olvidar el que tenía de ver con mis ojos* la làpida, i més, *por fortuna, he conservado un dibujo exacto de la piedra*, que *me regaló un monje de Nuestra Señora de Montserrate*. Pròsper de Bofarull, *Los Condes*, vol. I, pàg. 29, diu que el text de l'epitafi havia estat transcrit per mossèn Jaume Ripoll, canonge de Vic, En Francesc Mirambell, rector de

II. Fragment d'una cancella visigòtica [8] i epitafi de Xixilona gravat al dors de la cara principal de l'esmentat fragment [13]; es conserva a la capella de can Terrés *(clixés Mas)*.

Ací, diu la làpida ; i es refereix a terra de La Garriga, car les concordances amb els arxius i les ensenyances de les ciències arqueològiques convenen a afirmar que sempre aquesta làpida ha estat a La Garriga, i que la pedra va ésser recollida ací, de les antigues construccions [2] i que va gravar-se per a restar ací sobre la tomba on *reposa Xixilona. De bona memòria;* heus ací els únics detalls que qualifiquen els fets de la seva vida ; bona memòria per a les monges que li estarien sotmeses ; bona memòria per a La Garriga, que ella havia afavorit. *Consagrada a Déu,* és a dir : monja ; segurament vestiria el mantell i cogulla claustral de l'Ordre de Sant Benet, com la seva germana Emma. *Filla de Guifré, comte;* encara que la làpida no digui concretament que es refereix a Guifré el Pilós, les conjectures del temps i dels llocs fan identificar-la com a filla d'aquest [3]. El dia *8 de les calendes de març* en què va morir Xixilona, correspon, segons els càlculs cronològics, al dia 22 de febrer. L'any, segons l'estil de l'època, vé precisat de tres maneres: any *de l'era, 983,* referint-se a l'era espanyola, que comença l'any 38 abans de Jesucrist ; *any, de l'Encarnació del Senyor, 945,* referint-se a l'Encarnació de Jesucrist [4] ; *any 8 regnant Lluís* [5], referint-se al rei de França Lluís IV, el d'Ultramar, que va regnar del 936 al 954, i que era *fill de Carles rei,* és a dir, fill de Carles III el Ximple, també rei de França [6].

Prats de Lluçanès, i per En Jaume Rocafort, i diu, de la transcripció, que la *hemos comprobado personalmente con el original de la lápida que existe sobre la puerta de la antigua capilla.* En el full segon del llibre *Rúbrica,* de l'arxiu de Blancafort del Molí, avui a l'arxiu de can Dachs, hi ha còpia d'una transcripció de l'epitafi, amb alguna inexactitud, i, encara, identificant Xixilona amb una filla del comte Gifré II, la de la llegenda de Fra Joan Garí, de Montserrat ; diu que la transcripció fou feta per Josep Rocafort Sorts, rector de Sant Andreu de Tona, l'any 1778. L'esmentada impressió, de la transcripció de la làpida, feta pel canonge Ripoll, deu ésser la que apareix publicada per les inicials D. J. R. V., en un fulletó, editat a *Vich. Por Ignacio Valls, año 1824.* PASCUAL MADOZ, en el seu *Diccionario,* tradueix també l'epitafi de Xixilona.

2. Vegeu número 8.

3. BOFARULL, *Los Condes,* vol. I, pàg. 30.

4. Com va estilar-se durant molts de segles, i no referint-se a la Nativitat del Crist, com s'ha fet universal després.

5. Car va ésser costum a la Marca Hispànica, fins a l'any 1180, a diferència dels altres estats peninsulars, de datar els documents amb els regnats dels reis de França.

6. Que regnà des de l'any 893 al 939. Vegeu SOLDEVILA, *loc. cit.,* pàg. 36.

14. Havent mort Xixilona l'any 945...

JA és més difícil d'assegurar o de negar que els ossos humans que guarda un sarcòfag de la capella siguin els de Xixilona. El sepulcre és obra del segle XII o XIII, té 69 centímetres de llarg per 26 d'alt i 37 d'ample; està cobert per una tapa, de dos vessants, que té 22 centímetres d'alçada; al davant del sepulcre hi ha una petita creu en relleu; està sostingut per dos senzills suports i fou collocat en un nínxol ogival, obert a la paret, a l'interior de la capella. Potser en refer-se la capella varen collocar-se les despulles de la priora Xixilona a dins d'aquest sarcòfag i potser també fou aleshores que hom va posar la làpida a la paret, sobre la porta d'entrada a la capella [1].

Després de la mort de Xixilona, el seu germà Sunyer [2] es reincorporà la senyoria dels béns garriguencs de Xixilona i suprimí el priorat, perquè estava exposat als insults de la gent malvada; i els marmessors de la difunta vengueren el casal [3]. Concorda amb aquestes notícies la que ens reporta BOFARULL dient que els marmessors de Xixilona varen fer una donació a 4 de les calendes de juny de l'any 9 del rei Lluís, corresponent a l'any 945 [4].

---

1. En perdre's amb el temps la memòria del trasllat, suscità curiositat pel que podia velar. Per això, hem llegit en un document de l'arxiu de can Terrés la següent notícia: *Als 22 de juliol de 1793 el Magnífic Josep de Rosselló i Terrés, ciutadà honrat de Barcelona, concedí a petició de D. Jaume Pascual, Canonge del Monestir de Les Avellanes, Ex-Abat de dit Monestir, arrencar la pedra de l'inscripció i en lo detràs de ella se troba un floratge, i en lo mateix dia fou tornada a collocar a son antic puesto i fou posat guix en les juntures —quod notatur ad futuram rei memoriam —.* Avui la làpida està aguantada per un marc de ferro que permet de girar-la i de contemplar-ne còmodament les dues cares.

2. El comte Sunyer, de Barcelona, governava des del 28 d'abril de l'any 912; va morir el 15 d'octubre de 950; la seva muller Riquilda va morir el 27 de desembre de l'any 956.

3. Tot això segons les notes, tantes vegades esmentades, dels *Goigs de la Mare de Déu del Camí.*

4. Diu BOFARULL, *Los Condes,* vol. I, pàg. 29, que pren la notícia del Cartulari de l'Arxiu de Ripoll, foli 32, col. 2.ª Dissortadament, tot el que hem fet per trobar aquesta documentació ha estat infructuós, car, segons ens han certificat els successius Directors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, VALLS-TABERNER i ERNEST MARTÍNEZ-FERRANDO, el susdit Cartulari desaparegué, en els dies tristos del segle passat, quan fou destruït el monestir de Ripoll, malgrat haver-se salvat part de l'Arxiu d'aquest monestir.

Fins avui ha estat impossible de trobar el testament de Sunyer i, per tant, ignorem si en morir posseïa o no béns a La Garriga, i si va transmetre'ls al seu fill Mir, com podria fer suposar el que direm a continuació. Sunyer pot ésser un dels candidats, però amb poques probabilitats d'èxit, a qui podria atribuir-se la construcció de la primitiva església de La Doma.

14. Havent mort Xixilona l'any 945...

Ja és més difícil d'assegurar o de negar que els ossos humans que guarda un sarcòfag de la capella siguin els de Xixilona. El sepulcre és obra del segle XII o XIII, té 69 centímetres de llarg per 26 d'alt i 37 d'ample; està cobert per una tapa, de dos vessants, que té 22 centímetres d'alçada; al davant del sepulcre hi ha una petita creu en relleu; està sostingut per dos senzills suports i fou collocat en un nínxol ogival, obert a la paret, a l'interior de la capella. Potser en refersse la capella varen collocar-se les despulles de la priora Xixilona a dins d'aquest sarcòfag i potser també fou aleshores que hom va posar la làpida a la paret, sobre la porta d'entrada a la capella [1].

Després de la mort de Xixilona, el seu germà Sunyer [2] es reincorporà la senyoria dels béns garriguencs de Xixilona i suprimí el priorat, perquè estava exposat als insults de la gent malvada; i els marmessors de la difunta vengueren el casal [3]. Concorda amb aquestes notícies la que ens reporta BOFARULL dient que els marmessors de Xixilona varen fer una donació a 4 de les calendes de juny de l'any 9 del rei Lluís, corresponent a l'any 945 [4].

---

1. En perdre's amb el temps la memòria del trasllat, suscità curiositat pel que podia velar. Per això, hem llegit en un document de l'arxiu de can Terrés la següent notícia: *Als 22 de juliol de 1793 el Magnífic Josep de Rosselló i Terrés, ciutadà honrat de Barcelona, concedí a petició de D. Jaume Pascual, Canonge del Monestir de Les Avellanes, Ex-Abat de dit Monestir, arrencar la pedra de l'inscripció i en lo detràs de ella se troba un floratge, i en lo mateix dia fou tornada a collocar a son antic puesto i fou posat guix en les juntures —quod notatur ad futuram rei memoriam —*. Avui la làpida està aguantada per un marc de ferro que permet de girar-la i de contemplar-ne còmodament les dues cares.

2. El comte Sunyer, de Barcelona, governava des del 28 d'abril de l'any 912; va morir el 15 d'octubre de 950; la seva muller Riquilda va morir el 27 de desembre de l'any 956.

3. Tot això segons les notes, tantes vegades esmentades, dels *Goigs de la Mare de Déu del Camí.*

4. Diu BOFARULL, *Los Condes,* vol. I, pàg. 29, que pren la notícia del Cartulari de l'Arxiu de Ripoll, foli 32, col. 2.ª Dissortadament, tot el que hem fet per trobar aquesta documentació ha estat infructuós, car, segons ens han certificat els successius Directors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, VALLS-TABERNER i ERNEST MARTÍNEZ-FERRANDO, el susdit Cartulari desaparegué, en els dies tristos del segle passat, quan fou destruït el monestir de Ripoll, malgrat haver-se salvat part de l'Arxiu d'aquest monestir.

Fins avui ha estat impossible de trobar el testament de Sunyer i, per tant, ignorem si en morir posseïa o no béns a La Garriga, i si va transmetre'ls al seu fill Mir, com podria fer suposar el que direm a continuació. Sunyer pot ésser un dels candidats, però amb poques probabilitats d'èxit, a qui podria atribuir-se la construcció de la primitiva església de La Doma.

CAPÍTOL SEGON

Inicials de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga

15. Mir, comte de Barcelona. — 16. El primer document que anomena «La Garriga» és de l'any 966. — 17. ...eclesiam Sancti Stephani... — 18. ...de ipsa Garriga... — 19. ...cum ipsam parrochiam... — 20. ...omne usu ipsius ecclesia pertinentia... — 21. ...cum omnes ecclesias subiectas... — 22. Concessió del patronat a Santa Maria de l'Estany, en 1139.

15. Mir, comte de Barcelona

El més antic dels documents, que coneixem fins ara, que es refereixi expressament a la parròquia de La Garriga, va ésser atorgat el dia 21 de desembre de l'any 966, i consta copiat en els *Libri Antiquitatum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona [1]. El document és ja important per a la història general del Comtat de Barcelona [2], però ho és d'una manera especial per a la història de la nostra població.

Es tracta de l'execució de les disposicions testamentàries d'un tal Mir, que no és altre que un comte de Barcelona del mateix nom. Sabem

---

1. Volum IV, full 18, document 56. Més tècnicament, aquests *Libri* han estat anomenats *Cartulari de la Seu de Barcelona.*

2. Per això no és d'estranyar que ja fos citat pels antics historiadors, per exemple FLOREZ, DIAGO, PUJADAS, etc., i pels autors moderns, CARRERAS CANDI, ROVIRA, GALLARDO, etc., però freqüentment el coneegueren a través de referències molt incompletes. PRÒSPER DE BOFARULL el va utilizar en la seva obra *Los Condes de Barcelona Vindicados,* volum I, pàg. 127. MOSSÈN JOSEP MAS en publicà un extracte en les seves *Notes històriques del Bisbat de Barcelona,* volum 9, pàg. 19, número 44. FERRAN VALLS-TABERNER publicà la seva transcripció literal llatina en la pàg. 201 i següents de les seves *Notes de la Família Comtal de Barcelona.* També el transcriu PUIG en el seu *Episcopologio de la Sede Barcinonense,* pàgs, 362 i 363.

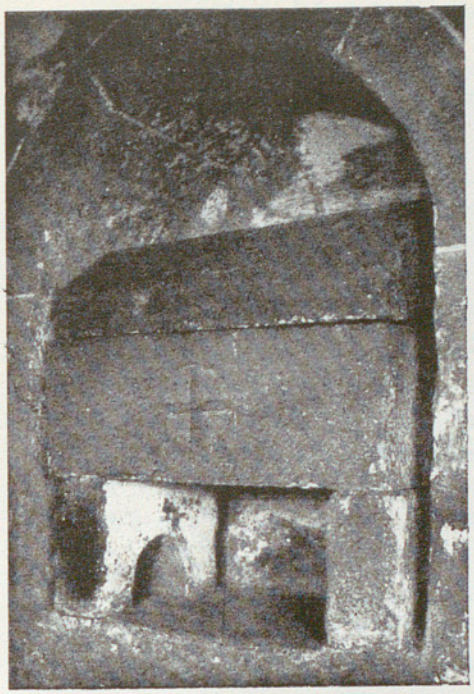

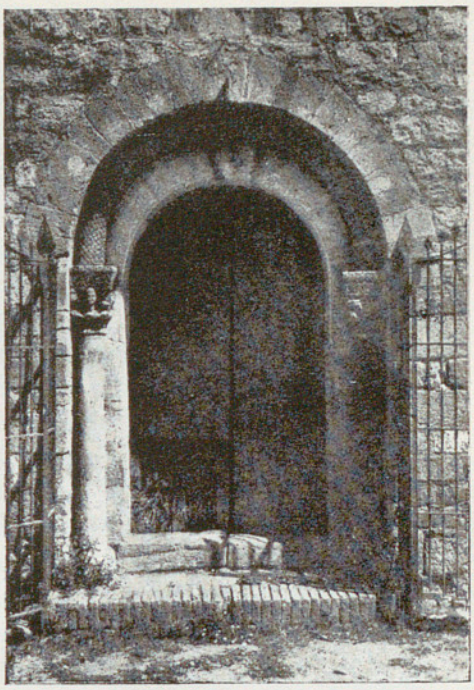

III. - 1. Sarcòfag de Xixilona, existent a la capella de Santa Maria del Camí [14] *(clixé Gudiol)*. — 2, 3 i 4. Portalada de la capella de can Terrés i detall dels seus capitells [12] *(clixés Mas)*.

que, dels dos fills del comte Sunyer, abans esmentat, l'un, Borrell II, ja governava en l'any 940, en vida del seu pare; l'altre fou el nostre Mir o Miró; ambdós obtingueren el títol de Marquès del que aleshores era Catalunya i governaren junts els Estats que havien estat del seu pare, és a dir, els comtats de Barcelona, Osona (Vic), Girona i Manresa; emperò Mir no apareix corregnant amb Borrell II fins a l'any 956, tal vegada perquè fins aleshores no hauria arribat a la major edat [3]. Va costar molt de precisar qui era aquest Mir, fins a l'extrem d'haver-se ignorat la seva existència, per haver-lo confós amb altres homònims [4]. Es coneixen algunes de les seves activitats i de les seves possessions, i, per a l'objecte d'aquestes notes, convé subratllar precisament les seves activitats constructives, amb les importants obres d'irrigació que construí a Barcelona; les quals, avui, al cap de mil anys, encara perpetuen el seu nom; són el *Rec comtal* i el *Rec d'En Mir* o *Regomir* [5]. Mir va morir quan probablement encara no tenia trenta anys. Hi ha forts indicis per a creure que va morir solter, car no se li coneixen ni esposa ni fills i va ésser hereu el seu germà Borrell. Encara no s'ha trobat el testament que va fer durant la seva darrera malaltia, *in ultima sua egritudine*, però l'important document de què després parlarem n'aclareix el probable contingut. No se sap on va ésser enterrat. Des de la seva mort, Borrell II tornà a quedar com a únic comte sobirà [6].

Per l'esmentat document sabem de cert que dit comte era el senyor de l'església de Sant Esteve de La Garriga a mitjans del segle x. Però no ens diu si ell en fou el constructor, encara que potser ningú com ell reuneix majors probabilitats històriques d'haver-la fet construir. Si això fos cert, podríem precisar la data de la fundació de la primitiva església de La Doma entre l'any 956, en què Mir degué arribar a la majoria d'edat, i el 31 d'octubre del 966, data de la seva mort. Però, el fet que, com veurem en l'expressat document, en l'any 966 la parròquia de La Garriga ja tingués altres esglésies subjectes, fa sospitar que la nostra parròquia tenia una major antiguitat [7].

---

3. BOFARULL, *Los Condes...*, vol. I, pàg. 120.
4. Va ésser BOFARULL, *Los Condes*, vol. I, pàgs. 127 i 140, qui va deixar fermes les notes essencials de la vida de Mir.
5. Amb això, segons CARRERAS CANDI, *La Ciutat de Barcelona*, pàg. 199, demostra que fou un dels primers propulsors del moviment agrícola en les terres hispano-cristianes.
6. BOFARULL, *loc. cit.*, vol. I, pàgs. 127, 128 i 140. FERRAN VALLS-TABERNER, *Notes de la Família Comtal de Barcelona*, publicades per l'Ajuntament de Barcelona, pàgs. 200 i 206. TASTU, *Notes*, pàg. 18.
7. Vegeu, abans, números 8, 11 i 14.

16. El primer document que anomena "La Garriga" és de l'any 966

HEUS-EL ací en part, traduït lliurement al català: *En el nom de Déu, Borrell, comte per la gràcia de Déu, i Pere, bisbe, i Landeric, abat, i Guitart, tots nosaltres donadors a la Casa de la Santa Creu de la Seu de Barcelona, on reposa enterrat el cos de la benaurada verge Eulàlia* [1].

Doncs és cosa manifesta que l'anomenat Miró ens manà per mitjà del seu testament..., que fóssim distribuïdors i tutors de la seva almoina i donadors en la manera que també ho fem; donem, per consegüent, a la dita Casa tot el que allí concedí o fidelment lliurà, per molt que sigui, això és..., i, en aquest lloc, descriu les propietats relictes [2], i afegeix un paràgraf que copiem literalment en llatí per la capital importància que per a nosaltres tenen gairebé cada una de les seves paraules:

"Et eclesiam Sancti Stephani de ipsa Garriga, cum omnes ecclesias subiectas, cum ipsam parrochiam, decimis et primiciis et omne usu ipsius ecclesia pertinentia." És a dir: *I l'església de Sant Esteve de la Garriga, amb totes les esglésies que li estan subjectes, amb la parrò-*

---

1. Aquests quatre personatges són millor identificats en un altre document parallel al que transcrivim provinent de l'Arxiu de Ripoll avui dia copiat a l'Arxiu de la Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona i publicat per VALLS-TABERNER, en les esmentades *Notes,* pàg. 208. Borrell era el comte de Barcelona, II de dit nom, el qual governà des de l'any 940, fins al 30 de setembre del 992, en què va morir; és una de les figures de més relleu en la dinastia comtal. Pere era bisbe de Barcelona, i segons PUIG, va regir la diòcesi des de l'any 962 al 973, en què va morir coronat de mèrits i virtuts. Landeric fou abat del Monestir de Sant Cugat del Vallès, i era anomenat Bon Home, Guitart o Vitart era vescomte de Barcelona i segons VALLS-TABERNER sembla que era fill dels vescomtes Gondebert i Ermevesa, va casar-se amb Gisberga i va tenir quatre nois i una noia. Tots ells més que donadors, com diu el document, foren marmessors o executors testamentaris del comte Mir, com ho aclareix el paràgraf següent del document. És evident que en parlar de la Casa de la Santa Creu es refereix a la Catedral de Barcelona on estan inhumades les relíquies de Santa Eulàlia.

2. Els molins i terres que Mir tenia en el Besòs, Pallejà i a Sant Pere de Molanta; la meitat de les vinyes de *Turrem Hostaldi,* i de les cases que posseïa a Barcelona i els alous de Cervelló; i nombroses esglésies, entre elles les de Sant Vicenç dels Horts, Sant Boi de Llobregat, Terrassa, Egara, Sants Just i Pastor de Barcelona, etc.

quia, delmes i primícies, i tot l'ús de les coses que pertanyen a la mateixa església.

I el document acaba així : *I totes les altres esglésies seves* [3] *amb les seves parròquies, delmes i primícies que tenia, tot ho donem i lliurem a la predita Casa de Santa Creu i Sant Eulàlia, segons ens ordenà i posà el mateix testador,* [4] *per Déu i per remei de l'ànima seva i dels seus pares, a fi que, així com per l'arbre de la prevaricació dels nostres primers pares perdérem la felicitat del paradís, així també, per l'arbre de la Santa Creu aquells puguin venir als goigs eterns.*

I aquesta almoina sigui de dret eclesiàstic, tant en poder de l'actual Bisbe Pere, com en els seus successors, en els estipendis dels clergues, en l'almoina dels que allà serveixin Déu i en el dret perpetu de recuperar l'església, segons el costum canònic.

I, aquell que intentés atacar, trencar o disminuir aquesta almoina, sigui ferit pel glavi de l'Esperit Sant i sigui participant amb el traïdor Judas; i així mateix sigui unit a aquells que digueren al Senyor Déu: aparteu-vos de nosaltres; i, en el dia del Judici, sigui arrencat i esborrat del seu front el senyal de la Santa Creu, a la qual és oferta la present donació.

I aquesta donació o oblació romangui ferma en la seva manera i en tot temps. Feta la donació a XII de les calendes de gener, de l'any XII del regnat de Lotari, fill de Lluís. Signe Pere, per la gràcia de Déu, Bisbe. † Landeric, Abat.

Aquesta data, computada segons el nostre calendari, correspon al dia 21 de desembre de l'any 966 [5]. És de notar que els marmessors compliren l'encàrrec abans de dos mesos de la mort de Mir.

---

3. De Mir.
4. Optem per traduir la paraula *conditoris* per un dels seus clàssics sentits, o sigui per disposador, sinònim en el nostre cas a testador. Si la paraula es traduís pel seu altre sentit de fundador, seria un absurd en referir-se, per exemple, a les antigues esglésies de Terrassa.
5. BOFARULL ja rectificà l'any 967, donat per algun autor anterior. MOSSÈN MAS diu erròniament 965 i, copiant-lo a ell, l'error s'estén a altres autors. El Lotari aludit en el document és el rei de França que va governar des del 10 de setembre de l'any 954 al 2 de març del 986. El seu pare fou Lluís, el d'Ultramar.

17. ...eclesiam Sancti Stephani...

L'edifici-església que Mir va llegar a la Catedral de Barcelona no era l'actual edifici de La Doma, sinó una edificació antecessora de l'actual; seria d'estil romànic i d'ella probablement derivarien molts dels elements emprats en les construccions posteriors. És possible que fos devastada quan la tràgica incursió d'Almançor de l'any 985. SALVADOR LLOBET creu que, degut al corrent d'aire del nord, que enfredora, a la nit sobretot, el centre del terme de La Garriga, va escollir-se per a l'edificació de l'església de La Doma un lloc enlairat de la ribera dreta del Congost, cercant l'abric dels vessants i abandonant la situació reclamada pel camí i per les aigües termals [1]. La història de La Garriga demostra que aquesta elecció no va ésser molt encertada.

La cosa més antiga de l'actual església de La Doma probablement són les parets, de 1'50 metres de gruix, de la nau central; sobretot les de la part de llevant; és probable que aquesta nau, que interiorment amida 17 metres per 5'50, primitivament fos coberta amb sostre de fusta, perquè encara avui es nota l'enllaç de les parets laterals amb la volta, la qual sembla, doncs, d'època posterior a la de les parets; la volta té forma semielíptica, no és de molt gruix i està feta amb pedres de riera. El capçal de l'església, que és a llevant, no té absis; s'hi obrien dues petites finestres, avui cegades. L'una, superior, curiosíssima, en forma de creu llatina; l'altra, mig destroçada, té un arc de mig punt. A la façana de ponent hi ha una altra finestra més gran, de mig punt, també cegada. Hi ha també una finestra espitllerada antiga que va ésser traslladada a un departament construït darrera el capçal de l'església. A la col·lecció de can Pòlit de La Garriga es conserva un capitell, molt bast, el qual probablement pertanyia a la primitiva portalada, que, com l'actual, s'obriria de cara a migjorn.

No sembla pas que primitivament l'església actual tingués tres naus; degué ésser solament en previsió de futures installacions que es varen construir tres grans arcs lleument apuntats, a cada paret lateral, dels quals el que està quasi partit transversalment pel cor, al costat de l'evangeli, té encara una senzilla mènsula. Una primitiva teulada de lloses descansà directament sobre la volta, com ho demostren diverses

1. *El Medio y la Vida en el Montseny*, pàg. 387.

particularitats de la part superior i les rudimentàries gàrgoles, encara visibles en ambdues parets laterals. Al capçal de la façana de llevant hi ha el campanar, que primitivament era d'espadanya.

Les parets laterals estaven coronades per una sèrie regular de merlets que havien de donar a l'edifici un aire de castell fortificat. En una construcció unida a la paret de tramuntana, a primer pis, hi ha dues antigues espitlleres aptes per a ballestes ; una altra espitllera comunica aquesta construcció amb l'actual sagristia ; a les golfes de l'església hi ha també nombroses espitlleres. Tot això acaba de confirmar que la nostra primitiva església parroquial va haver de servir de refugi i defensa durant les guerres [2].

18. ... de ipsa Garriga ...

Per primera vegada trobem el nom de la nostra població en la història ; per això serà convenient d'esbrinar ara la seva significació i per què aquest ha esdevingut precisament el nom del nostre poble.

Garric, garritx, carrascla o coscoll, és un arbre petit o arbust semblant a l'alzina. Balari [1] afegeix que la paraula garriga derivada de garric, comporta la idea de collectivitat i anota que Marquilles, comentant els Usatges, diu que garrigues són els llocs deserts i silvestres, en els quals els arbres no creixen molt alts i són espessos i espinosos [2]. El Diccionari Aguiló [3] diu que la paraula garriga té dues significances : espècie d'alzina borda o esbarzer, de la qual és treta la color per a la grana ; i tros de terra no conreat on es crien espontàniament pins, estepes, arbocers, mates, aladerns i altres arbusts de poca alçària. Costa [4] diu així : *En La Garriga* (de Lleida) *abunda el «garric» o «quercus coccifera» que no sabemos si da o recibe el nombre de la co-*

2. Per a les construccions posteriors de La Doma, vegeu els números 142 i 143.

1. *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona 1899, pàg. 191.

2. Diu que en català garriga és també sinònim d'*espinar* i, ultra la nostra Garriga, menciona Sant Feliu de La Garriga, a l'Empordà, i Sant Cugat de Les Garrigues, al Penedès. Encara hauria pogut mencionar, per exemple, La Garriga, de Sercs, al Berguedà, i la comarca de Les Garrigues lleidatanes i, àdhuc, algunes poblacions del Migdia de França que també porten aquest nom.

3. Barcelona 1921, pàgs. 133 i 134.

4. Antoni Cerrià Costa, *Introducción a la Flora de Cataluña*, Barcelona 1977, introducció, XXXV.

marca, pero que también se llama así, o «garritx» en varios puntos del litoral.

Els botànics diuen que una garriga és un paisatge vegetal resultant de la destrucció d'un bosc escleròfil en la regió mediterrània, principalment de boscos de *pinus halepensis,* pi blanc, i de *quercus ilexs,* alzina. Quan aquests arbres ja no són més que simples testimonis o acaben de desaparèixer, de la vegetació residual, si és densa o tancada, se'n diu maquí, i, si es presenta més o menys oberta, se'n diu garriga. Aquesta vegetació ostenta diferents aspectes segons el grau de destrucció, que regularment és obra de l'home. Quan solament són les espècies arbòries les que s'han destruït, passa a dominant l'element principal de l'antic sotabosc, que sol ésser el coscoll, *quercus coccifera,* i encara pot veure's d'ací d'allà algun representant de l'element accessori o accidental de l'antic *arboretum,* com el ginebró, *juniperus oxycedrus,* o la mata o cornicabra, *pistacia terebinthus.* Al garric l'acompanyen altres arbusts, com les argelagues, *genista scorpius,* el romaní, *rosmarinus officinalis,* espècies del gènere *cistus,* estepes, etc. ; i, com a pis inferior, s'hi troben sufruticoses, per exemple, farigoles, lavàndules, o caps d'ase i espígol, espècies del gènere *helianthenum,* etc. La vegetació de les garrigues sol ésser molt rica en espècies. S'utilitza per a pasturatges, sobretot dels ramats de llana, i per a llenyes petites dels formiguers, i forns de pa, de teules i de rajols [5].

Són tan remarcables les coincidències d'aquesta descripció, el que diu COSTA en el seu Vocabulari [6] i el que avui es troba a La Garriga, amb els fets que hem explicat en el número 9, que tenim per plenament segur que la garriga ací existent, en abandonar aquest terme els sarraïns, va ésser la que va donar el nom a la nostra població. Això concorda amb el que fa notar CARRERAS CANDI [7] que les esglésies solien qualificar-se pel lloc o accident topogrfic en què s'edificaven ; per exemple : valls, pinedes, camps de lli, etc. ; així : Sant Llorenç *Ça-vall,* Santa Maria de *Pineda,* Santa Maria de *Llinars...* i les nostres Santa Maria *del Camí* i Sant Esteve de *La Garriga.*

És de notar que durant molts de segles va emprar-se el nom de *Sa Garriga,* derivant l'article *sa* del llatí *ipsa,* amb el parlar català anomenat

---

5. Així ve a descriure-ho, per exemple, el resum de l'Enciclopèdia Espasa.
6. Obra citada, amb referència a les plantes abans esmentades.
7. *Descripció històrico-política-social de Catalunya,* pàg. 870. ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya,* Barcelona 1924, vol. III, pàg. 76.

salat; de la mateixa manera que, en el nostre parlar, s'ha derivat l'article *la* del llatí *illa;* aquest fet és molt freqüent en la història del català. Així ja inicialment trobem *ipsa Garriga* i encara trobem el *sa* en el segle XV; després ja esdevé única la forma *La Garriga.* Tota altra nomenclatura és un fet esporàdic sense cap transcendència [8]. No obstant, és cosa d'observar que en un document de l'any 1403 trobem el nom de *Caldes de La Garriga,* referint-se al nostre poble

19. ... cum ipsam parrochiam ...

No cal estranyar-se que un seglar, com fou el comte Mir, fos l'amo de l'església parroquial de Sant Esteve de La Garriga. En aquell temps la majoria de les esglésies rurals eren de propietat privada, perquè el senyor d'una gran extensió de terra procurava construir allà tot el que fos necessari per a estabilitzar-hi conreadors: una església, un molí, un forn, etc. Per això, si la parròquia formava part d'un domini civil, era considerada cosa natural que fos llegada, venuda i, àdhuc, infeudada. Com a conseqüència de tot això, hi havia un rector eclesiàstic i un senyor civil, el qual exercia, sobretot, l'anomenat dret de patronat, per a proposar al bisbe el sacerdot que havia de regir la parròquia [1]. Gràcies al comte Mir i als seus marmessors, la nostra parròquia, l'any 966, va deslliurar-se de l'inconvenient de tenir un senyor civil.

Tenim testimonis escrits de la reconstrucció o pervivència de l'església de La Doma, de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, a començaments del segle XI; en efecte: un tal Adroer posseïa en el lloc anomenat *Tozredella* [2], del comtat de Barcelona, *in Vallense,* en el Vallès, precisament *in terminio Sancti Stepho. de Garriga,* una peça de *terra subreganea,* que confinava a llevant amb el riu Congost, que aleshores se'n deia Vallès; al sud, amb terra dels fills que foren de Ramon, vescomte; a ponent, amb terra dels fills que foren d'Adroer, i,

8. Així, per exemple, entre les cartes del rei Martí, de l'any 1400, trobem *La Guarrigua* i la italianització *La Carrica.*

9. Vegeu número 116.

1. F. CARRERAS CANDI, *Descripció històrico-política-social de Catalunya,* pàgina 870. ROVIRA I VIRGILI, *Història Nacional de Catalunya,* Barcelona 1924, pàg. 75.

2. Tal vegada aquest nom es refereixi a la casa de Rosanes, que en algun temps se'n va dir Torruella.

a tramuntana, amb terres de Ramon, vescomte. Els seus marmessors, anomenats Audesind i Sunifred, preveres, Adalbert i la *femina Richelle,* feren donació d'aquesta peça de terra a la Catedral de Barcelona, a 27 de setembre de 1008 [3].

Un altre document, fet a 11 de novembre de 1091, ja distingeix perfectament el nom topogràfic de La Garriga del nom de la parròquia. Es tracta d'una donació, que fa Guisla, a Déu i a la Canonja de la Catedral de Barcelona, per a la seva ànima i la dels seus pares i fills, d'un alou que posseïa *in ipsa Garriga, in parrochia Sancti Stephani predicte Garrice* [4].

20. ...omne usu ipsius ecclesia pertinentia...

La catedral de Barcelona va adquirir per obra dels marmessors del comte Mir, els delmes i primícies de la parròquia de La Garriga; i diu també, el vell document, que amb tot l'ús de les coses pertanyents a la dita església.

No sabem quins serien els costums de la primitiva església de La Garriga, però poden conjecturar-se amb els documents posteriors. Així, per exemple, sabem que, per atendre la parròquia de Sant Esteve i les seves sufragànies, residirien a La Garriga més d'un sacerdot; és possible que aquests clergues es rellevessin en el servei de totes elles; i potser fou com a conseqüència de tot això que va establir-se a La Garriga una especial organització en virtut de la qual servirien àdhuc la mateixa església parroquial de La Garriga diversos sacerdots setmaners o hebdomadaris o domers, com diem vulgarment; car creiem que és indubtable que cal fer derivar etimològicament *La Doma* d'*Hebdomada,* setmana, i no de *Domus,* la casa, com algú equivocadament ha pretès.

Segons una antiga tradició, recollida en el segle XIX a l'arxiu de can Terrés [1], els domers primitivament eren tres, però posteriorment

3. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Libri Antiquitatum,* III, full 98, document 253. MOSSÈN MAS, *Notes històriques,* vol. 9, pàg. 116, núm. 272. Firmaren també aquest document Bernat, Ermemir, *Bonefilio* o Bofill, i Miró, prevere, que el va escriure. Entre els noms que apareixen en el document es troben probablement els primers noms de garriguencs de què tenim esment.

4. *Libri Antiquitatum,* III, full 98, doc. 252. MOSSÈN MAS, *Notes històriques,* vol. 10, pàg. 188, núm. 1094.

1. Papers separats continguts en el *Llibre de les Capelles* del Camí i de Sant Macari.

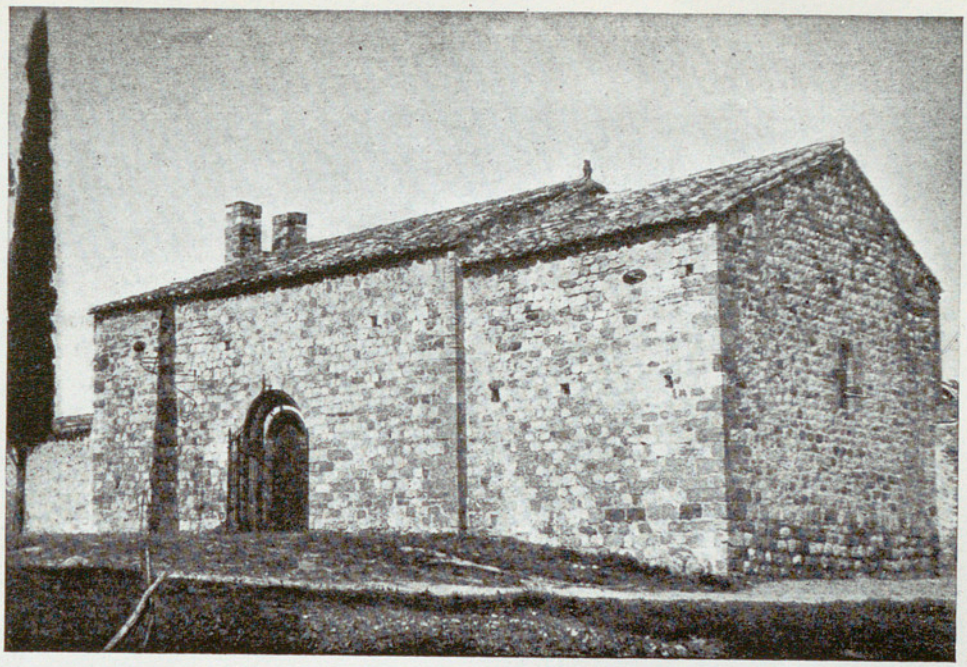

IV. - 1. Capella de la Mare de Déu del Camí, a can Terrés [12]. — 2. Conjunt d'edificis de La Doma ; de Nord a Sud hom pot distingir : la casa del domer major ; la casa allargada del domer menor ; els dos pisos de la mongia, sobre la sagristia ; el campanar, coronant la nau central de l'església, i la nau afegida al costat de l'epístola [17] *(clixés Ruaix)*.

es reuniren en una sola persona dos d'aquests càrrecs, de manera que els domers quedaren reduïts a dos, anomenats domer major i domer menor. El primer regia la parròquia dues setmanes consecutives; el segon la regentava una setmana de cada tres. Amb el temps, va reservar-se el nom de domer al segon i va designar-se el primer amb el nom de rector. L'*Speculum*, de CAMPILLO [2], afegeix que aquesta especial organització ja indica que la nostra parròquia és de les més antigues de la Diòcesi.

Recordarà el lector que el cèlebre document de l'any 966 parla ja en plural de diversos clergues i servents de l'altar, de *stipendia clericorum et elemosina ibi Deo servientium*, però també cal recordar que es refereix a moltes esglésies. Aquests estipendis i almoines havien de regir-se pel dret canònic, segons l'antic document.

21. ...cum omnes ecclesias subiectas...

És molt interessant el fet que ja en l'any 966 l'església de La Garriga tingués subjectes diverses esglésies; car això, ultra demostrar la categoria distingida que li era assignada, per una banda ens adverteix l'existència de diverses esglésies en aquests paratges, i d'altra banda permet deduccions sobre els primitius termes de La Garriga.

És clar que les dites esglésies subjectes haurien pogut ésser la de Santa Maria del Camí i la de Sant Joan de Rosanes, però no sembla que precisament fossin aquestes les esglésies alludides en l'esmentat document, sinó més aviat unes altres que apareixen expressament esmentades com a sufragànies en un altre document de l'any 1139 [1]; a saber: les esglésies de Sant Pere de Vallcàrcara, de Sant Cristòfol de Montegües, de Sant Pau de Montmany i de Sant Gervasi. És molt de notar que ja CAMPILLO, en l'*Speculum*, endevinà que les esglésies de Vallcàrcara, Montegües i Montmany *havien estat en altre temps capelles*

2. El reverend MOSSÈN ANTONI CAMPILLO MATEU nasqué a Barcelona, el 21 d'agost de 1698, i morí el 19 de novembre de 1779. Aquest benemèrit arxiver episcopal, entre altres, *escribió los cinco grandes volúmenes "in folio" del "Speculum titulorum Ecclesiasticorum", síntesis de la mayor parte de la documentación del Archivo Episcopal de Barcelona, y, por tanto, de la historia de todas las iglesias parroquiales y demás instituciones eclesiásticas de nuestra diócesis.* Vegeu MOSSÈN JOSEP SANABRE, *El Archivo Diocesano de Barcelona*, Barcelona 1947, pàg. 17.

1. Vegeu número 22.

de la parròquia de Sant Esteve... perquè: les dites parròquies són contigües amb la de Sant Esteve, i totes tres foren del dret de patronat de l'abat de l'Estany... i perquè les mateixes tres esglésies... solament paguen una procuració per raó de la visita... la qual cosa constitueix un argument poderosíssim

Cal notar, també, que les tres esglésies últimament al·ludides s'allunyen del camí del Congost i resten porugament ocultes a cada banda de la vall, com un senyal de l'època turbulenta y perillosa en què foren edificades: a llevant l'església de Sant Pere de Vallcàrcara, que és l'antecedent de l'actual parròquia de Sant Rafael del Figaró; a ponent, la recòndita església parroquial de Sant Pau de Montmany [2], i l'humil església de Sant Cristòfol de Montegües, encimbellada en el carener que separa les torrenteres de can Valls i de la Passola, avui és anexa a la parròquia del Figaró [3]. Quant a la darrera de les esglésies primerament al·ludides, no hi ha cap dificultat a identificar-la amb la capella de Sant Gervasi i Sant Protasi de can Nualart [4].

De tot això és ben de remarcar que el terme jurisdiccional de la parròquia de La Garriga, mitjançant les seves sufragànies, s'estenia considerablment per la banda del nord; cal saber que sovint els termes de les parròquies obeïren no solament a una base geogràfica, fundada en els accidents naturals del terreny, sinó també en fets històrics, possibles reminiscències de divisions anteriors [5].

---

2. *Mons Magnus,* muntanya gran, en els termes jurisdiccionals de la qual, anys a venir, va edificar-se l'ermita de la Mare de Déu de Puiggraciós.

3. CAMPILLO fa derivar el nom de *Montegües* de *Monte Aquarum,* o Mont de les Aigües. L'actual església millenària de Sant Cristòfol, en part és romànica, del segle XI, i feta amb senzills carreus de pedra del país. Ha sofert posteriors modificacions. Abans de la destrucció de l'any 1936, posseïa un petit retaule gòtic i un altre, el major, plateresc, dedicats a Sant Cristòfol; una bonica creu processional de fusta i diversos ex-vots. Al campanar, amb dos finestrals, hi havia una campana que, després de la inscripció *Ave María sin pecado concebida,* portava aquesta altra: *Jaume Pallés de Granollers del Vallès me feu lo any 1771;* i en l'altre finestral hi havia la cèlebre campana dita de Carlemany. Ella, i uns sarcòfags de pedra allà existents, han fet popularitzar la llegenda d'haver estat edificada la capella per Carlemany. Vegeu ANTONI GALLARDO, *Del Mogent...,* pàgs. 112 y 113.

4. Vegeu número 204.

5. JOSEP MARIA FONT I RIUS, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña,* Madrid 1946, pàg. 155.

22. Concessió del patronat a Santa Maria de l'Estany, en 1139

El document de l'any 966 comminava amb greus malediccions a tota persona que contravingués la donació de la parròquia de La Garriga a la Seu de Barcelona; car havia de restar en poder del bisbe de Barcelona Pere i dels seus successors. Doncs bé, sempre ha romàs la parròquia de La Garriga sota la jurisdicció del bisbat de Barcelona, però ja molt aviat, a 14 de setembre de 1139, passà a ésser del patronat del monestir de Santa Maria de l'Estany. A tal fi va firmar-se una escriptura, que és el primer document conegut dels que directa i exclusivament es refereixen a la parròquia de La Garriga [1].

Heus ací publicada per primera vegada la seva traducció íntegra al català:

Sàpiguen, tots aquells a qui convingui saber, que, en nom de Déu, jo Arnau [2]*, per la gràcia de Déu, bisbe de la Seu de Barcelona, juntament amb el capítol de canonges que m'està sotmès; essent costum eclesiàstic i canònic dar i beneficiar a les esglésies menors amb les coses de les majors; concedim perpètuament al Senyor Déu i a l'església de Santa Maria de l'Estany i al Prior Guillem i als seus successors i als clergues regulars que allí habiten* [3]*, perquè tinguin i posseeixin l'església anomenada de Sant Esteve de La Garriga, amb els delmes i primícies i tota classe d'almoines i tot el que la mateixa església de Sant Esteve es vegi que té o pugui obtenir més endavant; i amb les esglésies sufragànies que*

---

1. Es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, escriptura núm. 102 del comte Ramón Berenguer IV. Durant el temps en què freqüentàvem l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, MOSSÈN JOSEP MAS va tenir la gentilesa d'oferir-nos-en una còpia literal. ANTONI GALLARDO per a redactar el seu article *Del Mogent al Pla de la Calma* pogué tenir-lo a la vista. Algunes altres persones tenien alguna referència del document.

2. Segons PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, pàg. 154, el bisbe Arnau d'Armengol fou el successor de Sant Oleguer en el bisbat de Barcelona. Governà des de l'any 1137 al 1143. Els seus contemporanis i els historiadors posteriors li dediquen grans elogis.

3. L'església del monestir de Santa Maria de l'Estany va ésser consagrada l'any 1131. Habitaven allí els canonges Regulars de Sant Agustí, fins que foren suprimits o secularitzats l'any 1592, mitjançant una butlla del papa Climent VIII. El monestir va convertir-se en Collegiata i els drets de l'antic prior passaren a l'arxiprest de la collegiata. Vegeu l'*Speculum* de CAMPILLO, en parlar, sobretot, de La Garriga. L'església de l'Estany posseeix un interes-

té: l'església que se'n diu de Sant Pere de Vallcàrcara i l'església de Sant Cristòfol de Montegües, i l'església de Sant Pau de Montmany i l'església de Sant Gervasi [4], *amb els delmes i primícies i tota classe d'almoines i amb tot el que les dites esglésies es vegi que ara tenen o tot el que després, de qualsevol manera, puguin aconseguir; perquè el prior i els clergues del dit lloc de Santa Maria de l'Estany, d'ara endavant, puguin fer, decidir i disposar tot el que vulguin a honor de Déu, deixant salvats els drets i reverència del bisbe i de la seu de Barcelona, car retenim en la dita església de Sant Esteve el mateix Sínode* [5]. *Si algú, sigui persona de l'un o de l'altre sexe, vulguessin infringir aquesta escriptura, sigui condemnat a l'infern amb el traïdor Judas. Això va ésser fet a XVIII de les calendes d'octubre de l'any tercer del regnat del rei Lluís, el jove.*

S†ne Guillem, bisbe de Barcelona [6]. *† Arnau, per la gràcia de Déu, bisbe de l'església de Barcelona. S† Pere, primicer i levita* [7]. *S†ne Berenguer, levita. S†ne Bernat Berenguer, degà. S†ne Ramón Bernat, subdiaca. S†ne Guillem Rutllant. S† Bernat, subdiaca. Ramón, per la gràcia de Déu, bisbe de Vic* [8]. *S† Pere, subdiaca de Redorta. S† Ermengol, sacerdot. S† Pere, ardiaca. S† Ermengol, per la gràcia de Déu, Abat de Sant Cugat* [9]. *S† Huc, subdiaca. S† Berenguer de Terrassa. S† Berenguer, levita. S† Ponç, subdiaca. Guillem, prior, que va escriure això, en el dia i any a dalt escrits †.*

---

sant claustre romànic i una bonica imatge de la Mare de Déu, en pedra marbre. Se'n va dir de l'Estany perquè allí hi havia efectivament un estany, a les aigües del qual va donar-se'ls sortida l'any 1737, precipitant-les per una mina. Avui forma part del municipi de l'Estany, de la comarca del Moianès, partit judicial de Manresa, província de Barcelona.

4. Es refereix a la capella de can Nualart.

5. Amb aquestes expressions es ve a indicar que el patronat i les rendes de les expressades esglésies passaven a favor del monestir de l'Estany, però que totes restaven sota la jurisdicció del bisbat de Barcelona. Segons l'*Speculum* de CAMPILLO, foren del patronat de l'Estany, des de molt antic, tant el domer major com el domer menor.

6. En l'*Episcopologio* de PUIG figura el bisbe Guillem Torroja governant la seu de Barcelona des de l'any 1144 al 1171. Per tant, la seva firma, posada al peu d'aquest document, obligarà a completar aquelles notícies, afirmant un coepiscopat, abans de l'any 1144, al costat del bisbe Arnau.

7. Primicer era la dignitat eclesiàstica del que governa el cor de l'església. Levita és el que tenia ordre sagrat eclesiàstic, pròxim al sacerdoci, o sigui el diaconat.

8. JOAN LLUÍS DE MONCADA, *Episcopologio de Vich*, vol. I, pàgs. 409 i 447 : diu que Ramon I Guifré governà des de l'any 1110 al 1146 i que fou un gran bisbe i home de moltes lletres i gran prudència. L'*Episcopologio* desconeix també la nostra escriptura de l'any 1139

9. JAIME VILLANUEVA, *Viaje literario*, volum XIX, pàg. 34, menciona l'existència d'aquest abat a l'any 1134.

V. Estat actual de l'interior de l'església de La Doma [17]; en primer terme l'arcada que aguanta el cor; en el capçal de la nau central es veuen les tres bigues que aguantaven el retaule gòtic [128]; la nau de l'epístola fou edificada en el segle XVI [143] *(clixé Benítez)*.

CAPÍTOL TERCER

Rosanes

23. De Sant Joan de Torruella o de Rosanes. — 24. La casa de Rosanes. — 25. Els canonges Rosanes del segle XIII. — 26. Dels Rosanes de La Garriga. — 27. Unes malifetes dels garriguencs perdonades en 1306. — 28. Del benefici de Sant Joan de Rosanes. — 29. En Galceran III de Rosanes. — 30. Cap a l'extinció de la família dels Rosanes.

23. L'església de Sant Joan de Torruella o de Rosanes

En tractar de precisar els termes inicials de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga es presenta la qüestió d'una efímera parròquia que retallaria l'actual terme parroquial de La Garriga pel costat de migjorn. En efecte: en una permuta feta el dia 24 de març de l'any 1054, per Guillem, fill de Bernat, amb Ermengarda, sa muller, a un tal Donuci, fill de Bernat i d'Adalenda, sa muller [1], es parla d'un alou situat *in parrochie Sancti Joanis Orencana,* al Vallès, comtat de Barcelona. Mossèn Josep Mas [2] afirma rotundament que aquesta parròquia de Sant Joan Orencana estava radicada en la masia anomenada Rosanes, del terme de La Garriga. Però, la vida d'aquesta parròquia degué ésser tan efímera, que àdhuc hom arribaria a dubtar de l'exactitud del copista, el qual potser escriví *parròquia* en lloc d'església. Car si bé és cert que a Rosanes hi hagué una capella dedicada a Sant Joan, en canvi ja no es menciona mai més la parròquia de Sant Joan d'Orencana del dit document.

Els arxius parlen sovint de la capella de Sant Joan de Torruella o de Rosanes. Així, l'*Speculum* de Campillo parla d'un benefici que sota

1. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Libri Antiquitatum,* III, full 112, doc. 295.
2. *Notes històriques,* vol. 9, pàg. 309, núm. 676.

la invocació de Sant Joan hi havia a la capella rural de Rosanes ; afegeix que en un document de l'any 1327 es parla d'un *benefici presbiteral de l'altar de Sant Joan de Torruella, instituït en la Capella que és construïda al barri de la casa Torruella de la nostra diòcesi; i que un altre* document de l'any 1382 parla semblantment d'un *benefici fundat dintre de la casa de Torruella de la parroquial església de Sant Esteve de La Garriga.*

En el testament fet a 8 de setembre de 1478, per la senyora de Rosanes, Elisabet, ordenà que es construïssin dos retaules a la capella de Sant Joan de Torruella, àlias de Rosanes, un sota la invocació de Santa Maria Magdalena i l'altre dedicat a Sant Miquel Arcàngel i a Sant Jordi, per a collocar-los un a cada banda de l'altar de Sant Joan de la dita capella ; i mana que es fundi allà un benefici i capellania, que hauran de dotar els seus marmessors, segons creguin necessari, sota el patronat del marit de la testadora i dels seus descendents.

Al segle XVIII encara perdurava la capella, car l'*Speculum* citat parla que, a 25 de juliol de 1712, n'obtingué el benefici el prevere Bernat Duro ; que a 13 de març de 1713, per defunció de Mossèn Duro, va ésser nomenat beneficiat el doctor Josep Llers, prevere ; i que, a 16 d'agost de 1726, per mort del doctor Llers, va obtenir el benefici el clergue Josep Ignasi Llers [3].

Malgrat això, l'acta de la Visita pastoral de 29 d'abril de 1727 [4] diu textualment que la capella de Rosanes ... *quasi in profanos usus est conversa*... En la de la Visita del 12 de juny de 1739 es diu clarament que la capella està profanada ; per això, en la visita pastoral de l'any 1815, el senyor Bisbe ordenà el segrest de les rendes del benefici de Rosanes, en poder del Rector de La Garriga [5]. Fins a l'època actual van arribar les ruïnes de l'altar, i encara avui són visibles les parets de la capella, constituint un edifici rectangular, poc interessant, llevat de la senzilla porta amb dovelles, actualment tapiada. Naturalment que aquesta construcció no és pas la de la primitiva capella.

---

3. També llegit Lleris o Reris.
4. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Visites,* núm. 74, que comença a 1726, fol. 180, vol. 12.
5. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Visita* de l'any 1815, núm. 88 bis.

24. La casa de Rosanes

La més important de les cases de La Garriga durant l'Edat Mitjana, per la categoria social que ocuparen els seus amos i per la mateixa dignitat de les construccions, és Rosanes. Si bé ha estat molt malmès, es pot encara avui dia refer l'estructura de l'antic castell o casal fortificat. Tenia un primer recinte murallat, formant un quadrat d'uns trenta metres de costat, en els vèrtexs del qual s'aixecaven quatre torres de base quasi circular, d'uns quatre metres de diàmetre, de les quals solament se'n conserven tres; la quarta, de l'angle nord-est, va ésser posteriorment arrasada per a installar-hi la capella de Sant Joan. Per haver augmentat el nivell de les terres del volt, avui aquest primer recinte de muralles té poca alçada sobre el nivell del sòl. En els murs i en les torres hi ha espitlleres per a la defensa i estaven coronades de merlets. S'entrava al recinte, per la part de migjorn, per una elegant portalada amb dovelles, presidida per un bell escut, quelcom deteriorat, en el qual figura, cap a ponent, la mitja lluna de l'escut dels Rosanes, i en la meitat de llevant, una bonica creu dels Vilanova [1]; hi ha un altre relleu que no hem sabut identificar.

A l'interior d'aquest recinte de gairebé nou-cents metres quadrats, s'aixecava, completament isolat, un gran edifici, bastit de pedra pobrament tallada; el cos principal té una planta quadrada de catorze metres de costat; està compost de planta baixa i dos pisos, amb corona de merlets; les parets tenen, aproximadament, un metre de gruix. En la primitiva disposició sembla que solament s'obririen cap a l'exterior les sageteres i unes minúscules finestres en la part alta, car totes les finestres donarien a un pati interior, de vint-i-un metres quadrats de superfície aproximadament.

S'entrava i s'entra encara a l'edifici central a través d'un antic portal ogival, que havia estat tancat amb una porta que descendia verticalment; sobre la portalada s'aixeca una bonica i esvelta torre, de planta baixa i tres pisos, coronada de merlets, amb nombroses espitlleres a les parets; aquesta torre forma un cos sortint de l'edifici, de 4'60 per 4'30 metres, de planta. Passada la torre s'entra al pati, en

1. Vegeu el número 228.

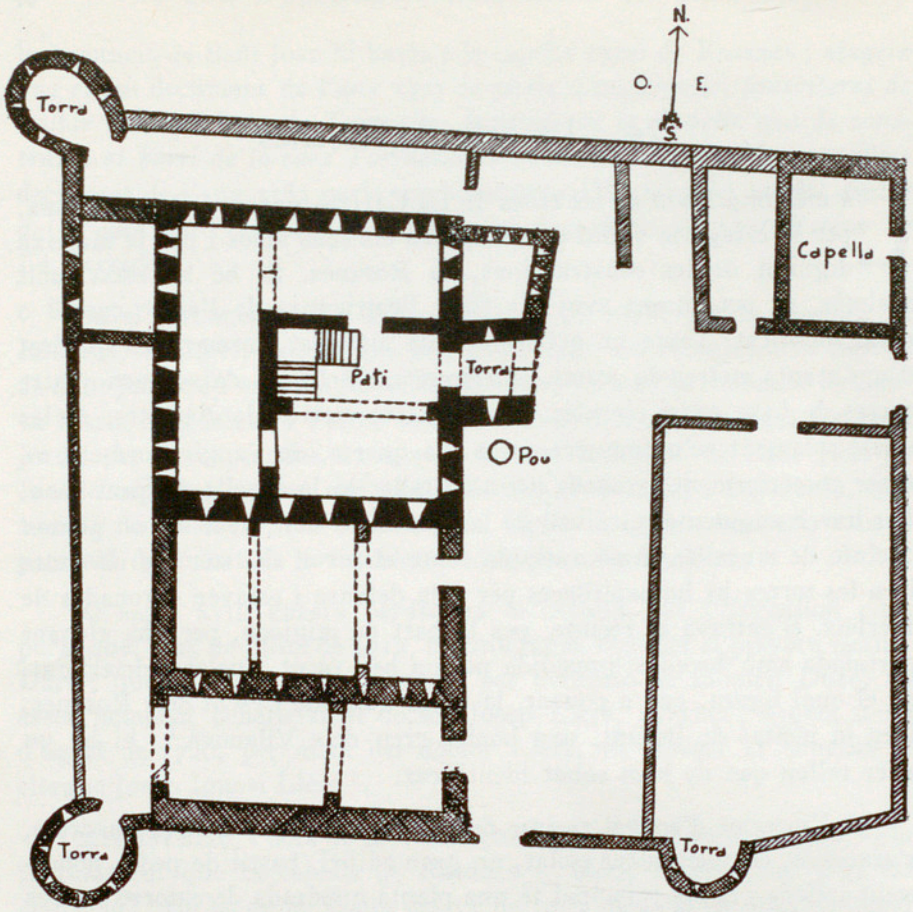

Planta de les edificacions de Rosanes. La part indicada amb negre massís és la corresponent al cos primitiu de la fortalesa. La part senyalada amb ratllat senzill correspon a les construccions modernes. *(Plànol d'Alfons Iglésias.)*

el qual, sota un gran arc, probablement s'establirien les cavalleries; mentre una escala de pedra servia per a pujar al primer pis.

Anys a venir van obrir-se en el castell dues finestres grans, cap a l'exterior; l'una, mirant al nord, tindria la característica disposició de les finestres gòtiques catalanes, amb arcs lobulats i partida per una columneta, amb els seus sòcol i capitell; l'altra, mirant a ponent, és rectangular. També va afegir-se al castell un nou cos d'edifici, a la banda de migjorn, a tot el llarg de l'antiga construcció, per vuit metres d'ample; té una bonica finestra gòtica rectangular, amb divisions superiors, de pedra; aquest nou cos d'edifici té també planta baixa i dos

pisos i està coronat de merlets. En època moderna s'afegí encara un nou cos a l'edifici, a la façana de migjorn ; també a tota la seva llargada, però solament de 5 metres d'amplada.

Una multitud de reformes i de construccions anaren desfigurant i enlletgint la magnífica silueta original de Rosanes. Tocant a l'era hi ha un porxo que porta la data de 1788. La llegenda parla d'una mina de Torregrossa que començaria a dins de la casa, sota l'escala del pati [2].

25. Els canonges Rosanes del segle XIII

SABEM [1] que a 11 d'abril de l'any 1189, Ramon de Rosanes i Sança, muller seva, van fer oblació de llur fill Ramon, per tal que fos clergue i canonge de la Catedral de Barcelona i servís a Déu en vida i en mort. En el mateix document, diuen també que fan donació a Déu i a la dita Catedral, del Mas d'Esmoladora, amb les seves pertinences, situat a les parròquies de Santa Maria de *Laurone* i a Sant Esteve de *Garriga;* del delme de la finca i de tots els molins anomenats *Lampadiis,* Llampalles ; d'una feixa que és a prop dels molins d'En Pere Guillem ; i d'una parellada situada al Marge, a la parròquia de Llerona. El susdit any 1189, Ramon de Rosanes era ja prou gran per a signar també el document: *S† Raimundi, predicti filiorum eorum.*

El canonge Ramon de Rosanes és una brillant figura en aquestes notes. A 23 de desembre de 1203 signa el decret d'erecció d'una capella a la Catedral [2]. A 20 de novembre de 1204, actua de Jutge i dicta sentència en una qüestió de l'altar de Santa Magdalena i d'un clergue de Valldonzella, tenint per secretari el mateix príncep dels canonistes, glòria del nostre país i de l'església universal, Sant Ramon de Penyafort ; car el document acaba així: *Sig†num Raymundi de Pennaforte qui hoc scripsit mandato R. de Rosanis judicis* [3]. Signa també

2. Actualment la casa pertany al senyor Josep Girbau Aymerich, per títol de compra.

1. *Libri Antiquitatum* de l'Arxiu de la Seu de Barcelona, vol. III, fol. 130, doc. 337. MOSSÈN MAS, *Notes històriques,* vol. 12, núm. 2197.

2. PUIG, *Episcopologio,* pàgs. 430 i 431.

3. *Libri Antiquitatum,* vol. I, pág. 335, núm. 960. Vegeu també BONAVENTURA RIBAS, *Estudios históricos y bibliográficos sobre San Ramón de Penyafort,* Barcelona 1890, pág. 53.

el canonge Rosanes en l'acta de consagració de l'església de Parets, a 13 de gener de 1207, i en la concòrdia entre el bisbe de Barcelona i els Hospitalers, 31 de desembre de 1208 [4]. El trobem amb el càrrec de Primicer de l'Església de Barcelona signant diverses escriptures de compra i venda durant els anys 1212, 1213 i 1214 [5]; en la institució del monestir de Junqueres, a 1 d'abril de 1214; en la fundació de la Casa de Caritat, a 8 de maig de 1226, i en l'erecció, a 4 de setembre de 1230, de Santa Maria de Caldes d'Estrac [6].

Segons DIAGO, en 1255 va ingressar com a frare dominic en el Convent dels Pares Predicadors, de Barcelona [7]

Tenim notícia d'un altre canonge de Barcelona, contemporani de l'anterior i anomenat Bernat de Rosanes, el qual intervé també en diverses escriptures de compra i venda atorgades durant els anys 1211 i 1212 [8].

26. Dels Rosanes de La Garriga

EL llinatge dels Rosanes ja sona en el segle X entre els estols de cristians que reconqueriren la regió montserratina. En les Corts dels reis catalans figuren molt sovint els nobles de la Casa de Rosanes [1]. L'any 1256 i a 26 de juliol [2], es troba una consignació feta per Bernat I de Rosanes, espòs d'Elisenda, de diversos béns situats a València i a Voltrera, per a una pia fundació.

La casa de Rosanes va unir-se amb la casa de Torruella. Sabem que a 9 de maig de 1277, una tal *Guillema de Turricella, filia quondam Geraldi de Turricella militis* [3], *de parrochia Sancti Stephani de Garriga,*

---

4. PUIG, *Episcopologio,* pàgs. 432 i 434.
5. MOSSÈN MAS, *Notes Històriques,* vol. 12, pàgs. 202, 203, 208, 209, 210 i 216.
6. PUIG, *Episcopologio,* pàgs. 438 i 441.
7. Pòtser per això les despulles d'altres Rosanes anaren a parar al Convent de Santa Caterina dels pares Predicadors de Barcelona. Vegeu núm. 26.
8. MAS, *Notes...,* vol. 12, pàgs. 184, 186, 191, 192 i 193.
1. Pot consultar-se, per exemple, FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña,* tom I, pàg. 277; tom II, pàgs. 399-405.
2. MOSSÈN MAS, *Notes...,* vol. 12, pàg. 275, núm. 2656.
3. Es a dir: noble o cavaller; car si bé la noblesa era de sang, estava, emperò, subordinada, per a fruir dels seus privilegis, a la necessitat d'ésser guerrer, *miles.* El fill del cavaller perdia aquesta consideració si a l'edat de trenta anys no era armat cavaller. Fruïen d'especials privilegis, com, per

ARBRE GENEALÒGIC DELS ROSANES

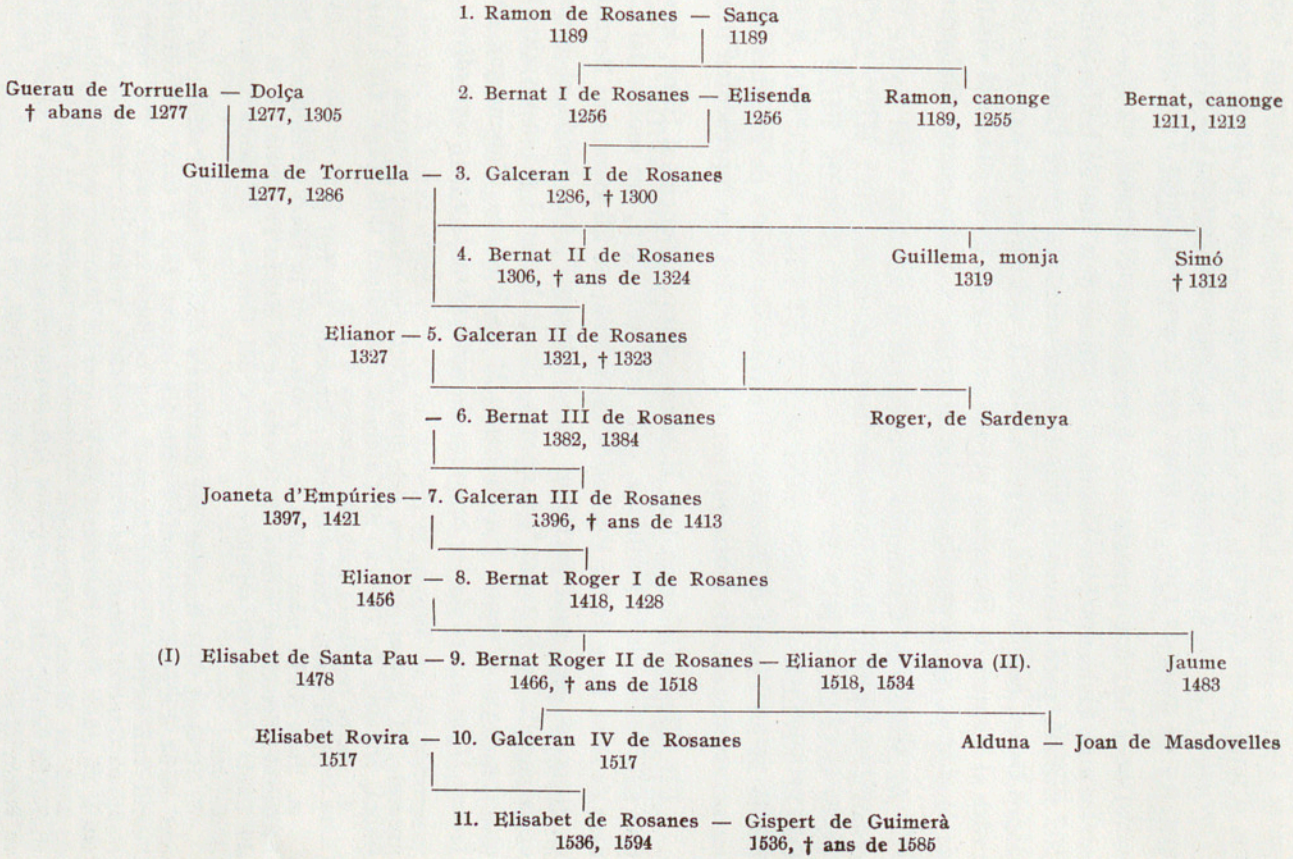

Diocesis Barchinone, atorgà una venda amb el consentiment de la seva mare *Dulcia,* Dolça ; a l'arxiu de can Busquets de La Garriga [4] consta, d'unes peces de terra, que, a 3 d'abril de 1286, *se tenen per Dolça Torruella i sa filla Guillema* com a dòmines directes, i d'altres peces que, a 1 de maig de 1305, *se tenen per la senyora Dolça Torruella.*

Doncs bé, fou aquesta noia garriguenca, Guillema, la que va casar-se amb Galceran I de Rosanes, el primer dels que en tenim esment. No sembla, però, haver-hi hagut molta avinença entre Galceran i la sogra Dolça, car, en 1286, el rei Alfons II, el Liberal, va haver de donar ordre al Veguer de Barcelona perquè sostingués en la possessió vitalícia de la *domus de Torruella,* de La Garriga, a Dolça contra Galceran [5].

Al Museu de Catalunya es conserva el sarcòfag [6] del nostre Galceran I. L'epitafi, amb boniques lletres gòtiques, diu : HIC IACET DNS GALCERAND° D' ROS' — NIS ET SIMON FILI° EIUS OBIIT PATER — ANNO DNI MCCC ET FILI° MCCCXII. A cada banda hi ha l'escut de Rosanes [7] i altres dos escuts de Rosanes són a les cares laterals. És sostingut per dues carteles que representen lleons.

Els fills de Galceran I de Rosanes, ultra el mencionat Simó, foren : una filla anomenada Guillema, que, en l'any 1319, era monja del Convent de Sant Pere de les Puelles de Barcelona; un fill anomenat Bernat II de Rosanes, del qual parlarem més endavant [8], que fundà el benefici en la capella de Rosanes [9], i, encara, En Galceran I deixà un altre fill que fou, anys a venir, En Galceran II de Rosanes. Sabem que *el rei Jaume II, el dia 18 de les calendes de novembre de 1321, concedí a Gal-*

---

exemple, el d'estar exclosos del dret d'*intestia.* Vegeu GUILLEM MARIA DE BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña...* Barcelona 1918, pàgs. 210 i 211.

4. Actes registrats amb els números 9 i 12.

5. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 70, full 87.

6. Sala XVII, núm. 14373, com a dipòsit de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Abans havia estat en el Museu Provincial de la Capella de Santa Àgata. El sepulcre procedeix del Convent de Santa Caterina de Barcelona.

7. L'escut dels Rosanes pot descriure's així : el fons d'atzur ; al centre una lluna d'argent, minvant, i amb les puntes cap a baix ; al voltant de l'escut vuit peces d'argent formant una bordura componada. Pot veure's el *Nobiliari General Català,* de FÈLIX DOMÈNECH, volum III, Barcelona 1928, làmina 25, núm. 3, on l'atribueix als Rosanes de Manresa, segons sepulcre, diu, de 1315, al Museu Arqueològic Provincial de Barcelona. L'esmentat epitafi, traduït al català, diu : *Ací jeu el senyor Galceran de Rosanes i Simó, fill seu; va morir, el pare, l'any del Senyor 1300, i el fill, en 1312.*

8. Vegeu número 28.

9. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum.*

ceran de Rosanes, que lluint aquest, en nom del rei, Les Franqueses del Vallès, les quals estaven obligades per certa quantitat en favor de Francesc Marquès, l'esmentat Galceran posseís dites Franqueses tal com l'esmentat Francesc [10] ; aquesta concessió se li féu a causa *dels serveis, per vós, Galceran de Rosanes, d'ínclita casa,* fets a la família reial [11]. Probablement que es refereix al nostre Galceran II un altre sarcòfag [12] d'estructura molt semblant al de Galceran I, en el qual es llegeix la següent inscripció: HIC IACET DNS GUALC'ANDUS DE ROSANI — S MILES QUI OBIIT ANNO DNI MCCC — XXXII XV KL SEPTE'BRIS [13].

Un fill del matrimoni del segon Galceran amb Elianor, anomenat Roger de Rosanes, va servir en una nau reial a l'illa de Sardenya. Al segon Galceran va succeir-lo un fill del seu primer matrimoni, anomenat Bernat III de Rosanes, el qual, a 22 de setembre de 1384, és nomenat donzell, i com a *senyor de la Casa Torrella situada a La Garriga,* lloa i aprova, a Pere Vinyals de La Garriga, una borda [14] i casa que aquest tenia en feu de can Rosanes.

27. Unes malifetes dels garriguencs perdonades en 1306

El segon Bernat de Rosanes degué ésser un home tan fermament entrat en la manera de fer feudal, que sembla haver estat el capitost dels garriguencs, quan aquests, segons l'estil de l'època, decidiren fer-se la justícia per la seva pròpia mà, entrant en guerra amb els de Llerona. A hores d'ara encara no sabem el perquè de les batusses, però el cert és que un vell document [1] referint-se al dit *Bernat de Rosa-*

10. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Lib. Enaj.* III, full 571 ; concordant amb el Registre 25, full 177 girat. Vegeu núm. 52.

11. És de notar que en aquest text no es menciona pas expressament La Garriga, ni cap altra població. Francesc Marquès era ciutadà de Barcelona.

12. Que avui dia també es conserva al Museu d'Art de Catalunya, sala XXII, núm. 14043, procedent del convent de Santa Caterina de Barcelona i que també havia estat al Museu Provincial, on estava catalogat amb el núm. 844. Tant aquest sarcòfag com l'alludit en la nota 6, són esmentats per AINAUD-GUDIOL-VERRIÉ en *La Ciudad de Barcelona,* Madrid 1947, pàg. 98.

13. Ací jeu el senyor Galceran de Rosanes, cavaller, que morí en l'any del Senyor 1323, a 15 de les calendes de setembre.

14. Borda té diverses significacions. Ací sembla que es pren en el sentit de cobert per al bestiar i per a guardar els farratges per a l'hivern. Vegeu *La Casa Catalana, Butlletí de Dialectologia Catalana,* Barcelona 1933, pàg. 29.

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre núm. 203, full 201, girat, que a continuació anirem traduint lliurement.

nes i a tots i cada un dels homes habitants en la parròquia de La Garriga, de la Vegueria del Vallès [2], explica: *que segons diuen, entre vosaltres vàreu fer un conveni il·lícit i una empresa i una conjuració i una conspiració de què us sostindríeu i ajudaríeu contra tots els homes i persones.* I, passant dels projectes a la realitat, després d'haver-se reunit, *premeditadament, convocats al so de Via fora!* — afegeix el document — *vàreu invadir i entrar, amb armes, en els termes de la parròquia de Llerona, i també, per força,* violentament, *entràreu a la casa i mas de Simó de Moratia, de dita parròquia de Llerona i al mateix Simó perseguíreu amb l'intent de matar-lo i, prop de dita masia, vàreu agafar, per pròpia autoritat, a Berenguer Olrani i vàreu emportar-vos-el captiu a la casa de Torruella,* o de Rosanes, *i, també, per la violència, us vàreu emportar algunes armes de dos homes.*

Com a conseqüència de tot això, el rei Jaume II, el Just [3], advertí al Rosanes i als garriguencs que *contra vosaltres o altres dels vostres i* contra *els vostres béns, podem fer, infligir i promoure... peticions i demandes civils i criminals,* i, concretant més encara, els digué que *de totes les dites coses ha estat inquirit* o investigat, *contra Vós,* Bernat de Rosanes, *i els altres sobredits, pel Veguer del Vallès o el seu lloctinent;* car és de suposar que els de Llerona no restaren mesells davant l'escomesa dels garriguencs i acudiren a les autoritats en demanda de justícia.

Tampoc sabem el perquè, però és cert que el rei Jaume II, que era un bon jurista i estava voltat de consellers jurisconsults, va creure convenient de sobreseure en la qüestió; per això diu el document: *Que tothom sàpiga, que Nòs, Jaume, etc., absolem, definim* [4] *i perpètuament relaxem* [5] *a vós Bernat de Rosanes* i als garriguencs, de totes les coses damunt dites *de manera que, en el successiu, Nòs o els nostres oficials no puguem exigir, demandar o prendre en captivitat, de vosaltres o de les coses vostres, pels fets esmentats o per altres fets, tant en el cas que fóssiu culpables de les dites coses com si no ho fóssiu. Manem per la present carta als procuradors dels veguers, i a tots els*

---

2. Vegueria, era una de les divisions territorials de Catalunya.
3. Vegeu ERNEST MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón, su vida familiar,* Barcelona 1948; el gran rei Jaume II regnà des del 18 de juny de 1291 fins a l'any 1327.
4. Posem fi.
5. O deslliguem.

oficials i súbdits nostres, que tinguin per ferma i observin la predita absolució i definició, i no hi contravinguin, ni permetin que algú hi contravingui per cap motiu.

Volem, però, que restituïu i estigueu obligats a restituir les dites armes, per vosaltres preses, als homes esmentats i, si *lamentant-vos fèieu altra cosa, faré justícia més civilment de vosaltres sobre les predites coses.*

En testimoni d'això hem manat de segellar la present carta amb el nostre segell penjant. Donada a Tarragona, a XII de les calendes de novembre de l'any predit. Aquesta data correspon al 21 d'octubre de l'any 1306.

28. Del benefici de Sant Joan de Rosanes

CONSTA que el benefici de Sant Joan de Rosanes fou fundat per Bernat II de Rosanes, cavaller, probablement en el seu testament, car se sap que la primera col·lació fou feta a favor de Bernat Soler, a 14 de les calendes de gener de 1324, per presentació de Guillem de Rosanes, tutor dels fills del fundador. Per mort de l'esmentat Bernat de Soler, fou conferit el benefici a Tomàs Alsina, a 3 de les nones de març de l'any 1327, aquesta vegada per *presentació de l'honorable Senyora Elianor, muller de l'honorable Galceran de Rosanes, cavaller, difunt, tutora dels fills pupils dels mateixos consorts, en nom dels mateixos fills.* L'esmentat Tomàs Alsina encara tenia el benefici quan la visita pastoral de l'any 1336 [1].

A 8 de juliol de l'any 1365, el bisbe Guillem de Torrelles concedí llicència d'absentar-se del seu benefici al beneficiat de Sant Joan, Guillem *Rigaudi;* el qual encara obtingué altra llicència semblant a 20 d'octubre de 1371 [2]. Consta que a 1 d'octubre de l'any 1382, havent renunciat al benefici de Rosanes Guillem Solà, va succeir-lo Francesc Valent, presentat pel donzell Bernat III de Rosanes, patró del benefici [3]; probablement que aquest Francesc Valent és el mateix que, en la visita pastoral de 24 de setembre de 1379, el trobem com a domer menor de La Garriga. A 15 de juliol de 1390 i a 9 de setembre de 1392,

1. Vegeu número 44.
2. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Gratiarum,* volum I, full 218; i volum IV, full 210.
3. *Speculum* de CAMPILLO.

l'esmentat Francesc Valent, com a beneficiat de la capella de Sant Joan, signa uns albarans, imposant-hi el seu segell, en cera vermella [4].

En la visita de l'any 1413 no hi havia beneficiat i *l'honorable senyora Joaneta, muller del difunt Galceran* III de Rosanes, *ocupava tots els drets de dita capella; i per això* es proposa que *el senyor Bisbe de Barcelona dicti una providència sobre aquestes coses, de manera que descarregui d'un gravamen tan crescut l'ànima de dita senyora;* consta també que el Visitador ordenà a *Antoni Gabriel, vicari, que dintre de deu dies inmediatament seguidors, fes una relació a l'esmentada honorable senyora Joaneta, en nom del seu fill, patró de dita capella,* que sota pena d'excomunió, fes fer un cobertor per l'altar i un sobrepellís per a la dita capella. En la visita de 1421 el beneficiat era Antoni Rescaries [5].

El número 47 de la *Rúbrica* de can Terrés es un *precari fet per lo obtenint lo benefici eclesiàstic sots invocació de Sant Joan Baptista fundat per los marmessors del testament del magnífic Bernat de Rosanes, quondam, donzell, en la dita parròquia de La Garriga domiciliat, de tota aquella peça de terra campa, erma i boscosa, de tinguda d'un jornal i mig de bous, la qual dit Terrés i sos antepassats tenien, situada en dita parròquia, en lo lloc anomenat lo Pla de Sant Joan, o de les Nogueres, en la qual peça de terra antigament hi havia casa edificada, del dit benefici;* i limita *a solixent ab lo camí real per lo qual se va de la ciutat de Vic a Barcelona, a migdia, part ab lo torrent nomenat de les Cuspineres, i part ab la riera del Congost, a ponent, ab lo torrent dit dels Cendrells, i a tramuntana, ab honor d'En Caselles de dita parròquia.* L'acta s'atorgà a 9 de novembre de 1538.

29. En Galceran III de Rosanes

Potser la figura garriguenca de més relleu en la història general, és la del tercer Galceran de Rosanes. Posseïm una lletra de la Reina Maria de Luna [1] en la qual la reina diu que, quan en 1396 morí sobtadament el rei Joan I, en els perillosos moments que succeïren

4. Vegeu Ferran de Sagarra, *Sigillografia Catalana,* volum II, pàg. 268, números 4586 i 4587.

5. Arxiu Episcopal de Barcelona ; llibres de *Visites* de 1413 i 1421.

1. Escrita, quan estava a La Garriga, a 24 de maig de l'any 1400 ; Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2337, full 151. Vegeu núm. 87.

al fet, manà *a mossèn Galceran de Rosanes, algutzir del dit Senyor*, rei Martí, *en nostra presència constituït, que anàs a Gerona,* no menys que amb l'ordre de fer detenir alguns cortisans del rei difunt i, entre ells, N'Eimeric de Centelles, que aleshores exercia la jurisdicció sobre La Garriga.

Coneixem una substitució de poder feta per la muller de Galceran III, anomenada Joaneta d'Empúries, a primer de setembre de 1397. En ella *Johaneta, uxor venerabilis Galcerandi de Rosanis, domicelli,* constituí procurador *in domo nostra vocata de Turricella, constructa in parrochia Sancti Stephani de Garrigia;* la mateixa Joana, a 16 d'abril de 1398, atorgà poders precisament *in domo Turricella alias Rosanes,* i en 21 de maig del mateix any atorgà altres poders, aquesta vegada a favor del seu marit, que era *domini Domus et Turricella,* com si es distingís entre la casa i la torre de Rosanes. A 24 d'octubre de 1404 els dos esposos [2] cobraren, per procuradors, un censal mort que els devia la ciutat de Barcelona.

A 21 de gener de 1399 el rei Martí escriu a Galceran III de Rosanes, *militi,* dient-li que, a canvi de la corresponent àpoca, *pregam-vos expressament e, encara, us manam, que liurets al feel cambrer nostre en Ramon de Torrelles, aquell fermall nostre que tenets;* a 22 d'agost de 1404 li escriu el rei: *deïm e manam-vos expressament que, d'econtinent, vistes les presents, e així com pus secretament e sàvia porets, prengats* alguns falsificadors de moneda; a 28 d'abril de 1405 diu el rei que coneix un afer *per relació de mossèn Galceran de Rosanes, nostre algutzir;* a 8 d'agost de 1405, *dirigitur Galcerando de Rosanes, militi, consiliario et algutzirio domini regi,* una lletra encomanant-li la investigació d'uns fets i, en conseqüència, l'empresonament d'algunes persones; finalment, consta que en el mes de desembre de l'any 1409, *dijous, a XIX del dit mes, lo dit senyor* rei era *a Bellesguard. Aquest dia mana lo senyor Rei escriure per son algutzir Galceran de Rosanes, poblat en la parròquia de La Garriga, quitació* [3] *III bèsties* [4].

---

2. Arxiu de la Ciutat de Barcelona, *Manual de 1403 a 1406,* full 69.
3. Rebut, desempenyorament, liquidació.
4. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registres: 2240, full 169; 2248, full 16; 2244, full 77; 2247, full 150; i 3884 del Mestre Racional; vegeu també DANIEL GIRONA, *Itinerari del Rei Martí.*

Però l'actuació més brillant de Galceran III de Rosanes fou en ocasió de l'extinció de la dinastia reial, que conduí al compromís de Casp. En aquella avinentesa es pretengué que els compromissaris fossin elegits per vint-i-quatre persones, nomenades pel parlament català reunit a Tortosa, entre les quals hi havia el nostre Galceran de Rosanes. El cert és que aquestes vint-i-quatre persones acceptaren els compromissaris proposats. Consta, però, que En Galceran de Rosanes [5] s'alçà en la Cort per a protestar de la legalitat de l'elecció dels nou compromissaris; amb aquest acte palesava clarament la seva tendència favorable a Jaume d'Urgell, *el Dissortat*. Se sap que, més tard, abans de dissoldre l'assemblea, la majoria dels parlamentaris va demanar a Galceran de Rosanes que retirés la seva protesta, però no consta pas que la protesta fos retirada. El parlament de Tortosa, a 5 de juliol de 1413, aprovà un *memorial et instrucció del molt honorable monsenyor Galceran de Rosanes, cavaller, missatger destinat per lo parlament del principat de Catalunya al molt egregi lo senyor en Jacme, comte d'Urgell;* l'ambaixada era per a *consolar* el Dissortat i advertir-li que si ell prenia altre camí que el de l'acceptació de la sentència de Casp, *la terra no l'hauria així per recomanat* [6].

30. Cap a l'extinció de la família dels Rosanes

A Galceran III de Rosanes va succeir-lo Bernat-Roger I de Rosanes, durant la vida del qual, a 1 de desembre de 1418, va solucionar-se una qüestió sobre la fatiga i lluïsme *baronie castri veteris de Rosanis*... A 16 de febrer de 1428, el mateix Bernat-Roger va vendre's un cens que li pagava Antoni Vinyals de La Garriga. És molt interessant el testament de la seva vídua, Elianor de Sallent, atorgat a 31 de març de 1456, trobant-se malalta; en el qual, entre altres coses, fa uns llegats piadosos als altars de La Garriga, ordena que quan el seu fill, també anomenat Bernat-Roger, es casi, es doni llibertat a Joan, captiu de la testadora, i se li doni encara un llit i robes en una caixa, i que els marmessors procurin collocar-lo el millor possible. Un dels testimo-

5. Junt amb Pere de Montcada i Marc d'Avinyó.

6. Vegeu: SOLDEVILA, *Hist. de Cat.*, II, pàg. 19; ROVIRA I VIRGILI, *Hist. Nac. de Cat.*, V, pàg. 472; VI, pàgs. 146 i 147; BOFARULL, *Colección de Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, III, pàgs. 95 96, 299.

nis del testament va ésser Esteve Illa de La Garriga, el qual firmà també una concòrdia amb el dit fill, Bernat-Roger de Rosanes, a 3 de març de 1466 [1].

Encara és més interessant per a nosaltres el testament que va fer a Rosanes mateix, el 8 de setembre de 1478, la muller del dit fill, ço és, *Elisabet uxor honorabili Bernardi Rogeri de Rosanis,* en el qual, entre altres coses, ordenà uns llegats pietosos ; deixà 10 lliures a la serventa Eulàlia ; altres 10 lliures a *domina Miquela* en auxili de casament de les seves filles ; a *domina Na Casellas,* de la parròquia de La Garriga, *unum pacificum auri valorem XX solidos;* i finalment disposà a favor de la capella de Sant Joan de Rosanes en la forma que hem dit en el número 23 [2].

Al segon Bernat-Roger de Rosanes, per testament autoritzat a La Garriga a 24 de juliol de 1501, va succeir-lo un fill del seu segon matrimoni, que va ésser Galceran IV de Rosanes ; el qual canònicament va prometre contreure matrimoni, a la Catedral de Barcelona, on consta, a 12 de febrer de 1517: *rebem de les esponsalles de mossèn* [3] *Galceran de Rosanes, donzell, amb la senyora Elisabet, donzella, filla de mossèn Gaspar Rovira, quondam, ciutadà de Barcelona, XVII sous.*

No obstant, durant molts anys, En Galceran IV de Rosanes tingué prop seu la seva mare Elianor de Vilanova, hereva de Barberà ; car els arxius locals esmenten freqüentment aquesta senyora ; així, segons el número 95 de la *Rúbrica* de can Caselles, a 22 de setembre de 1518, *Elianor, muller del magnífic Bernat Roger de Rosanes, quondam, senyor de la casa de Torrelles, i Galceran de Rosanes, dels dits cónjuges fill, i hereu universal de Bernat Roger, venen a carta de gràcia,* un cens que els prestava Jaume Barrida, àlias Moya, de Llerona ; segons el núm. 175 de la susdita *Rúbrica,* a 10 de desembre de 1533, *Francisco d'Olzinelles, mercader de la vila de Caldes de Montbui, procu-*

1. Pergamí del nostre arxiu particular.

2. A títol de curiositat copiem el següent fragment del codicil d'un tal *Jaume de Rosanes,* probablement fill del primer Bernat-Roger de Rosanes, atorgat a 22 d'agost de 1483 ; en el qual, indicant el que li devien, diu : *Primo, Mossèn Joan Burguès, tres lliures de les que li prestí, sens penyora, presents e sabent-ho mossèn Rosanes e mossèn Amat de Palou. Item, me deu En Bernat Mallol, quatre florins. Item, me té una llança En Torrents de Samalús.*

En 5 d'octubre de 1879, encara es conservava a Rosanes un fragment de ballesta, interessant de veure. *L'Excursionista,* vol. I, 1878-1881, pàg. 135.

3. *Mossèn* és l'abreviació de monsenyor. Abans s'aplicava a totes les persones de molt respecte. Avui solament s'aplica als eclesiàstics.

rador constituït per Elianor de Rosanes, viuda, muller que fou de Bernat Roger de Rosanes, senyor de la casa de Torrelles, situada en La Garriga, faç fe i de nou estableix a Joan Vilanova, àlias Rosselló de Vall o de Sant Gervasi, usufructuari, i a Joana muller vostra, propietària del mas, tres peces de terra ; segons el *Llibre Estret* de l'arxiu de can Dachs, pàgina 65, a 16 de febrer de 1527, *Elianor Rosanes, viuda de Bernat de Rosanes i usufructuària de sos béns,* establí una peça de terra a favor de Jaume Blancafort del Molí.

En el mes de gener de 1534, *Francesc des Marlés, mercader de la vila de Caldes de Montbui, procurador per aquesta i altres coses legítimament constituït i ordenat* [4] *per la magnífica senyora Elianor de Rosanes, que fou muller de l'honorable Bernat Roger de Rosanes, quondam, doncell, senyor de la casa de Torruella, situada en la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, tenint i posseint, l'herència i els béns de dit senyor seu, pel seu dot i escreix i altres drets a la mateixa pertinents, sobre l'herència i béns; i també, senyora poderosa i usufructuària de tots els béns del dit marit seu,* confirma l'establiment a favor de Bartomeu Brassó, d'una peça de terra dels *Congolls*

A Galceran IV de Rosanes va succeir-lo la seva filla Elisabet de Rosanes. Aquesta va contreure matrimoni amb Gispert de Guimerà, segons capítols atorgats a 11 d'abril de 1536. Tenim notícia que, a 14 de febrer de 1585 [5], s'atorgà un *precari, fet per Na Isabel de Guimerà, muller que fou d'En Gispert de Guimerà, senyora i propietària de la casa i terra de Rosanes, de la parròquia de La Garriga, a favor de Joan Busquets,* d'una peça de terra.

Elisabet de Rosanes no deixà fills i, per tant, en ella s'extingí la línia recta de la dinastia dels Rosanes de La Garriga. Va atorgar testament a 9 de març de 1594, en el qual llegà Rosanes a Bernat Galceran de Pinós ; però hi hagué plet i, en definitiva, la casa dels Rosanes passà als Masdovelles, antecessors del Marquès d'Alfarràs [6]

4. El dimecres 20 de març de 1533.
5. Arxiu de can Busquets, número 187.
6. Totes les afirmacions d'aquest número, de les quals no s'indica concretament altra procedència, les hem extretes dels papers inèdits del segon comte de Vilanova.

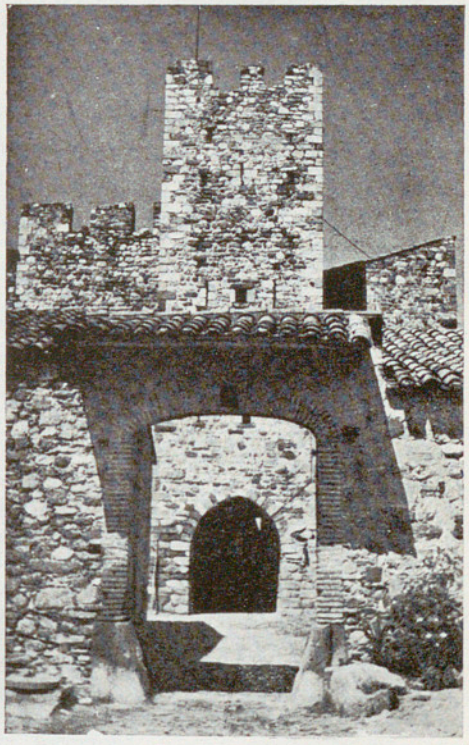

VI. - 1. Conjunt d'edificis de Rosanes ; en primer terme el cobert del segle XVIII. — 2. La portalada de migjorn, que introduïa al primer recinte murallat. — 3. Façana de Llevant [24] *(clixés Ruaix)*.

CAPÍTOL QUART

A l'emparança de la Seu de Barcelona

31. El canonge Pere de Noguera, del segle XIII. — 32. Sepultures dels Noguera a la Catedral de Barcelona. — 33. Fundació de l'Hospital dels banys de La Garriga, en 1347. — 34. Béns de l'Hospital balneari. — 35. Del benefici de Sant Macari. — 36. De la capella de Sant Macari.

31. El canonge Pere de Noguera, del segle XIII

Diu Antoni Gallardo [1] que la casa Noguera ja és citada en l'any 1198, i que fou la casa pairal d'aquells Noguera, els enterraments dels quals es troben al claustre de la Catedral de Barcelona. Per la nostra banda, la referència més antiga que hem trobat dels Noguera és la següent: *Absolució, definició e remisió* [2] *feta per Romeu de Congost, cavaller, a'n Pere de Noguera, Canonge de la Seu de Barcelona, i als seus, de tot aquell cens de I parell de capons que dit Romeu de Congost rebia sobre los masos de Garriga, sive de Perafita, e honors* [3] *e possessions de aquells, situats en la Parròquia de S. Esteve de La Garriga; apar en poder d'En Bartomeu Sanahuja, Notari de Barcelona, VIIII calendas Novembris any MCCLXXXII* [4]. D'a-

1. *Del Mogent...*, pàg. 112.
2. Es parla d'una redempció de cens.
3. Jurídicament *honor* equivalia a *finca*.
4. Arxiu de la Catedral de Barcelona. *Inventari de la Pia Almoina*, II, pàg. 292, sota la rúbrica d'*Inventari de les cartes, són en sa pública forma en lo Arxiu, per raó de les rendes acostuma de rebre la Pia Almoina en la Parròquia de Sanct Esteve de La Garriga*, i afegeix que ultra dita *remisió* hi havia en l'*estància* corresponent, *més cartes velles, no de molta importància, faents per dits masos*. Aquesta mateixa *remisió* també està calendada en el mateix Arxiu, *Speculum de la Pia Almoina*, full 50, amb alguna variant, en referir-se a *censos i agrers* (que eren també una espècie de censos) i parla de *Ramon de Congost*, en lloc de Romeu com diu l'altre document.

questa manera s'obre brillantment la pàgina dels Noguera amb la figura d'un canonge, ric hisendat de La Garriga. Sabem també que el nostre canonge Pere de Noguera va fer construir una capella, *basilica,* prop de la Catedral de Barcelona, volent que del seu altar se'n digués altar de Jesucrist, o del *Corpus Christi* [5].

El canonge Pere de Noguera va atorgar testament en poder del Notari de Barcelona Nicolau de Samores, a 19 de març de 1293 [6], en el qual va instituir hereus dels seus béns, els pobres, *els pobres de Crist;* i, efectivament, en compliment de dita institució, la Pia Almonia [7] va fer-se càrrec dels béns relictes pel canonge i, entre ells, els dits Masos i possessions de La Garriga, per emprar-los en finalitats benèfiques... *les quals rendes foren aprés consignades per los Rm. almoiners per construir un hospital en dita vila de La Garriga* [8].

Consta que Pere de Noguera va fundar dos presbiterats o beneficis i una llàntia en dita capella del *Corpus Christi,* i que va instituir en el refetor de la Catedral de Barcelona una fundació destinada a la manu-

---

5. En aquesta capella varen ésser enterrats el canonge i algun dels seus familiars, però en construir-se en 1423 l'actual claustre de la Catedral, va haver-hi necessitat d'aterrar la capella, a fi de poder alinear convenientment l'ala del claustre corresponent al carrer del Bisbe. Aleshores el Capítol de Canonges va acordar que, en lloc de dita capella, se n'edifiqués una altra en el nou claustre i que també fos dedicada al *Corpus Christi.* Aquesta capella ha arribat fins als nostres dies i és la primera que es troba a mà dreta, entrant al claustre per la porta de Santa Eulàlia, del carrer del Bisbe. Aludint a la seva dedicació, en la clau de la volta hi ha un baix relleu representant un calze sostingut per dos àngels ; i a la clau de la volta corresponent al tros del passadís del claustre, fronterer a la capella, hi ha un altre baix relleu representant el Sant Sopar. Avui la capella té una altra dedicació, a jutjar pel retaule barroc del Naixement, que s'ha installat allà. Va ésser en aterrar la primitiva capella que les làpides sepulcrals dels Noguera varen installar-se, allà a prop, en l'ampit de les naus de migjorn i de ponent del claustre. Vegeu Mossèn Mas, *Notes...,* vol. 8, pàgs. 163 i següents, el qual va desxifrar i publicar els epitafis de què després parlarem. Ell va trobar confirmació de dites notícies en el *Liber I Dotaliarum,* n.º 453 de l'Arxiu de la Catedral, i en el plec de beneficis de l'Arxiu del Monestir de Valldonzella. Vegeu dites *Notes...,* vol. I, pàg. 19. Ainaud - Gudiol - Verrié, en *La Ciudad de Barcelona,* pàg. 66, diuen que la clau de la volta de la capella del Corpus és una de les millors de la Catedral.

6. *Speculum de la Pia Almoina,* loc. cit.

7. Que era una importantíssima institució benèfica, instituïda en la Catedral de Barcelona, els orígens de la qual es remunten al segle xii. Distribuïa en almoines les rendes que cobrava i àdhuc va haver d'emprar-les, en alguns casos, en bé de les famílies o descendents dels mateixos que llegaren béns a la Pia Almoina.

8. *Speculum.* Vegeu número 33 i, particularment, el número 192.

tenció de tres pobres [9]. Va morir a 17 d'abril de l'any 1295. Diu el seu epitafi, esculpit en belles lletres gòtiques, que va ésser enterrat en dita capella, *hanc basilicam,* i, després d'enumerar les seves darreres voluntats, acaba amb la següent pietosa i bella exclamació: IUSTE IHV X^{e} P^{o} Q^{o} SIT' EST LOC' ISTE. HVC IVNGAS RCQVE RETRIBVENDO PIE.

32. Sepultures dels Noguera a la Catedral de Barcelona

ULTRA el canonge Pere de Noguera, altres Noguera foren enterrats en la capella del *Corpus Christi.* Un d'ells la senyora, *domina,* Maria, fou muller del difunt Bernat de Noguera, ciutadà de Barcelona, la qual morí a 13 de juny de l'any 1305. En el mateix sepulcre de la vídua Maria va enterrar-se un tal Bernat de Noguera, probablement fill seu, el qual va morir a *31 de les calendes de l'any del Senyor MCCCXXI.* Aquest havia fundat un altre presbiterat o benefici perpetu *in Sede Barchinone in altari capelle Jesuchristi;* també havia establert perpètuament que, dia i nit, hi hagués una llàntia encesa davant de dit altar, i ordenà que cada any, en el dia de la seva mort, se celebrés un aniversari a la Catedral de Barcelona. Així s'explica detalladament en el seu epitafi [1] gravat sobre una pedra de marbre blanc; en cada un dels angles de la qual hi ha una creueta; serveix de marc a la làpida una altra pedra en la qual hi ha quatre escuts en baix relleu, esculpits, dos a cada costat de l'epitafi, representant alternativament una noguera arrencada i una torre [2].

Tenim notícia d'un Arnau de Noguera, que féu testament en 1316 [3].

---

9. Encara va fer altres fundacions que es detallen en el seu epitafi, encastat en l'ampit de la nau de migjorn, corresponent al carrer de la Pietat, de dit Claustre.

1. Catalogat per MOSSÈN MAS, amb el número 249.

2. L'escut dels Noguera, segons el comte de Vilanova, era de fons d'or, amb una noguera verda, de *sinoble.* FÈLIX DOMÈNECH, *Nobiliari General Català,* vol. II, Barcelona 1925, làmina 121, 4, el descriu, segons un segell d'Antoni Noguera, 1451, a l'Arxiu Municipal de Barcelona: *d'argent, un noguer arrencat de sinoble;* després, en la mateixa làmina, número 6, el descriu així: d'or, amb un noguer arrencat de sinoble i tenint a tot el volt una *bordura dentea de güella,* vermella, referint-se al sepulcre de la Catedral de Barcelona, any, diu, de 1325.

3. En poder de Guillem Tolça, Notari reial de Sant Celoni, segons dit *Speculum* de la Pia Almoina.

I, finalment, convé mencionar un altre Noguera illustre, l'*honorable* Berenguer de Noguera, que també fou canonge de Barcelona, i va morir a 9 de març de l'any 1323. Segons el seu epitafi havia estat establert, en la Catedral de Barcelona, FESTUM ET OCTABAS CORPORIS XPI, alludint no solament a la festa del Corpus, sinó probablement també a la mencionada capella dels Noguera ; també va fundar dos aniversaris i una llàntia. A cada costat de la seva làpida funerària hi ha, en baix relleu, dos escuts, amb la noguera arrencada, a cadascun [4]

33. Fundació de l'Hospital dels banys de La Garriga, en 1347

La primera allusió als banys de La Garriga la tenim en un document datat el dia abans de les nones de maig de l'any 1929 [1], que és un *nou establiment fet per los administradors de dita Pia Almoina a-n-En Pere Camps, de la parròquia de S. Esteve de La Garriga, i als seus, de tota aquella peça de terra amb aigua regant, que dit Pere Camps posseïa en la dita parròquia, en lo loc dit Banys, que tenia sots senyoria i alou de dita Pia Almoina, a prestació de agrer* [2] *de sist de tots fruits.*

Però en realitat no es tractava d'una sola peça de terra, sinó de diverses, car el mateix document, diu : que *la una de les quals,* terres, *és sota lo camí que va de Barcelona a la ciutat de Vic,* per la qual En Pere Camps pagava dos sous, sis diners ; que l'altra peça de terra és *sobre los banys de dita parròquia,* per la qual pagava solament un sou de cens ; i que l'altra finca és sobre el mas *Capella,* per la qual es pagava dos sous i sis diners ; dits censos eren *tots pagadors en la festa de Nadal.*

Són tan detallats aquests documents, que resulta ben clar que els esmentats *Banys* no eren sinó la deu termal que hem descrit en el número 4. De manera que les aigües termals de La Garriga ja eren utilit-

4. Els dos epitafis ressenyats en aquest número estan encastats en l'ampit de ponent, o del carrer del Bisbe, del claustre de la Catedral, davant l'antiga capella del *Corpus*. Tots dos terminen amb la cristiana invocació : REQUIESCAT IN PACE AMEN.

1. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Inventari de la Pia Almoina,* II, full 292. Vegeu, però, una referència de 1326, en el número 224.

2. Cens o renda.

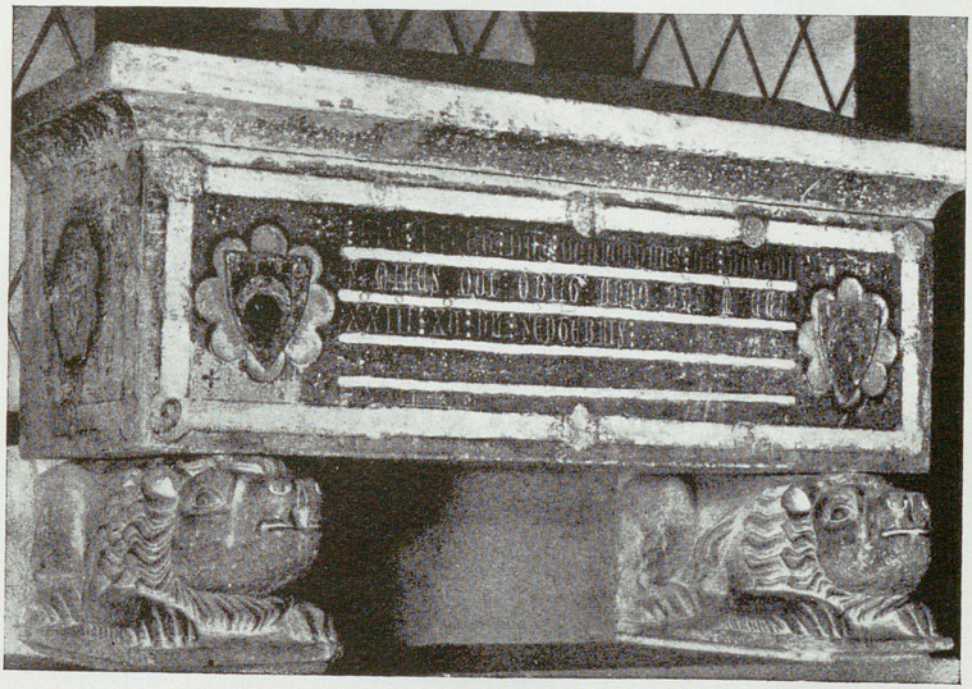

VII. Sarcòfags dels Rosanes, actualment al Museu d'Art de Catalunya; ambdós ostenten els escuts dels Rosanes [26] *(clixés Mas)*.

zades en el segle XIV per a usos medicinals. Encara precisa més un altre document dient que: *Na Maria, muller d'En Bernat Serra, mercader de Barcelona... havia comprada d'En Pere Camps... aquella part de la terra... en la qual posseeix la aigua calda dels banys de la Parròquia de S. Esteve de La Garriga.* A cinc dels idus de gener de l'any 1347 va aprovar-se dita venda amb *consentiment prestat per los administradors de dita Pia Almoina, amb decret del Senyor Bisbe... açò a obs* [3] *de construir en dita terra un espital i cases.* Heus ací ja el fonament del primer hospital o balneari a La Garriga.

La Pia Almoina féu diverses concessions al naixent Hospital, però *amb pacte que, dins tres anys,* fos *fet edificar dit Hospital, i que de aquell, en vida dels dos, marit i muller,* Bernat Serra i Maria, *fossen administradors;* i que, *aprés mort dels dits* consorts, els administradors de l'Hospital fossin nomenats *per lo hereu o hereus de dit Bernat Serra, ensemps amb los dits administradors* de la Pia Almoina, i que, a uns i altres, *los administradors de dit Hospital haguessen de donar compte de lur administració.*

Tots aquests pactes no foren pas lletra morta, com ho demostra detalladament una escriptura de 2 de novembre de 1356 [4], en la qual consta el nomenament de *procurador i administrador fet per Na Maria, muller d'En Bernat Serra, quondam, mercader de Barcelona, en lo Espital i banys de la Parròquia de S. Esteve de La Garriga, a-n-En Pere Salobera, de dita parròquia, de vida sua,* de Na Maria, solament, *com en la institució de dit Espital se demostra tenir tal poder;* essent de notar que en dit nomenament es parla ja no solament dels censos i agrers, sinó també de *cases i mobles que dit Espital posseïa* [5].

34. Béns de l'Hospital balneari

Fa bo de constatar que l'Església, per mitjà de la Pia Almoina, va ésser present en la fundació de l'hospital, per a afavorir-lo amb els seus béns, sota la protecció de la Mare de Déu: *a honor i glòria de Nostra Dona, amb decret del Senyor Bisbe, dits administradors de*

3. És a dir: amb la finalitat. Vegeu *Diccionari Aguiló.*

4. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum de la Pia Almoina,* II, pàg. 294.

5. Vegeu número 192.

dita Pia Almoina feren assignació a l'Espital construïdor en dita peça de terra de los censos següents i agrers que dita Pia Almoina rebia en dita parròquia; ço és:

1. *Aquell cens de I corter oli e I parell de capons e VI sous, que dita Pia Almoina rebia sobre diversos honors, que los hereus del mas de Perafita posseeix en dita parròquia.* Sembla que aquest cens és el mateix que apareix ressenyat en un *capbreu* [1] *jurat de les propietats* que *són en la parròquia de S. Esteve de La Garriga, les quals se tenen per la dita Pia Almoina,* fet a l'agost del mateix any 1347, en el qual *en Peric de Perafita, fill d'En Guerau de Perafita, per un mas antigament anomenat d'En Capella, que posseïa en la dita parròquia, essent home propi* [2] *de dita Pia Almoina,* el qual mas és situat *prop los banys de dita parròquia, per lo qual mas fa de cens a la dita Pia Almoina, en la festa de Nadal, I corter oli a mesura de Granollers i I parell de capons* [3]. Potser era tot això el que pervingué a la Pia Almoina per herència del Canonge Pere de Noguera [4]

2. *E més, tot aquell cens de I sou, VI diners, que dita Pia Almoina rebia sobre la dita peça de terra, sobre la qual se havia de construir dit Espital.* Sembla que aquesta peça de terra comprendria una bona part de terres del voltant de la placeta de Santa Isabel, i que d'ella, abans d'ésser venut un tros a dita Na Maria, muller de Bernat Serra, ja se n'haurien subacensat altres trossos; car el dit capbreu diu que *... de la dita peça de terra per dit Peric de Perafita ne foren fets establiments a-n-En Bernat Soler de dita parròquia, en la qual són quatre edificis de cases; e a-n-En Pere de Coromina altra peça de terra amb cases construïdes.* Aquestes serien les primeres cases de la placeta i constituïen el principal nucli d'edificis de La Garriga.

Part de dita peça de terra, precisament el tros on hi ha la deu termal, sembla que va restar fora de dita assignació i en poder del mateix

---

1. Capbreu o capítol breu, és una escriptura on breument es relacionen i es reconeixen els censos. Vegeu BORRELL, *Dret Civil vigent a Catalunya,* volum II, pàg. 361.

2. Homes propis eren els subjectes a vassallatge, però que no estaven adscrits d'una manera permanent a la terra, com els pagesos de remença; car l'obligació de residir en el predi, quan els era imposada, era redimible e voluntat de l'home propi. Vegeu GUILLEM MARIA BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña...* pàg. 213.

3. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum de la Pia Almoina,* II, pàg. 293.

4 Vegeu abans número 31.

Pere Camps, car dit Capbreu diu: ... *e més Pere Camps per una peça de terra* que *posseïa en dita parròquia en la qual emana aigua calda i se anomena banys, a cens de I sou, VI diners, pagadors en la festa de S. Miquel de Septembre.* També s'anomena en el Capbreu i no en l'assignació a l'Hospital aquella *peça de terra* que *posseïa* En Peric de Perafita *en dita parròquia sobre lo dit mas Capella, i de pertenències de aquell, a cens de I sou pagador en la festa de Nadal.*

3. *E més, tot aquell agrer de quint* dels fruits *que dita Pia Almoina, amb tota senyoria, rebia sobre una peça de terra que Pere Cascal posseïa en dita parròquia.* El Capbreu precisa de dit Pere Cascal que era *de Sant Gervés* i que la peça de terra estava situada en el *loc dit Ses Comes.*

4. *E sobre altra peça de terra que Pere Pont posseïa, en dita parròquia, a prestació de agrer de quint* de tots els fruits. El Capbreu detalla que aquesta peça de terra està *sobre lo seu mas,* en el *loc dit Camp de S. Esteve.*

Ultra això, va estipular-se que el dret de firma i el de cobrar el lluïsme en les successives transmissions de les finques acensades es regís de la següent manera: *en cas de ferma de trespostacions de les sobre dites propietats, fermassen los administradors de dit Hospital, i haguessen les nou parts del luïsme; i, per lo semblant, fermassen los administradors de dita Pia Almoina i haguessen la una part dels luïsmes, fet de aquells deu parts iguals.* Finalment, la Pia Almoina es reservà els drets feudals sobre les persones posseïdores de dites finques acensades: *oc encara que los hòmens propis que tals proprietats posseirien fossen tantum de dita Pia Almoina i no de l'Hospital.*

A 3 de novembre de 1378 [5], Pere Sacosta, Conceller del Rei i Batlle General de Catalunya, sens perjudici de tercer, establí i concedí a Joan Serra, ciutadà de Barcelona, tota aquella aigua que s'escorre dels banys, que té l'Hospital de pobres situat prop de dits banys, amb la qual aigua es renta, s'escapa dels banys i se'n va primerament cap al camí i després, per la part de migjorn, per una claveguera, i després per un camí que hi ha allà: de manera que, dit Serra, pogués regar, si volgués, amb dita aigua, o fer el que millor li semblés amb ella. En Serra havia de millorar la cosa i pagar per Nadal un cens de dotze diners.

5. Arxiu de can Terrés, acte número 549, establiment.

35. Del benefici de Sant Macari

A 7 de novembre de l'any 1364 s'atorgà el primer dels documents en què hem trobat esment de la capella de Sant Macari Comença així, traduint del llatí al català: *Guillem* [1], *per la gràcia de Déu i de la Seu Apostòlica, bisbe de Barcelona. A l'honorable senyora Maria, muller de l'honorable Bernat Serra, ciutadà de Barcelona, difunt, salut en el Senyor Jesucrist. Volent* el bisbe satisfer la devoció de dita senyora pel culte diví, concedí llicència i facultat, perquè *en la casa que construíreu fa poc en la parròquia de Sant Estove de La Garriga* i en *la capella faedora tocant als banys allà construïts i edificats,* i per part *del beneficiat de la Capella de Santa Maria del Camí, de la mateixa parròquia,* actuant en nom del bisbe, es pogués *eregir un altar sota la invocació dels Sants Joan Baptista i Evangelista i de Sant Macari; i, posada en ell una ara consagrada i preparades les altres coses necessàries,* fer-hi celebrar *cada dia una missa o misses,* per preveres i religiosos idonis, encara que la parròquia estigués en interdicte, *des del primer dia de Quaresma, fins a la festa de Totsants inclusiu;* present o absent la vídua Serra. D'altra part el rector i el beneficiat ja s'havien posat d'acord sobre *les oblacions i deixes i emoluments que s'obtinguessin de dita capella* [2].

Concordant amb l'esmentat document sabem que en dita capella, l'esmentada vídua de Bernat Serrat va fundar un Benefici [3]; el qual va dotar amb tres-cents sous de renda, d'un censal mort que havia prestat a la ciutat de Barcelona; car [4] consta en els llibres de la tresoreria de la ciutat, amb algunes inexactituds del copista, *item done e pague, a'n Bernat Loreda, prevere, rector de la capella de Santa Maria des Camí e de la capella de Sant Joan Evangelista e de Sant Macari, situada en la*

1. Es refereix al bisbe de Barcelona Guillem de Torrelles, que governà la diòcesi des de 1361 a 1369; instituí una lliçó pública diària de Teologia, a la Catedral, per a erudició dels eclesiàstics; se li atribueix l'encàrrec del timpà de la Porta de la Pietat de la Catedral de Barcelona.

2. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Gratiarum,* volum I, full 162 girat. ANTONI GALLARDO, *Del Mogent..,* pàg. 108, utilitzant els escrits de MOSSÈN MAS, esmenta la notícia, però amb inexactituds i deficiències substancials; entre altres, basti dir que confon l'antiga capella de Sant Macari amb la moderna capella del Balneari Blancafort.

3. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum.*

4. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Claveria,* II, fol. 41.

Parròquia de Sant Esteve de La Garriga, ab albarà dels dits honrats Consellers, a VIII dies del present mes de desembre l'any dessús dit, 1376, que li devien ésser pagades en la proppassada festa de Sant Andreu, per pensió de CCC sous de censal mort, los quals la dita Ciutat li fa cascun any en lo dit terme [5].

Mossén Bernat Lloreda continuava en el benefici a 31 de gener de 1390, en què li foren pagats *CCLXII sous VI diners de censal mort que aquesta Ciutat,* de Barcelona, *li fa com a beneficiat dessús dit, cascun any en lo dit terme,* de La Garriga, *e és cert que jo* — el que escriví l'àpoca —, *com a Síndic d'aquesta Ciutat, vení* [6] *lo dit censal a-n Joan Serra, ciutadà de Barcinona, e al dit Bernat, comprats a obs del dit benifet;* [7] altre tant repeteix una altra anotació del tresorer de la ciutat, de 27 de gener de 1398 [8].

El 13 de setembre de 1412, com que els hereus de Na Maria Serra no usaven del seu dret de patronat sobre dit benefici, per mort de Bernat Lloreda, va ésser conferit al prevere Antoni Ferrer ; consta també [9] que, a 14 d'agost de l'any 1418, s'atorgà un *establiment fet per Antoni Ferrer, prevere, beneficiat en la Capella de Sant Joan i Sant Macari, en l'Espital construït en la Sagrera, de Sant Esteve de La Garriga, a-n-En Francesc Mayol, de dita parròquia, i als seus, de totes aquelles cases i ab una peça de terra contigua a les dites cases, situades en dita Sagrera, a cens de I corter oli i II parell de capons i I sou III* diners, *pagadors en la festa de Nadal; les quals cases i terra són en alou de dit benefici i de la dita Pia Almoina* [10]. En la visita de l'any 1421 continuava aquest beneficiat ; i es fa constar que el valor del benefici era d'unes deu lliures ; que el beneficiat havia de proveir d'oli una llàntia de la capella ; i que va ésser visitat l'*Hospitium et Hospitale dictae Capellae.*

---

5. Confirmen que Bernat Lloreda era beneficiat de Santa Maria del Camí les actes de les visites pastorals de 24 de setembre de 1379 i 23 d'abril de 1403. Vegeu números 45 i 49.

6. És a dir : *vaig vendre.*

7. Arxiu de la Ciutat de Barcelona, *Claveria,* 15, fol. 84.

8. Dit Arxiu, *Claveria,* 17, fol. 69. És d'advertir que Bernat Lloreda fou vicari-substitut del rector Guillem Vendrell, quan la visita pastoral de 27 d'octubre de 1382. Vegeu número 47.

9. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum de la Pia Almoina,* II, full 294.

10. Vegeu número 196.

Ja hem vist que hi va haver confusió amb el beneficiat de Santa Maria del Camí ; també n'hi va haver amb el de Sant Joan de Rosanes, per als quals, havent mort Geroni Enric, va ésser nomenat, a 19 d'abril de 1578, el clergue Domènec *Tauram;* però ja no es troba cap altra collació de dit benefici ; per la qual cosa l'autor de l'*Speculum* de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, diu *existimo quidem redditus fore deperditus; est supressum simul cum aliis* [11].

36. De la capella de Sant Macari

La capella de Sant Macari no era pas molt gran ; estava situada, tocant al camí o carretera de Barcelona a Vic, a la part de llevant de l'actual placeta de Santa Elisabet. A l'arxiu de can Terrés hem trobat notícia de *l'existència d'una serra esculpida en una pedra picada de l'arc o paret interior de la referida capella, segurament des de la seva construcció o origen molt antic;* és evident que l'esmentada serra feia relació als fundadors de la capella ; també hi ha nota de *la inscripció de 1608, que es llegeix en lo portal de pedra picada de dita capella, lo qual sols indica haver-se renovat dit portal en aquell any,* La capella de Sant Macari va ésser enderrocada l'any 1881.

En relació amb aquesta capella és molt curiosa, malgrat les seves inexactituds, la següent nota [1] : *Als nou dies del mes de juny de l'any mil siscents vuitanta i dos, en la iglésia o capella de Sant Macari, construïda a la plaça dita del Banys, que antes fou lo Hospital, dit dels Banys, que vui és la casa vulgarment dita d'En Caselles, ço és: la casa que està junt amb dita capella; la qual casa vené la Universitat* [2] *de la parròquia de La Garriga a En Caselles, no emperò dita Capella, que és comuna* [3]*, com l'iglésia parroquial, de dita parròquia de La Garriga; i està vui dita plaça a la part inferior del carrer de dita parròquia de Sant Esteve de la Garriga* [4].

---

11. És a dir, que ja s'havien perdut les rendes i que el benefici havia estat suprimit.

1. Constava en l'Arxiu de la Parròquia de La Garriga, *Llibre de desposoris,* 1572-1693, foli 251.

2. És a dir : el municipi.

3. És a dir : que és de propietat comunal.

4. Es conserva una còpia d'aquest document entre els papers inèdits del comte de Vilanova.

La devoció dels garriguencs per Sant Macari es conservà fins a data ben recent. La festa del Sant se celebrava el dia 2 de setembre [5]; a la vigília es plantava un pi, al mig de la placeta, el qual era cremat el vespre de la mateixa vigília. En la capella es venerava una imatge de talla del Sant, el qual tenia en els seus peus un dimoniet en forma humana [6]; en enderrocar-se la capella va traslladar-se dita imatge, amb el corresponent retaule i altres objectes del culte, a la capella de la Mare de Déu del Camí; varen installar-se en el presbiteri, al costat de l'epístola. Foren destruïts durant la revolució de l'any 1936, llevat d'una interessantíssima creu de ferro forjat, que encara es conserva a can Terrés. La resta d'objectes no tenia gaire interès artístic.

Aquesta creu, segons LABARTA, és obra del segle XIV. És de bell estil gòtic; amida, aproximadament, un metre i mig d'alçada i, ultra la imatge del Crucificat, té a la capçalera un relleu representant el Pare Etern, i als braços de la creu altres dos relleus representant Sant Pere, el de la dreta, i Sant Pau, el de la mà esquerra. Ignorem si era el capçal d'una reixa o bé una creu posada sobre un pedestal de pedra [7].

---

5. Els hagiògrafs diuen que Sant Macari havia nascut a Egipte, de pares pobres; fou sacerdot i exercí el seu ministeri a Alexandria; als 30 anys es féu deixeble de Sant Antoni Abat; des d'aleshores visqué en el desert, practicant penitències rigorosíssimes, fins a la seva mort, la qual s'escaigué a l'edat de 99 anys, aproximadament l'any 394.

6. En recordança de les temptacions que Sant Macari sofrí en el desert.

7. LLUÍS LABARTA, *Hierros Artísticos*, Barcelona, làmina 35, reprodueix fotogràficament la dita creu i diu textualment: *procedente del XIV y a nuestro entender un remate de reja.* Reporta també que, a Catalunya, ultra les creus de terme, que rarament són de ferro, hi ha les creus de pedró, és a dir, aquelles que es posaven sobre pilars de pedra, a la porta d'algunes esglésies, sota d'un cobert, o comunidor, des d'on amb la Veracreu es comunia la tempesta, és a dir, des d'on es beneïen els camps durant les tempestes. Les creus de ferro són més freqüents en aquests pedrons, en les portes dels tancats i en els cementiris.

CAPÍTOL CINQUÈ

Del temps del bisbe Ponç de Gualba i del rector Arnau de l'Angle

37. De la visita pastoral de l'any 1307. — 38. Els domers del segle XIV. — 39. La mongia de l'altar de Santa Maria. — 40. De les visites dels anys 1313 i 1314. — 41. Qüestió sobre mals usos. — 42. Els drets eclesiàstics que substituïen els mals usos. — 43. Els atorgants del document de l'any 1323.

37. De la visita pastoral de l'any 1307

Les primeres notícies de les visites pastorals a la parròquia de La Garriga les trobem en el pontificat del bisbe Ponç de Gualba [1]. El senyor bisbe arribà a *Sa Garriga* el divendres, dia 20 d'octubre de l'any 1307; va visitar l'església de Sant Esteve; va cridar a declarar els parroquians Bernat de Vilanova i Galceran de Perafita i sembla que, després, va cridar també a declarar En Pere *Rosseiló,* En Bernat Sala, En *des Ledó* [2] i En Bernat *Sa Coma.* Va fer-los jurar que dirien veritat i va prendre'ls una llarga informació; però el llibre que ens conserva les notes de la visita està molt deteriorat i àdhuc, per al nostre cas, hi manquen molts fragments [3]; per això resultaria impos-

1. Era mallorquí; encarregà les obres de l'actual catedral de Barcelona a Jaume Febré; inaugurà les de Santa Maria del Mar i de l'Hospital de Pobres, de Barcelona; creà els deganats de Santa Maria del Mar, a Barcelona; de Santa Maria del Penedès, a Vilafranca, i de Santa Maria del Vallès, a Caldes de Montbui; celebrà per segona vegada al món i per primera vegada a Espanya, la processó del *Corpus Christi;* i va deixar escrites les primeres relacions de les visites pastorals, que es conserven a l'Arxiu Episcopal de Barcelona. Va governar des de l'any 1303 al 1334. Vegeu Puig, *Episcopologio,* pàgs. 232 i segs.; i *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona,* juny de 1943.

2. O sigui, el de can Lledó.

3. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites Pastorals,* volum I, full 85.

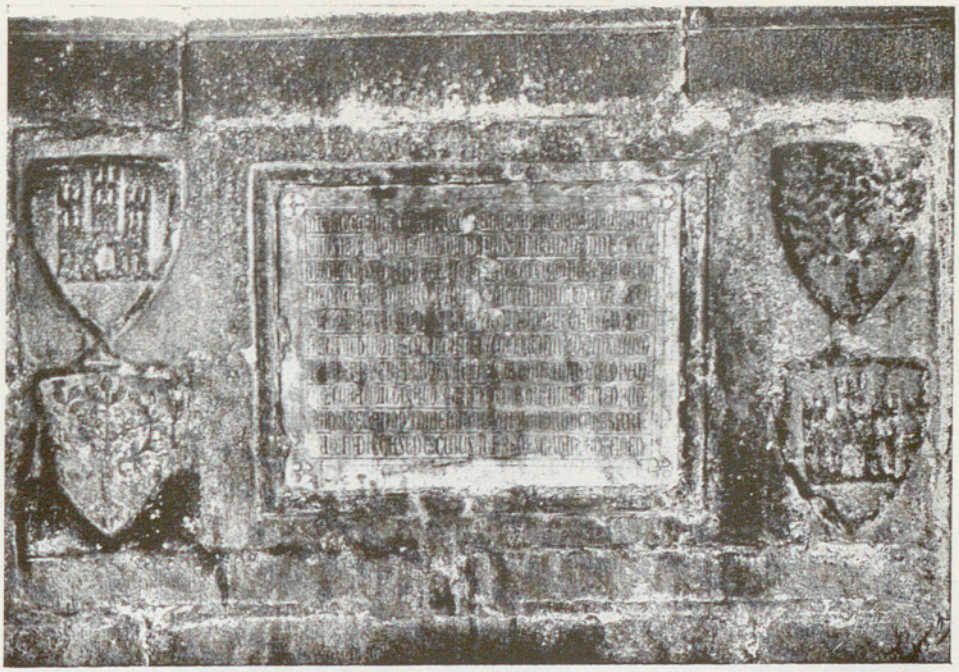

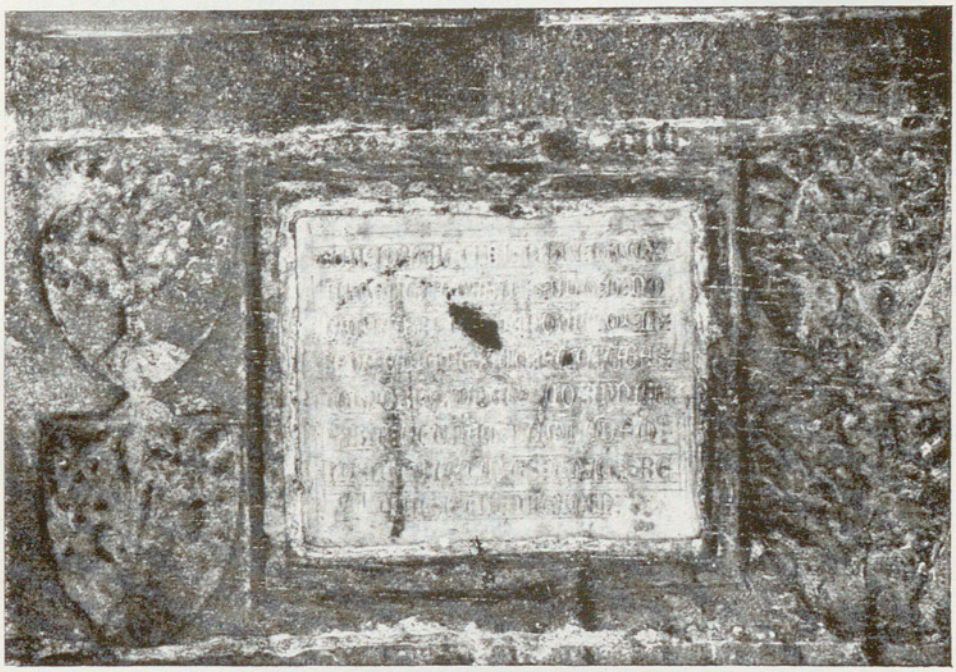

VIII. Laudes sepulcrals dels Noguera, al claustre de la Catedral de Barcelona ; ambdues laudes van acompanyades d'escuts dels Noguera [31 i 32] *(clixés Mas)*.

sible una transcripció total de les dites notes i àdhuc sovint no és possible d'assegurar el seu contingut.

Sembla que, en primer lloc, el bisbe féu declarar els parroquians i que després interrogà els sacerdots sobre les coses dites per aquells. L'interrogatori versà sobre l'estat de la parròquia, la conducta dels mateixos sacerdots, i la moralitat, en particular, dels habitants de La Garriga. Per ell sabem que a La Garriga hi havia un rector, un escolà i dos beneficiats; després es menciona el monjo; sabem que el rector era Arnau de l'Angle (?), el qual, a l'acusació de no tenir escolans, contestà que els tenia i permetria de tenir-los; a la recriminació que l'església era pobra de sobrepellissos, respongué que se n'havien fet tres; declarà que, per l'amor de Déu, mantenia els tres fills d'una majordona i que aquests l'ajudaven en la celebració de les misses; ignorem el que contestà sobre uns béns de l'Església que posseïa Elisenda *des Congost;* consta que es parlà llargament d'una qüestió relativa a unes festes de la Mare de Déu, a la capella de Santa Maria del Camí i a uns acords presos amb consentiment del Bisbe, de l'Abat de l'Estany, del rector i dels parroquians; també es tractà detalladament de la vida del rector.

Segueix després un interrogatori sobre la conducta del prevere Miquel (?) de Canyes, beneficiat de la parròquia de La Garriga, i unes discussions que havia tingut amb el rector, en presència de Vives, Pla, Pere Rosselló i Jaume Garriga. Entre les notes relatives a la mala conducta moral d'alguns feligresos, consta que n'hi havia un que prestava diners i que comprava en forma usurera; *també digueren que Ferrera d'Anglada, de la parròquia de Samalús, fa juraments sobre les malalties;* però, sembla que, investigat el cas, es veié *que no fa cap cosa prohibida.*

De la capella de Santa Maria del Camí, considerada a part de l'església parroquial, *digueren que Saura de Guardiola va venir com a donada*[4] *a la dita capella,* uns vint anys abans; sembla que es trobaren allà animals, bestiar petit, paraments de casa i del camp, tot en bon estat; en canvi no foren bons els informes sobre *Guillerma de Guardio-*

4. Els donats o Deodats eren persones, generalment llegues, que es lliuraven per pròpia voluntat al servei d'un monestir, dedicades als treballs manuals, neteja i arranjament de l'església, conreu de les terres, aplega d'almoines, assistència als pobres, etc. Vegeu DOM ANSELM M. ALBAREDA, *Història de Montserrat,* 1935, pàgs. 205 i sgs.

la, dona secular [5], *germana de dita Saura,* que habitava allà, i per això el *Senyor Bisbe vingué a dita Capella i allà mateix, en presència de Ramon de Vilalta* (?), *canonge de Barcelona i de Vidrant de Montrodó... exhortà a dita Saura, i expressament manà, que, dintre dels vuit dies primers vinents a contar del mateix divendres,* segons sembla, *deixés la capella i la seva casa... i així mateix compellí fortament a cumplir les predites coses i... manà fer un document públic* d'aquesta qüestió. En la capella de Santa Maria del Camí hi havia també un clergue amb la corresponent majordona vella i una noia.

Consta finalment, que, després, el mateix senyor bisbe oí la *humil confessió* del dit rector Arnau d'Angle; al qual va absoldre i sembla que va imposar-li per penitència la reparació de La Doma.

38. Els domers del segle XIV

Continuava, doncs [1], essent servida la parròquia de La Garriga per tres sacerdots; el rector o domer major, el domer menor i el monjo. Els dos primers continuaven essent del patronat de l'abat de Santa Maria de l'Estany. Quan el rector o domer major no servia personalment la parròquia, aleshores estava obligat de posar-hi un prevere vicari perquè la regís en son lloc; però quan el rector complia personalment el càrrec, no estava obligat a tenir vicari [2].

És de notar que tant el rector com el vicari, i àdhuc el domer menor, durant molts de segles, no solament autoritzaven testaments, d'acord amb aquella llei continguda en les Decretals de Gregori IX, encara avui parcialment vigent a Catalunya [3], sinó que, havent-hi confusió de jurisdiccions eclesiàstiques i civils en l'afer de la fe pública notarial, en els arxius locals hi ha moltes escriptures, que no són testaments,

---

5. Com a contraposició a la seva germana que vivia fora del segle, Guillema era una dona que vivia en el món.

1. Vegeu abans número 20.

2. *Speculum* de Campillo. De manera que el vicari no era un sacerdot enviat pel bisbe, com a coadjutor permanent del rector present, sinó un sacerdot que nomenava i subvenia el rector, per a substituir al mateix rector quan estava absent.

3. Vegeu Maspons i Anglasell, *El Testament Parroquial,* Barcelona, Foment de Pietat.

autoritzades pel rector o pel vicari de La Garriga actuant com a notaris [4].

El rectorologi de La Garriga podem iniciar-lo amb Arnau de l'Angle, del qual tenim notícies des del dia 20 d'octubre de 1307, fins a 13 de les calendes de gener de l'any 1323 [5]. Segueix Guillem de Petit, que trobem esmentat en la visita pastoral de 16 de les calendes de gener de 1336 i sabem que ja no fou rector des de 14 de les calendes de maig de l'any 1342 [6]; en aquesta data es féu la collació d'Humbert Soler, el qual trobem mencionat encara a 26 de juny de 1361 [7]; a 2 d'abril de 1365 [8], trobem esmentat un rector de nom Guillem d'Ala, el qual, juntament amb Jaume des Poy, fou nomenat procurador i administrador de la mongia, pel bisbe Guillem Torrelles, a 4 de juliol de 1365 [9]; també trobem un rector de nom Guillem, a 18 d'abril de 1376 [10]; clarament apareix com a rector, o domer major, Bernat Codina, a 17 de desembre de 1378 [11], i encara ho era a 15 de setembre de 1380 [12]; també el trobem en la visita pastoral de 24 de setembre de 1379; en la visita pastoral del 27 d'octubre de 1382 trobem que era rector Guillem Vendrell; a 4 de juliol de 1397 i a 15 d'abril de 1398, el rector Bernat de Viaplana obtingué llicències episcopals per a absentar-se de La Garriga [13]; i quan es féu la visita de 23 d'abril de 1403, era rector

---

4. El caràcter de notaris reconegut antigament, als rectors de Catalunya, trobà el seu aguant jurídic particularment en una disposició de Pere II, en les Corts de Barcelona de 1283, i en una d'Alfons III, de 13 de les calendes de setembre de 1328. Vegeu *Constitucions,* vol. I, pàg. 399, i vol. II, pàg. 14.

5. Pel següent ordre: 20 d'octubre de 1307, 2 de febrer de 1313, ambdues en actes de visites pastorals; idus de desembre de 1313, en l'*Speculum* de CAMPILLO; 3 de setembre de 1314, en visita pastoral; 6 dels idus de març de 1319, en l'*Speculum;* 6 dels idus de juliol de 1321, en el *Calendari* de 1817, números 100 al 102, de l'arxiu de can Terrés; i 13 de les calendes de gener de l'any 1323, pergamí número 10 de l'Arxiu Municipal de La Garriga.

6. *Speculum* de CAMPILLO.

7. Pel següent ordre: 14 de les calendes de maig de 1342, per l'*Speculum;* 5 d'abril de 1343, en el pergamí 382 de l'arxiu de can Terrés; 3 de les nones de febrer de 1348, en el pergamí número 3 de l'arxiu de can Poy; 25 de setembre de 1352, segons el pergamí 449, de l'arxiu de can Terrés; i, segons la *Rúbrica* d'aquest mateix arxiu, número 6, és esmentat a 10 de les calendes de maig de 1353; finalment, la *Rúbrica* de l'arxiu de can Noguera, l'esmenta, en el número 38, a 23 de setembre de 1353, i en el número 4, a 26 de juny de 1361.

8. Número 5 de la *Rúbrica* de l'arxiu de can Noguera.

9. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Grat.*, I, full 215 girat.

10. Aquesta darrera data en l'*Index* de l'arxiu de can Terrés, núm. 384.

11. Número 7 de la *Rúbrica* de can Noguera.

12. *Speculum* de CAMPILLO.

13. Arxiu Diocesà de Bar., *Grat.* 13, fulls 110 i 164,

Bernat Gurrians, el qual sembla que encara ho era a 4 de juliol de 1405 [14].

De vicaris, substituts del rector, trobem Pere Cayeti, actuant en lloc del rector Bernat Codina, en la visita de 23 de setembre de 1379; Bernat Lloreda [15], actuant en lloc del rector Guillem Vendrell, en la de 27 d'octubre de 1382; Pere Cugul, prevere del bisbat de Girona, obtingué permís per a actuar de vicari del rector de La Garriga, a 5 de juliol de 1397 [16], i encara el trobem a 30 d'octubre de 1397 [17]; i a Galceran de Soler, que actuava en lloc del rector Bernat Gurrians, a 15 d'abril de 1403 i a 4 de juliol de 1405 [18].

Sabem, també, que a les primeries del segle XIV era domer menor En Berenguer de *Cumbis*, Combes, i havent ell renunciat lliurement al càrrec, va ésser conferida la doma menor a Nicolau de Combes, a 12 de les calendes de setembre de 1307; i dit Nicolau encara era a La Garriga en la visita de l'any 1336 [19]; el trobem també en la visita de 1314 i firmant el pergamí número 10 de l'Arxiu Municipal de La Garriga, a 13 de les calendes de gener de 1323. En la visita de 1379 era domer menor En Francesc Valent; en la de 1382 ho era En Bernat Solà, que alhora tenia la mongia de La Garriga; el bisbe Ramon d'Escales nomenà Bernat Pla i Marc de Vilanova procuradors o administradors, per absència del domer menor Arnau Casadessús, a 15 de desembre de 1396 [20]; finalment, el vicari Galceran de Soler, quan la visita de l'any 1403, era al mateix temps domer menor de La Garriga.

Ignorem si En Miquel de Canyes que trobem en la visita de l'any 1307 era domer menor o monjo de La Garriga.

---

14. Vegeu número 50.
15. Vegeu, sobre Mossèn Bernat Lloreda, el número 35.
16. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Grat.*, 13, full 110.
17. Vegeu número 71.
18. Arxiu de can Terrés, pergamí número 11; i Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites*. Vegeu números 49 i 50.
19. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum*.
20. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Grat.*, 13, full 70.

LLISTA D'ECLESIÀSTICS DE LA GARRIGA DURANT EL SEGLE XIV

		Bernat de Torra	Santa Maria del Camí....	ans de 12 cal. gener.....	1305
12 cal. gener	1305	Ramon Esteve	Santa Maria del Camí....		
		Berenguer de Combes...	domer menor	ans de 12 cal. setembre...	1307
12 cal. setembre...	1307	Nicolau de Combes	domer menor	16 cal. gener	1336
20 octubre	1307	Arnau de l'Angle	rector	30 desembre	1323
20 octubre	1307	Miquel de Canyes			
		Ramon de Prat	monjo	ans de 15 desembre	1313
15 desembre	1313	Guillem de la Riba	monjo	3 febrer	1317
6 idus març	1319	Asbert de Prat	monjo		
14 cal. febrer	1324	Bernat de Soler	Sant Joan de Rosanes...		
3 non. març	1327	Tomàs d'Alsina	Sant Joan de Rosanes...	16 cal. gener	1336
16 cal. gener	1336	Guillem Petit	rector	14 cal. maig	1342
16 cal. gener	1336	Arnau Regassol	monjo		
16 cal. gener	1336	Francesc *Barranus*.....	Santa Maria del Camí...		
14 cal. maig	1342	Humbert Soler	rector	26 juny	1361
		Guillem de Moles	Santa María del Camí...	ans de 3 desembre	1361
3 desembre	1361	Bernat Boada	Santa Maria del Camí...		
2 abril	1365	Guillem d'Ala	rector		
1 juliol	1365	Guillem *Rigaudi*	Sant Joan de Rosanes...	20 octubre	1371
		Bernat Vicents	monjo	ans 4 juliol	1365
		Pere Tesquer	monjo	ans 3 juliol	1367
3 juliol	1367	Arnau Casadessús	monjo, domer menor	15 desembre	1396
8 desembre	1376	Bernat Lloreda	Camí, S. Macari, vicari.	23 abril	1403
17 desembre	1378	Bernat Codina	rector	15 setembre	1380
24 setembre	1379	Pere *Cayeti*	vicari		
		Guillem Solà	Sant Joan de Rosanes....	ans d'1 octubre	1382
24 setembre	1379	Francesc Valent	domer menor, Rosanes.		
15 setembre	1380	Bernat Solà	monjo, domer menor	27 octubre	1382
27 octubre	1382	Guillem Vendrell	rector		
4 juliol	1397	Bernat Viaplana	rector	15 abril	1398
5 juliol	1397	Pere Cugul	vicari	30 octubre	1397

39. La mongia de l'altar de Santa Maria

A 15 de desembre de 1313, sota el títol d'*Ofici de la Mongia de Sant Esteve de La Garriga,* consta la collació d'aquest càrrec a favor de Guillem de La Riba, *de Ripis,* en la qual es llegeix: *Et conferim el benefici de la Mongia de l'església de Sant Esteve de La Garriga, de la Diòcesi de Barcelona, i l'altar de Santa Maria, construït en la mateixa església, vacant per mort de Ramon de Prat, per presentació feta, pels parroquians de la mateixa església, amb consell d'Arnau d'Àngel, Domer major de dita església, d'acord amb la fòrmula institucional del mateix benefici.* Anàlogues expressions varen usar-se el 6 dels idus de març de l'any 1319, quan, per mort de Guillem de La Riba [1], va conferir-se el benefici a Asbert de Prat. En la visita de 1336 era monjo Arnau Regassol. A 4 de juliol de 1365, havent renunciat la mongia En Bernat Vicents, el rector i Jaume de Poy foren nomenats administradors de les rendes de la mongia [2]. A 3 de juliol de 1367, per mort del monjo Pere Tesquer, va conferir-se la mongia a Arnau Casadessús, el qual hem trobat ja com a domer menor a 15 de desembre de 1396 [3].

A 15 de setembre de 1380, *com hi hagués conflicte entre Bernat Codina, rector, i Bernat Solà, monjo, per raó de l'Ofici de la mongia, perquè el monjo, amb llicència, servia un altre benefici, i no podia servir el de la mongia, fou convingut, davant del Vicari General, que el dit rector fes el servei de dita mongia fins a la data de Sant Joan del mes de juny, primer vinent, i pel seu treball, adquirís 100 sous dels drets de dita mongia, i congregar i recollir les candeles, les primícies i oblacions que allí es rebessin i la meitat dels espolis o despulles i "forusta priore"; que tots els draps* [4] *que es portessin a dit benefici de la mongia fossin de dit Bernat Solà o sigui de l'altar de dit benefici* [5]. En la visita de l'any 1382 Bernat Solà era monjo i alhora domer menor.

---

1. Guillem de la Riba el trobem també esmentat en la visita de l'any 1314 i en el document número 20 de l'arxiu de can Busquets, datat a 3 de febrer de 1317.
2. Vegeu número 38.
3. Vegeu número 38.
4. El text diu *panni,* plural de *pannus,* drap, i no de *panis,* el pa, com podría semblar més congruent.
5. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Speculum,* del qual hem traduït lliurement el text llatí.

El nom de monjo acostumava a donar-se, a Catalunya, a un clergue ordenat solament d'ordres menors, que en les catedrals i en altres esglésies portava la creu processional, tenia cura de la sagristia i feia d'escolà major [6]. L'altar de Santa Maria, a què es refereixen els textos traduïts, era l'altar de la Mare de Déu, a La Doma. És ben interessant de fer notar que els mateixos garriguencs eren els patrons de dit benefici; o que, en altres paraules, el poble proposava el monjo. És probable que el monjo, ja en aquesta època, ocupés una estança a La Doma, diferent de les estances dels domers [7].

40. De les visites dels anys 1313 i 1314

L'any 1313 [1], el diumenge dia 3 de febrer, va visitar l'església de La Garriga Huc de Cardona, canonge ardiaca de la Catedral de Barcelona, vicari general de l'esmentat bisbe Ponç de Gualba. Les notes de la visita demostren que no va pas assolir de recollir una informació tan detallada i profunda com l'obtinguda pel bisbe en la visita anterior. Diuen així, traduïdes lliurement al català, les notes de la visita:

Visitàrem l'església de Sant Esteve de Sa Garriga i vam rebre per testimoni En Bernat Sala i N'Esteve Cerdà, parroquians de dita església, els quals interrogats, amb jurament, sobre el servei de l'església, varen dir: 1. - *Que a l'altar de Santa Maria, construït en dita església, no s'hi fa el servei que deu ésser celebrat en dit altar pel monjo de dita església;* 2. - *I van dir que el sagristà de dita església no fa cremar les llànties que hi ha en la dita església, segons cal i està obligat;* 3. - *I digueren que el rector no té escolans suficients, segons està obligat;* 4. - I, finalment, *sobre l'estat de la parròquia digueren que tot estava en bon estat.* La informació, doncs, és molt externa i rituària.

Arnau "sel Angle" (?) *rector de dita església, interrogat sobre les coses anteriors, digué:* 1. - *Que el monjo que estava obligat a celebrar en dit altar de Santa Maria, ha mort aquest any i havia rebut tots els rè-*

6. Vegeu *Diccionari Aguiló*, on es retreu la dita: *Tot monjo o tot canonge;* és a dir o tot o res.

7. Vegeu, més endavant, números 134 i 142.

1. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites Pastorals*, volum II, full 31 girat i 32.

dits o beneficis, i el que ara és monjo, per això, no pot venir i no pot fer el servei, però que algunes vegades fa celebrar missa en dit altar; 2. - *Aixi mateix digué que la sagristia menor, que està obligada al servei de les llànties, no és suficient per al dit servei, car ja fa dos anys que no té l'oli,* que hauria de rebre per a fer-les cremar ; 3. - No diuen les notes quina cosa contestà el rector a l'acusació de no tenir suficients escolans ; en canvi diuen que el rector informà de la conducta de Jaume Combes, *de Cumbis,* rector de Sant Cristòfol de Montegües ; 4. - *Digué,* finalment, *que les altres coses estaven rectament.*

En canvi ja no va trobar les coses tan rectes el mateix bisbe Ponç de Gualba, quan tornà a visitar personalment la parròquia l'any següent, el divendres dia 3 de setembre. Aquesta vegada, els cridats a declarar foren els mateixos Esteve Cerdà i Bernat Sala, i, encara, En Pere de Rosselló i un altre. Continuava essent rector de l'església de *Sa Garriga* l'esmentat Àngel o *Angle;* el domer menor era Nicolau de Combes, *de Cumbis;* era *Guillem de la Riba, prevere, monjo d'aquesta església;* hi havia també un *rector de l'església de Santa Maria del Camí.* De les declaracions d'uns i altres es veu ben clar que la moralitat en el segle XIV no era pas edificant [2].

41. Qüestió sobre mals usos

El pergamí número 10 de l'Arxiu Municipal de La Garriga [1], ens explica que hi va haver un *conflicte entre Arnau d'Angulo* (?), *rector i domer major de l'església o parròquia de Sant Esteve de Garriga del Vallès, i Nicolau de "Cumbis", domer menor de dita església, d'una part,* i els feligresos o *universitat dels parroquians de dita parròquia, de l'altra* part, car *els domers proposaven i asseguraven haver de tenir eixorquia i intéstia* [2], *tant de tots i cada un dels*

2. Arxiu Episcopal de Barcelona. *Visites Pastorals,* volum II, pàg. 89. És de notar que també va declarar-se sobre la conducta de l'esmentat Jaume Combes, rector de Montegües.

1. El pergamí està duplicat. Els dos exemplars són dues còpies d'un mateix document. Nosaltres ací el traduïm lliurement. Un d'ells està molt deteriorat i en gran part es illegible ; l'altre és llegible, però tampoc no ha estat molt respectat. No coincideixen en algunes paraules. Aquests pergamins són els més antics de l'Arxiu Municipal.

2. Aquests drets d'eixorquia i intéstia eren dos dels anomenats *mals usos.* Primerament afectaven els vassalls de tota condició, peró varen anar

parroquians de dita església, com de totes i cada una de les altres persones que vivissin en dita parròquia de La Garriga [3], *i morissin intestats i sense fills, que vulgarment són anomenats eixorcs o estèrils* [4]. *Així mateix* es discutia *sobre el fet de que dits domers asseguraven que havien de cobrar, de qualsevol home o persona, residents o resident en dita parròquia, vulgarment anomenats borders* [5] *un parell de gallines per la sepultura de qualsevol albat* [6]. Afegeix el document que *com sobre les predites coses, sobre les quals contendissin, ja que,* naturalment, *els expressats parroquians neguessin haver de fer dites coses o* que aquestes coses *fossin acostumades, els dits domers i la universitat dels parroquians de la parròquia abans esmentada, amb el consentiment del Reverendíssim Senyor Ponç* [7], *per la misericòrdia divina bisbe de Barcelona, varen arribar finalment, entre ells, en poder dels prohoms, a una pacífica pau, composició* [8], *transacció i concòrdia sobre les predites coses.*

---

desapareixent de les viles i ciutats, per a restar solament vigents a les rurals. Segons el dret d'eixorquia, si el pagès moria sense descendència, el seu senyor adquiria tot el que per llegítima hauria correspost als fills del pagès; aleshores la llegítima era major que no és ara. La *intestia* consistia en la tercera part de tots els béns del pagès que morís sense haver fet testament, la qual percebia el senyor, si el pagès deixava consort i fills; i la meitat dels béns, si no deixava fills; si bé posteriorment va restringir-se la *intestia* als béns mobles i als semovents. Quan ambdós mals usos requeien sobre una mateixa persona, el senyor solament en percebia un. MARQUILLES diu que en moltes esglésies del Vallès s'observava el costum de percebre el terç dels béns mobles per eixorquia o intéstia, de manera que quan l'Església concorria amb el senyor directe del pagès, primer aquest treia el seu terç, i solament del restant corresponia el terç a la parròquia. Vegeu EDUARDO DE HINOJOSA, *La cuestión agraria...*, pàgs. 233 a 237.

3. Ja explica HINOJOSA, *loc. cit.*, que si un home o dona, encara que no fos pagès de remença, residia durant trenta anys, amb el seu consort, en aquesta condició, prestant els serveis acostumats, es considerava com a propi del senyor directe del predi i aquest tenia sobre d'ells els drets d'eixorquia i intéstia.

4. Segons dit autor, *loc. cit.*, es considerava eixorc o estèril tot aquell que, havent arribat a la pubertat, moria sense deixar descendència, encara que n'hagués tingut abans.

5. Home *border* era el pagès de remença adscrit a una *borda* o petita masia. En general tant seria dir pagès de remença com border, car era idèntica la seva condició jurídica. GUILLEM MARIA DE BROCÀ, *Historia del Derecho Civil de Cataluña*, pàg. 354.

6. Car els albats o impúbers, com a inhàbils per a la generació, no entraven en la condició d'eixorcs, i, com a inhàbils per a testar, no entraven en la condició precisa per a la *intestia*. HINOJOSA, *loc. cit.*

7. Es tracta de l'esmentat bisbe Ponç de Gualba.

8. Una manera de liquidar les qüestions i delictes era donar, a l'altra part o a la víctima, alguna prestació convinguda.

42. Els drets eclesiàstics que substituïen els mals usos

L'acord fou que ni *els dits domers, ni altres domers que els succeixin, mai exigeixin o rebin o puguir exigir o tenir* els drets d'eixorquia o d'*intéstia, o altre dret en lloc i substitució de l'intéstia o de l'eixorquia de qualsevol parroquià o parroquiana de dita parròquia, ni dels fills i filles seves, ni de qualsevol persona resident o que mori en dita parròquia.* Per tant, és ben clar que, a diferència d'altres esglésies del Vallès, a La Garriga la parròquia no cobraria els dits mals usos.

Però, continua el document, *que els domers tinguin i percebin de les predites persones, i puguin i deguin exigir, tot allò que les persones predites els deixin per raó de la sepultura. Tanmateix, si alguna persona de dita parròquia morís intestada en la dita parròquia i tingués béns, que dels seus béns i justes facultats seves, segons coneixement dels parroquians de dita parròquia, se'ls dongui sepultura pels expressats domers; les quals sepultures, en tot cas, es divideixin entre la sagristia i el rector com és acostumat;* de manera que el sagristà, probablement, es partiria amb el rector els honoraris dels enterraments.

Així mateix va pactar-se *que els homes residents en dita parròquia estiguessin obligats a donar cada any, en la festa dels Sants Pere i Feliu del mes d'agost* [1], *a dits domers i sagristia, sis diners* [2], *dels quals* diners *els dits domers en tinguin dues parts i dita sagristia la restant tercera part* [3].

Així mateix que els homes i les dones masovers i masoveres [4] *residents en dita parròquia donguin i hagin de dar cada any, en dita festa dels Sants Pere y Feliu, a dits domers i sagristia, tres diners, dels quals, aleshores, dits domers en tinguin dues parts i la predita sagristia*

---

1. Era molt freqüent de senyalar aquesta festa per al pagament de censos.
2. Un diner era una moneda catalana antiga, equivalent a la dotzena part del sou.
3. Vegeu abans número 38.
4. És molt de notar que el dit document, malgrat estar redactat en baix llatí, diu textualment en català «*masoves et masoveres*» ; la qual cosa demostra ja l'existència a La Garriga del contracte de masoveria, en ple segle XIV ; és a dir que ací a La Garriga ja hi hauria senyors que no *es portaven* la terra personalment.

la restant tercera part. I imposa silenci [5] *a dits domers quant a les accions* per a reclamar *dits parells de gallines i que no intentin exigir o demanar l'expressat parell de gallines, sinó que, en esmena de dits parells de gallines, dits domers, rebin les expressades coses; que, amb això que acabem de dir, els dits domers hagin d'absoldre els túmuls en els quals siguin sepultats els fills de dits borders i masovers* [6].

Tanmateix s'entengui, diu el mateix document, *que qualsevol persona, de qualsevol estat o condició, que resideixi o es detingui en dita parròquia durant un any i un dia, goji* [7] *de tots i cada un dels convenis i pactes abans esmentats. Totes i cada una de les altres persones forasteres que sobrevinguin o resideixin en dita parròquia no tot el dit any i un dia, siguin totalment excloses de dits convenis i pactes* [8].

43. Els atorgants del document de l'any 1323

A *En Pere Rosselló, En Bonanat de Vinyals i En Pere de Costa, parroquians de dita parròquia,* havia estat *donat i concedit poder per la mateixa universitat de la parròquia abans esmentada, per a composar i transigir sobre les predites coses, segons més llargament és contingut en l'instrument públic per a tals coses autoritzat per Jaume Net, notari públic per autoritat reial, a sis de les calendes de juliol de l'any* 1323.

Ells, i Mossèn Arnau de l'Angle, rector i domer major, i Mossèn Nicolau de *Cumbis,* domer menor, *aprovant i confirmant totes i cada una de les dites coses, convenis i pactes per ferma i solemne estipulació,* prometeren *complir fermament i observar i mai contravenir a alguna cosa,* naturalment, digueren, *si Déu ens ajuda;* i, per a major garantia, *tocant corporalment els seus quatre Sants Evangelis amb les nostres mans.* El bisbe de Barcelona va aprovar-ho amb la següent fórmula:

---

5 Era usada la fórmula jurídica d'imposar silenci o callament perpetu a la part vençuda. És a dir, que de vegades les sentències, si no negaven l'existència d'un dret, impedien el seu exercici.

6. Potser entre border i masover hi havia solament una diferència de quantitat, car la borda seria solament una part d'un mas, o un mas petit.

7. Verament els garriguencs acabaven d'obtenir un tracte de favor.

8. En el terme clàssic d'un any i un dia, s'adquiria, doncs, la condició de parroquià de La Garriga; anàlogament s'adquiria la condició de ciutadà a Barcelona, segons el capítol 53 del *Recognoverunt Proceres.*

Amb això, Nòs, Ponç, per la misericòrdia divina, Bisbe de Barcelona, atenent *a les súpliques de dits domers i dels parroquians abans esmentats, aprovem i confirmem totes i cada una de les dites coses, i en elles donem autoritat.*

Tot *això fou fet* en el dia *tretzè de les calendes de gener de l'any del Senyor mil tres-cents vint-i-tres.* Tenint en compte que aleshores perdurava encara l'ús de datar els documents amb els anys de l'Encarnació [1], ha d'interpretar-se aquesta data com a corresponent al dia 30 de desembre de l'any 1323. Segueixen en el document els signes de totes les persones que atorgaren l'acte; els noms dels cinc testimonis; el *Sig†ne d'En Marc Soler, notari públic de Barcelona, que,* diu, *això féu escriure i autoritzà, en el dia i anys abans esmentats;* la legalització per altres dos notaris; i, finalment, la nota del Notari Soler, autoritzant la còpia *fidel del seu original, paraula per paraula,* a primer de setembre de l'any 1325.

Es veu ben clara la importància d'aquest document si es té en compte que en ell hem trobat usat per primera vegada la paraula *universitat* referida a La Garriga; i aquesta paraula, que en la terminologia del Dret Romà ja indicava una corporació, des de començaments del segle XIII indicà, a Catalunya, una comunitat local, quant a entitat jurídica amb personalitat pròpia: el municipi; encara que no tingués del tot establerts uns òrgans o un règim de govern [2].

Aquest és també el primer privilegi completament conegut relatiu als garriguencs; i cal observar que el primer pas per a la constitució d'un municipi, amb la consegüent categoria privilegiada dels seus habitants, era l'abolició dels mals usos [3]. Els habitants dels municipis esdevingueren una classe especial, envejable, perquè eren lliures i francs de subjeccions feudals. Cabalment, un dels ingredients que contribuí a afaiçonar els municipis fou la seva diversitat de règim respecte als altres, els seus privilegis.

---

1. Que començava el dia 25 de març, en lloc de datar-los pels anys de la Nativitat, tal com fem nosaltres; per tant, les dates corresponents al període comprès entre el primer de gener i el 25 de març duen un any nominal, però efectivament els correspon l'any següent; aquesta és una observació que cal tenir en compte en molts d'altres documents esmentats en aquest treball, els quals es troben en el mateix cas.
2. FONT I RIUS, *Orígenes...*, pàgs. 231 i segs.
3. FONT I RIUS, *Orígenes...*, pàg. 132.

CAPÍTOL SISÈ

De la vida parroquial fins a l'any 1404

44. De la visita pastoral de l'any 1336. — 45. Comença la notícia de la visita de l'any 1379. — 46. Sobre els tres sacerdots de la parròquia. — 47. De la visita de l'any 1382. — 48. L'estat de l'església parroquial en 1403. — 49. Dels eclesiàstics de La Garriga en 1403. — 50. La parròquia durant la mortaldat de l'any 1404.

44. De la visita pastoral de l'any 1336

L'any 1334 va succeir al bisbe Ponç de Gualba, en el bisbat de Barcelona, un nou prelat, el frare dominic Ferrer d'Abella [1]. Ferrer d'Abella féu la seva visita pastoral a La Garriga l'any 1336: *El dimecres, corresponent a XVI de les calendes de gener de l'any predit, el dit senyor bisbe visità l'església de Garriga. Tot seguit, cridà dels seus parroquians, Pere Cascall, Francesc «de Poditulo» (?) i Bernat de Sant Gervasi, els quals, jurats i interrogats sobre el servei de l'església, el rector i els altres ministres del mateix, digueren que el servei era fet suficientment bé.* El rector, o domer major, era Guillem *de Paucis,* de Pocs o Petit (?), el qual, anys a venir, encara compareix a 14 de les calendes de maig de l'any 1342, en què va conferir-se la rectoria de La Garriga a Umbert *de Solerio,* Soler [2]; el domer menor era encara aquell Nicolau de Combes, *prevere beneficiat en dita església,* el qual, segons l'esmentat interrogatori, *no cura ni vol satisfer en dita església per raó del seu benefici;* l'altre beneficiat era Arnau Regassol.

---

1. Abans havia estat Arquebisbe de Neopàtria, a Grècia, i de Mazara, a Itàlia; establí una fórmula per a juraments dels reis; traslladà les relíquies de Santa Eulàlia al seu nou sepulcre; governà des de l'any 1334 al 1344. Vegeu *Boletín* esmentat abans.
2. Arxiu de la Seu de Barcelona, *Speculum.*

En la mateixa església hi ha deficiència d'antifonari, responsori i ornaments dominicals. I, visitada dita església, el mateix senyor bisbe tonsurà els següents escolans de Granollers: En Guillem Pabordre, En Simó Rosselló i En Francesc Sa Cavall. Era freqüent d'aprofitar l'avinentesa de les visites pastorals per a conferir ordres, als escolans, o estudiants [3].

Es ben curiós d'observar que, encara, en aquesta visita, consta, com a cosa a part, la informació relativa a *la Capella de Santa Maria del Camí,* si bé mai es dóna a aquesta el títol de parroquial. *Pere Cascall i Elisendis de Noguerola* (?), *de la parròquia de l'església de «Garrigia», digueren que Francesc «Barranus»* (?), *rector de la predita capella,* vivia amb una majordona *en la casa de dita capella.* Cal, però, no confondre la locució *rector* amb la de *pàrrocus* [4]. *També digueren* quina era la conducta de *Tomàs de "Quercus"* (?), Alsina, *beneficiat de la Capella de Sant Joan de Torruella de dita parròquia de "Garriga".*

De les declaracions de tots ells es veu ben clar que la moralitat no havia pas millorat d'ençà de les darreres visites pastorals [5].

45. Comença la notícia de la visita de l'any 1379

PERE de Planelles [1], bisbe de Barcelona, a 24 de setembre de 1379, conferí comissió *al venerable i discret Bernat Maleres* (?), *jurisconsult, rector de l'església de Santa Maria de la Geltrú,* perquè, en lloc i nom del mateix bisbe, visités, entre altres, la parròquia de La Garriga [2]. Les notes de la visita comencen així, traduïdes al català:

---

3. Aleshores no existien els Seminaris per a la formació dels futurs clergues.

4. Encara que en el llenguatge popular es confonguin. Precisament el cànon 479 del vigent codi de Dret Canònic diu que avui, *amb el nom de rectors d'esglésies s'entenen ací els sacerdots als quals s'encomana la cura d'alguna església que no sigui parroquial, ni capitular, ni estigui anexa a la casa d'una comunitat religiosa que celebri en ella els oficis.*

5. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites Pastorals,* volum IV, full 61 girat i 63.

1. Regí la diòcesi de Barcelona desde 1371 a 1385; traslladà els cossos de Sant Oleguer i de Santa Maria de Cervelló; féu obres a la Catedral, als claustres, al Pi i a Santa Maria del Mar; empresonà l'inquisidor Aimerich i li prohibí de predicar contra la Immaculada Concepció.

2. Arxiu Episcopal de Barcelona, Llibre de *Visites Pastorals,* número 8, full 1 i 21 i 22.

Visita a l'església de Sant Esteve de La Garriga. El dimarts, dia quatre d'octubre, el predit senyor, venerable visitador, va visitar l'esmentada església. De la qual església certament és rector Bernat Codina, i no resideix, però tanmateix serveix l'esmentada església, en nom de dit rector, Pere "Cayeti".

En la qual església hi ha tres altars [3]; *dels quals el primer, és a dir el major, va ésser examinat pel dit senyor venerable visitador; els paraments del qual varen ésser trobats per dit* senyor *bé, en general; excepte que manca un cobertor en dit altar. Així mateix foren examinats els ornaments, i foren trobats en bon estat. Així mateix va ésser examinat el lloc on es guardava el Cos de Crist, i fou trobat el Cos de Crist de manera reverent i honorífica.*

També foren examinades les fonts, o piques baptismals, i *foren trobades ben netes; encara que no eren tancades, estaven,* però, *amb el seu bon tancament. Així mateix foren examinats els llibres i foren trobats de manera adequada, excepte que manca allí una "consueta"* [4]. *Així mateix va ésser reconeguda la custòdia,* o copó, *on el Cos de Crist és portat als malalts, i era d'un valor massa mòdic, de fusta, i trencada* [5]. *Així mateix foren examinats el sant crisma, l'oli dels catecúmens i dels malalts, i foren trobats bé.*

En relació amb aquestes qüestions, després, va dictar-se la següent *Provisió sobre la dita església: Com que en l'esmentada església varen ésser trobats els següents defectes, que toquen* o es refereixen *als predits parroquians* de La Garriga ; *és a dir: la manca d'un cobertor i la manca d'una consueta; així mateix la manca d'una custòdia, en la qual el Cos de Crist ha d'ésser portat als malalts; per això, l'esmentat senyor, venerable visitador, manà a l'esmentat vicari que, el diumenge primer vinent, anunciés als seus parroquians que, des del dia de la seva admonició, fins a la festa de Sant Joan de Juny, estaven obligats a fer l'esmentat*

---

3. Cal recordar que aleshores l'església de La Doma probablement no tenia més que l'actual nau central.

4. La paraula llatina *consueta,* equivalent a les *coses acostumades,* ha estat literalment acceptada en el llenguatge corrent de les parròquies com a indicant, concretament, el llibre on s'expliquen els actes que s'acostumen a fer en una parròquia.

5. Fa esment Mossèn Gudiol, en *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana,* pàg. 448, que àdhuc durant el segle xv l'Eucaristia estava guardada en un cofret o *gazophilacium* que solia ésser de fusta pintada, amb l'interior recobert de lli o de seda i amb les hòsties embolcallades amb uns corporals.

cobertor en dit altar, i l'esmentada custòdia, o de plata o tal com puguin; així mateix que, dintre d'un any immediatament seguidor al dia de la seva admonició, hagin de comprar una bona i adequada custòdia. En altre cas, si deixaven de donar compliment, en qualsevol cas i temps, de les coses predites, a l'esmentada església, el predit senyor, venerable visitador, posava l'església en entredit [6]. D'aquesta provisió o decret del visitador se'n va donar còpia al vicari o substitut del rector.

46. Sobre els tres sacerdots de la parròquia

DIUEN també les notes de la visita pastoral de l'any 1379: *Fou interrogat l'esmentat vicari si tenia les constitucions en l'església i ho mostrà tot, és a dir, el tractat i totes les constitucions. Així mateix fou interrogat sobre la vida i converses dels seus parroquians i va contestar que bé, per tot. Així mateix fou interrogat de la cura* d'ànimes, i mostrà el document corresponent.

Així mateix foren visitats els altres dos altars, i foren trobats bé els seus paraments; dels quals altars, *un, o sigui el de Sant Martí* [1], *està dotat; les rendes del qual, compensades un any per altre, fan la suma de trenta lliures; del qual és beneficiat Francesc Valent; i s'anomena Doma* [2]; *i el dit beneficiat ha d'administrar els següents actes parroquials; o sigui batejar i fer l'enterrament dels masovers i dels albats i beneir el salpàs. Va ésser interrogat si tenia* la llicència de *cura d'ànimes per administrar les coses esmentades, i va dir que no, emperò, tanmateix, digué que creia que estava en el Registre de la Cúria del Senyor Vicari*

---

6. L'entredit local és una censura o pena eclesiàstica per la qual es prohibeix l'ús d'algunes coses espirituals, per exemple, la celebració de determinats actes religiosos, el toc de l'orgue i de les campanes, etc. Vegeu en l'actual Codi de Dret Canònic els cànons 2268 i següents.

1. Sant Martí fou bisbe de Tours; l'any 397, immediatament després de la seva mort, SULPICI SEVER en publicà la biografia, que esdevingué una espècie de cinquè evangeli, produint arreu un fort corrent de vida religiosa; fou el primer sant no màrtir que obtingué veneració; els monjos benedictins en foren molt devots i propagandistes; la seva festa arribà a ésser festa de precepte; la seva tomba fou lloc de peregrinatges; *Sant Martí és el venjador de tots els oprimits, el terror de tots els superbs usurpadors, el Sant més popular d'Europa, el Sant en el qual l'edat mitjana reconegué el seu propi geni, la seva pròpia ànima religiosa.* Vegeu *Liber Sacramentorum* del Cardenal SCHUSTER, volum IX, Barcelona 1948; pàg. 277.

2. Doma menor.

del Bisbe de Barcelona. L'esmentat Valent *tenia també dos beneficis, dels quals, l'un era en l'església de "S'Amenla"* [3] *i l'altre en la parròquia de Bigues; i digué que no tenia llicència o dispensa per a servir els esmentats beneficis amb la dita Doma.*

Així mateix en l'esmentada visita varen ésser cridats els infrascrits parroquians, és a dir: Pere Vinyals i Jaume Rosselló i altres; tots els quals foren interrogats sobre la vida i la honestedat de l'esmentat vicari, i respongueren que bé per totes les coses, excepte quan foren preguntats sobre un cert monjo que s'havia absentat de dita església i servia l'església de Llerona.

Aleshores el visitador ordenà les previsions corresponents, en relació amb els tres esmentats sacerdots: Quant al monjo, amb lletra que sembla posterior, diu breument que *va ésser provist sobre l'esmentat monjo;* quant al vicari, diu que *va composar amb l'esmentat venerable visitador* i que va prometre de pagar quatre florins per mediació de Mossèn Bernat Lloreda, *per tot el dijous primer vinent;* i, amb lletra que sembla posterior, consta que va complir-se la promesa ; quant al domer menor, consta que *l'esmentat Francesc Valent va composar amb el predit venerable visitador per vuit florins, els quals prometé de pagar, amb consentiment del dit senyor visitador, a Bernat Lloreda, prevere, beneficiat de Santa Maria del Camí, de la parròquia predita, per tot el dia del diumenge primer vinent, sots pena de quaranta sous; i també jurà* de complir aquestes coses. Amb lletra que sembla posterior es diu que van pagar-se els vuit florins esmentats.

Així mateix el mencionat Francesc prometé i jurà que, des d'ara fins a la festa de Nadal, ell mateix compareixeria davant del dit venerable senyor visitador o davant del senyor bisbe, per obtenir la llicència de servir alhora els tres esmentats beneficis i així mateix de residir en aquell que volguessin el senyor bisbe o dit visitador. I, més avall, consta que *el divendres, corresponent al dia 26 de novembre de l'esmentat any, Francesc Valent comparegué davant del dit venerable visitador; i l'esmentat venerable visitador li manà, sots pena de quaranta sous, que des d'aleshores fins a la festa de Pàsqua primer vinenta, ell mateix restava obligat a traslladar la seva habitació a l'església de La Garriga i, en el successiu, no marxar-ne sense la llicència del reve-*

3. L'Ametlla del Vallès?

rendíssim senyor Bisbe de Barcelona; i el domer menor prometé de complir el que li era manat.

47. De la visita de l'any 1382

El dilluns dia XXVII d'octubre de l'any predit fou visitada la dita església; de la qual església és rector el discret Guillem Vendrell, i no resideix, però serveix per ell En Bernat Lloreda [1].

I, primerament, va ésser visitat el Cos de Crist, el Santíssim Sagrament, *i després totes les coses que hi havia en dita església; i varen ésser trobades de manera competent, excepte en algunes, a les quals ja en altra visita havia estat provist; però, ultra la dita provisió, en aquesta visita, manà el dit Vicari General que, el diumenge primer vinent, siguin amonestats els parroquians de dita església per tal que, des de l'esmentat dia de la visita fins a la festa de Sant Joan del juny pròxim vinent, facin fer tres ornaments, això és: un de festiu, i un per als diumenges i un per als dies de feina, i, si no ho fan, el dit venerable senyor* Vicari General, *interdiu l'ingrés a l'església als dits parroquians* [2], *i amb aquesta provisió no entengué derogar en cap cosa la primera* provisió que havia fet.

Així mateix fou interrogat el dit Vicari sobre si tenia les constitucions... i així mateix, la llicència d'absentar-se dels dos beneficis que obtingué en dita parròquia; i ensenyà totes aquestes coses. Així mateix fou interrogat sobre la vida i les converses dels seus parroquians i respongué que bé en tot. Així mateix foren interrogats els parroquians sobre aquell i respongueren també bé per ell. Així mateix hi ha un beneficiat o domer en dita església, Bernat Solà, que també obtingué l'ofici de monjo en la dita església conjuntament; i serveix personalment, amb llicència del senyor bisbe, segons ensenyà.

Finalment l'esmentat Vicari prometé de donar i pagar dos sous, i va complir-se la promesa [3].

---

1. Sobre Mossèn Bernat Lloreda vegeu número 35.
2. Ací sembla referir-se a un interdicte local. Avui dia, segons el Codi de Dret Canònic, *l'entredit d'entrar a l'església porta amb ell la prohibició de celebrar o assistir als divins oficis en una església i la de tenir sepultura eclesiàstica...* ; hi ha excepcions.
3. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Visites,* número 7, full 205.

48. L'estat de l'església parroquial en 1403

El dimecres dia 23 d'abril de l'any 1403, Mossèn Berenguer Tarascó, prevere, rector de l'església de Santa Coloma de Marata, com a comissari del bisbe Fra Joan Armengol [1] *visità l'església de Sant Esteve de "Garrigia"*

I, primerament, trobà l'altar consagrat, amb pallis i corporals nets; el Santíssim Cos de Crist en el tabernacle i una custòdia amb 28 formes, que havien sobrat de la festa de la Pàsqua de Resurrecció del Senyor; el sant crisma i l'oli sant en bon estat i també les fonts baptismals, tancades amb clau.

I que trobà que s'havien de relligar, el llibre de lectures del Santoral i un llibre ferial; i que en el responsori ferial i en el santoral mixt, que era envellit, s'hi havien de posar *unes posts* (sic), *i que, en el seu començ, s'hi posin dos fulls de pergamí per a custòdia dels mateixos llibres; a les quals coses estava obligat l'esmentat senyor rector; per això* ordenà *que les coses predites fossin fetes pel senyor rector, des d'ara fins a la festa de Sant Miquel pròxim vinent, sots pena de vint sous de Barcelona, a dividir de manera que s'invertís una meitat al fisc de l'esmentat senyor Bisbe, i l'altra meitat en ornaments de la dita església.*

I que el campanar de la dita església i també l'esmentada església necessiten reconstrucció i reparació in... de la mateixa església; i que manquen dues frontisses en la cobertora de les fonts; i que els hostiers necessiten reparacions [2] *i que facin una trona, perquè està destruïda;*

---

1. El qual també era Abat del Monestir de Sant Cugat del Vallès; facilità al Papa Lluna la fuga d'Avinyó; traslladà a la catedral de Barcelonà les relíquies de Sant Sever; morí en el Concili de Perpinyà, convocat pel papa Lluna; regí la diòcesi de Barcelona des de 1398 a 1408. *Boletín Oficial del Obispado de Barcelona*, 1.er de juny de 1943.

2. Segons una constitució del temps de l'Arquebisbe de Tarragona, Pere Clasqueri, de l'any 1358, les hòsties havien de fer-les *rectores et curati in propia persona, vel per sacerdotes confici faciant, de pulcra, nitida et munda farina, sine sale et fermento*. Els hostiers primer solament tenien representacions simbòliques, després en tingueren àdhuc d'historiades. GUDIOL, *op. cit.*, pàgina 459.

i que posin el sagrari en el seu lloc ferm [3] ; *i el cementiri de la mateixa església necessita reparació en el tancat;* i sembla que mancava *una canal per a l'aigua; i dits altars de Sant Esteve i de Sant Martí necessiten uns cobertors de sobre els altars; per això va manar als parroquians de dita església que fessin totes les coses predites, des del dia primer de juliol fins a un any.*

Manà així mateix que fessin fer un missal bo i que reparessin el salteri en *raso* i que reparessin un evangeliari, perquè les rates l'havien rosegat ; i tot això ho complissin en dos anys, a comptar des de la pròxima festa de Sant Pere i Sant Feliu. Afegeix el document que *el Senyor Venerable Comissari manà que els parroquians de dita església fessin les coses predites dintre dels temps esmentats;* i que, en garantia de llur efectivitat, comminà amb la pena d'interdicte.

Consta també una iniciativa dels feligresos: *I com que dita església és obscura en el capçal de la mateixa església, i com que va ésser suplicat al Venerable Comissari, per alguns parroquians de dita església, els concedí que poguessin fer, o fer fer, una finestra en dita església, en la part de migjorn, amb reixes de ferro a l'indret de la trona,* o com diu graciosament el text llatí original *endret la truna* [4].

49. Dels eclesiàstics de La Garriga en 1403

En començar la visita pastoral de l'any 1403 consta: *és rector el discret Bernat de Gurrians, no prevere; i Galceran Soler, prevere, vicari* en lloc del rector, *el qual Galceran havia obtingut, en la mateixa església, la doma menor, anomenada de Sant Martí.*

Consta que l'esmentat Comissari del bisbe *també visità l'alberg de dit Rector, el qual estava mancat de reparacions en les portes, en la torre i en altres diverses parts del mateix; el qual alberg manà que fos reparat per l'esmentat Rector; les quals reparacions havien de començar des del primer de juliol en un any, i, des d'aleshores, dintre d'un altre any, havien d'ésser acabades dites reparacions, sots pena de cent sous, a dividir com la manera dita* en el número anterior.

---

3. Sovint s'emprava, com a sagrari, un cofret, generalment en forma de tomba, dintre del qual anava el vas eucarístic. GUDIOL, *op. cit.*, pàg. 447.
4. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* llibre 10, pàgina 82.

Així mateix visità l'alberg de dit domer de Sant Martí; el qual manà que fos reparat per dit Galceran Soler, actual domer, de manera que la dita reparació comenci des d'ara fins a la festa de Sant Miquel primer vinent i s'acabi des del dia primer de juny primer vinent en un any immediatament seguidor; sots pena de cent sous, a dividir com hem dit, o sigui una meitat al fisc del Senyor Bisbe i l'altra meitat destinada a ornaments de la dita església.

Amb lletra posterior consta el següent: *I com que el Senyor Bernat de Gurrians, rector, que abans no féu el capbreu dels rèdits de dita església, per això el Senyor Venerable Comissari condemnà, al mateix Bernat, en dos florins, els quals, el Senyor Galceran de Soler, vicari esmentat, prometé de pagar sots pena de triple, sense cap excusa, en la festa de Sant Joan Baptista, del mes de juny propvinent; i per ells obligà ell mateix i tots els seus béns, i jurà,* de complir-ho. *El dilluns, dia 23 de juny de l'any esmentat, el predit Senyor, Venerable Comissari del Senyor Bisbe, rebé de dit Galceran de Soler els esmentats dos florins i per això fou cancellada la present escriptura.*

En relació amb el domer menor consta, al final de l'acta de visita, una nota en la qual es diu: *Així mateix el Senyor Venerable Comissari ha dit que ha rebut de l'esmentat Galceran Soler els tres florins que havia composat amb ell.*

Finalment consta que encara hi havia un altre eclesiàstic a La Garriga, com es dedueix de la següent nota: *Així mateix el Senyor Venerable Comissari condemnà a Bernat Loreda, beneficiat de la capella del Camí, de la parròquia de "Garriga", en un florí, perquè no capbrevià; el qual* florí *va pagar.*

Es de notar que en aquesta visita no es parla del monjo.

50. La parròquia durant la mortaldat de l'any 1404

DURANT l'Edat Mitjana foren freqüents les epidèmies que reduïen a la meitat els habitants de moltes poblacions i àdhuc Estats. Una d'aquestes mortaldats féu els següents estralls a La Garriga l'any 1404, com ho comprova el següent document que traduïm del llatí original:

Berenguer Tarascó, prevere, Rector de l'església de Santa Coloma de Marata, Comissari diputat, pel Reverendíssim Pare i Senyor en Crist, Senyor Joan [1], *per la misericòrdia divina Bisbe de Barcelona, per a visitar les esglésies del Deganat del Vallès i Comissió de Sant Celoni:*

Als dilectes en Crist, tots i cada un dels preveres, amb cura d'ànimes o sense ella, constituïts sota la nostra Comissió i Visitació, al qual o als quals les presents lletres pervinguin, salut en el Senyor!

Perquè en la Parròquia de Sant Esteve "de Garrigia", en tant com duren les malalties i mortalitats, per les quals la major part dels parroquians de la mateixa parròquia s'han mort, i, encara, la major part estan malalts; per als quals malalts no hi ha altre prevere, que els escolti en confessió i els administri els altres sagraments eucarístics, que Galceran de Soler, prevere, el qual exercia la cura d'ànimes en dita església, en lloc del rector de la mateixa, i caigué malalt fora de la parròquia de la mateixa església; i per això ens fou suplicat que, en defecte de Rector i Vicari, concedíssim la cura d'ànimes a tots els preveres; i, desitjant subvenir a l'esmentada necessitat,

Concedeixo, per les presents lletres, a vosaltres i qualsevol de vosaltres, la cura i règim de les ànimes de dita església "de Garrigia" i de la seva parròquia; així mateix us concedeixo que pugueu rebre, en dita parròquia, les taxes i qualsevol altra cosa justa, i en ella concloure i trametre, de la mateixa manera que podria fer-ho el Rector de la mateixa església, si hi fos; mentres altra cosa no sigui provista, sobre les esmentades coses, pel dit Reverendíssim Senyor Bisbe.

Donat a Granollers, a quatre de juliol de l'any de la Nativitat del Senyor mil quatrecents quart. Dit Senyor Berenguer, Comissari [2].

---

1. Vegeu número 48.
2. La notícia consta en el corresponent llibre de *Visites Pastorals*, número 10, foli 109, de l'Arxiu Episcopal de Barcelona.

SEGONA PART

L'antic municipi de La Garriga

I. - De les antigues llibertats de La Garriga.

II. - L'any 1380 és cedida la jurisdicció sobre La Garriga a N'Eimeric de Centelles.

III. - Sota la jurisdicció de N'Eimeric de Centelles, de 1380 a 1397.

IV.- Capítols pactats en 1397 entre el rei Martí i La Garriga.

V. - Complements i conseqüències de la reincorporació a la jurisdicció reial.

CAPITOL PRIMER

De les antigues llibertats de La Garriga

51. La Garriga fou franquesa. — 52. ...però no de «Les Franqueses del Vallès». — 53. Carrer de Barcelona i lloc de recollita. — 54. Una alienació frustrada. — 55. El privilegi de 1358, concedit per Pere III, el Cerimoniós. — 56. Per acabar amb una duplicació d'autoritats. — 57. El batlle de Barcelona i el seu lloctinent per a La Garriga. — 58. El rei Pere III sanciona el privilegi de 1373.

51. La Garriga fou franquesa

TOTS sabem que l'estructura social implantada durant l'Edat Mitjana, en una gran part de l'Occident europeu, fou el feudalisme [1]. Incrustades en l'extensió territorial d'aquest règim, a manera de llacunes governades per un altre ambient, hi havia aquells pobles que no depenien de cap senyor feudal, llevat del rei. Aquests pobles, doncs, es trobaven exceptuats del pagament de contribucions i de prestacions als altres senyors feudals; eren francs o lliures de la senyoria feudal, i per això se'n deien *franqueses* [2].

Però, ultra aquesta significació genèrica, la paraula *franquesa* va ésser aplicada especialment a determinats territoris [3], un dels quals fou precisament el de *Les Franqueses del Vallès* [4]. No hi hagué, però, una excessiva precisió quant a les parròquies i territoris d'aquestes

1. Sobreïx del marc d'aquest llibre l'explicació d'aquest fet.
2. DURAN I CANYAMERES, *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català*.
3. Així hi va haver *franqueses* al Penedès, on es troba la *Vilafranca* per antonomàsia; hi va haver *les Franqueses del Llobregat, les Franqueses del Maresme*, etc.
4. Actualment l'apellació de Les Franqueses del Vallès ha restat circumscrita a les quatre parròquies de Llerona, Corró de Munt, Corró de Vall i Marata.

franqueses; i si, per una part, és cosa provada que el terme de La Garriga fou franc o franquesa, per altra part és també comprovat que les coses que fan referència a Les Franqueses del Vallès no poden aplicar-se a La Garriga, sinó potser en una molt petita part.

El *Libro de Enajenaciones,* de l'Arxiu de la Corona d'Aragó [5], sota l'epígraf: *La Garriga aut Sa Garriga, in Vallesio,* diu, traduït al català: *Vegeu el que sota el títol de Les Franqueses del Vallès, foli 571, número 1, es fa notar de la parròquia de Garriga, i que allà es troba que dita parròquia és comptada entre les parròquies de les franquedes i vegeu també que les coses que es fan notar en general, sota dit títol, de dites Franquedes, s'apliquen també a dita parròquia de Garriga.* Ara bé: l'esmentat foli 571, del *Libro de Enajenaciones,* sota l'epígraf: *Franquedae aut franquesae, vulgo Les Franqueses in Vallense,* diu així: I. *En el llibre I dels feus, el de format gros, full 383, hi ha el document amb el qual el senyor Comte va donar, al senyor Nard* [6] *i al senyor Ramon Guillem, Les Franqueses en el Vallès en les parròquies de Sant Genís de l'Ametlla, de Garriga, Sant Andreu de Samalús, Llerona, Granollers, Palaçol* [7]*, Cabrera, Martorelles, Sant Esteve de Vilanova* [8]*, Sa Roca, "Malaianicos"* [9]*, Premià, segons es reporta en el Llibre 4 de les Vegueries, full 157.* Ara bé, en aquest full 157, del volum IV, dels *Libri Vicariae Cathaloniae,* del mateix Arxiu de la Corona d'Aragó, hi ha solament una nota anàloga a la darrera nota transcrita del *Libro de Enajenaciones.*

Aleshores, l'esperança de trobar el document de referència restava circumscrita, de moment, a una recerca en el valuosíssim Llibre Gros, o Major, dels Feus, que es conserva en el susdit Arxiu. Ara bé, ja és sabut que aquest llibre sofrí tals mutilacions que [10] ha hagut de publicar-se una *Reconstrucción y edición del Liber Feudorum Maior,* a base de recollir nombrosos documents i referències disperses. Doncs bé, malgrat totes les recerques, no s'ha trobat tampoc el desitjat document [11].

---

5. Volum III, foli 709.
6. *Bernardus,* Bernat; ignorem encara qui era aquest personatge. El mateix hem de dir del Ramon Guillem esmentat a continuació.
7. Palou.
8. Vilanova de La Roca.
9. Santa Agnès de Malenyanes.
10. Per Mossèn Francesc Miquel Rossell, a Barcelona, 1945.
11. I Mossèn Miquel en l'expressada *Reconstrucción,* en el que fa referència al nostre cas, es limita a reproduir una nota anàloga a les que hem publicat anteriorment. *Loc cit.* Vol. I, pàg. 396.

Esgotades així les recerques, calia deduir tot el possible de la referència d'aital donació. En primer lloc és possible que, en lloc d'una donació, faci referència a una alienació a títol onerós. La seva data seria potser del segle XIII. És de remarcar que parla del Comte i no del Rei, la qual cosa sembla indicar molta antiguitat. El text sembla que parli d'unes franqueses situades en la parròquia de La Garriga i no que tot el terme d'aquesta estigués inclòs dintre de Les Franqueses del Vallès en sentit estricte. Àdhuc sembla poc exacta la generalització continguda en la primera de totes les notes que hem transcrit en aquest número.

52. ...però no de «Les Franqueses del Vallès»

En efecte, fins a la data, no hem trobat cap altre document que inclogués expressament el terme de La Garriga entre els de Les Franqueses del Vallès, en sentit estricte. En la referència a un privilegi, de 13 de les calendes de juliol de 1219 [1], el rei En Jaume I, el Conqueridor, parla vagament dels *nostres fidels homes dels nostres albergs del Llobregat, o del Vallès i del Maresme;* i diu que, posteriorment, per ignorar aquest privilegi, *vam fer donació d'una part dels mateixos albergs* a Berenguer de Santa Eugènia ; però que, finalment, a 18 de les calendes de febrer de 1229, revocava la donació i retornaven al poder del rei les franqueses que n'havien estat separades. En canvi, a 16 de les calendes de maig de 1267 [2], el mateix rei Jaume I, diu ja més explícitament: *concedim i confirmem, a vosaltres, tots els homes dels nostres albergs de les parròquies de Corró Sobirà, de Marata, de Corró Jussà, de Llerona i de Samalús i de tots "els altres albergs nostres del Vallès" i del Maresme, i també a tots els altres homes de dites parròquies, de qualsevol senyor que siguin,* els privilegis abans concedits ; promet de no alienar dites franqueses i estableix que no hauran de *respondre en les causes dels deutes o dels crims, sinó solament en poder del nostre Batlle de dites Franqueses...;* d'on sembla ben clar que La

1. Biblioteca del Collegi d'Advocats de Barcelona. Secció de còdexs i manuscrits, *Llibre de privilegis reals concedits per los Sereníssims Reis als habitants en los términs de Les Franqueses del Vallès, Maresme i Llobregat, Corts de Sarrià i Quadra de Sant Just Desvern, bisbat de Barcelona...* És un relligat de còpies, esteses en pergamí. Fulls 10 al 12.

2. Biblioteca del Collegi d'Advocats de Barcelona, *loc. cit.,* fulls 1 i 10 ; i Arxiu de la Corona d'Aragó, *Libro de Enajenaciones,* vol. III, full 571, núm. 6.

Garriga no era comptada entre les parròquies de Les Franqueses; solament podria defensar-se que algunes cases de La Garriga, amb les terres llurs, serien incloses en les dites franqueses.

En els altres documents del segle XIII que hem consultat, relatius a Les Franqueses del Vallès, no hem trobat tampoc cap referència expressa a La Garriga. Heus-los ací: A les nones de gener de 1283, el rei Pere II, el Gran, va confirmar la incorporació a la corona reial i altres privilegis, continguts en l'esmentat document de 1267, i parla també *dels homes de les Fanqueses del Vallès, és a dir de Corró Subirà i Jussà, i de Marata i de Llerona i de Samalús i "d'altres llocs del Vallès"...* i esmenta també el *Batlle de Les Franqueses* [3]. Després de la mort del rei Pere II, a 11 de novembre de 1285, Alfons II va alienar les Franqueses del Vallès a Ramon de Cabrera. Aquest va alienar-les novament a Pere Marquès per dotze mil sous [4]. Concordant amb això, amb data de 7 de les calendes d'octubre de 1289, hi ha un *reial manament als homes de les Franqueses perquè prestessin homenatge i satisfessin els drets a Pere Marquès, en virtut de la venda que el rei li havia atorgat d'aquells llocs* [5].

Jaume II, el Just, novament *manà apoderar-se de totes les rendes*

---

3. Arx. Cor. Ar., *loc. cit.*, III, full 571, número 6; concordant amb el *Llibre* de la Biblioteca del Collegi d'Advocats, fulls 10 al 12.

4. Al cap de poc, *en les constitucions fetes pel rei Alfons II, en l'any 1289, en les Corts de Montçó, en benefici de Catalunya..., entre altres coses, estatuí que tot el que després de la mort del rei Pere, pare seu, havia donat, venut, empenyorat..., fos restituït a la cort reial, emperò que el rei hagués de pagar i restituir el preu, que pogués en veritat demostrar-se per testimonis que havia estat pagat.* Arxiu de la Corona d'Aragó, *Libros de Enajenaciones*, volum II, full 244, núm. 3. *Constitucions de Catalunya*, Barcelona 1704. Com a conseqüència, doncs, *va ésser revocada la venda feta de dit lloç* de Cardedeu, *i també de les Franqueses del Vallès...*; però, a 17 de les calendes d'abril del mateix any 1289, el *rei manà que dit Pere Marquès posseís dites franqueses fins que fos satisfet de dits dotze mil sous.* A. C. A. *Libro Enaj.*, vol II, foli 301, número 4. Concorda amb el Registre 82, full 26, del mateix arxiu, el qual emperò, està deterioriat, és de lectura molt difícil, i, encara que es refereix expressament a Cardedeu, i menciona les *franqueses nostras vallensis*, tampoc no parla expressament de La Garriga.

5. A. C. A., *Libro Enaj.*, volum. III, full 371; és una nota posada al marge, posteriorment a redacció del *Libro*. Concorda amb el Registre 80, full 61, que és un text curt, en mal estat i de difícil lectura. A continuació de l'anterior, *en el mateix full es troba un altre* manament, *perquè prestessin dit homenatge i responguessin dels rèdits a Pere Marquès respecte a haver-los tret de l'obligació del noble Ramon de Cabrera;* el manament és de 6 de les calendes d'octubre de 1289; en dits *Libros* i Registre; el text d'aquest està en millor estat i pot llegir-se més fàcilment.

i drets del rei posseïts a Catalunya per qualsevol persona i qualsevol títol. I així, Perè de Sant Climent, Batlle de Barcelona, va prendre les rendes de dites Franqueses. Però, com que havia estat declarat que, mentre el rei no pogués restituir el preu de les cases alienades, els compradors posseïssin les coses alienades com en penyora, no computant els fruits en el capital, mentre no fossin pagats els preus, el rei Jaume manà que la possessió de les dites Franqueses fos restituïda, com a penyora, a Pere Marquès, a 17 de les calendes d'abril de l'any 1291 [6].

Tampoc no hem trobat cap referència expressa a La Garriga en els corresponents documents del segle XIV [7]. Un d'ells, molt interessant [8], signat a 23 de desembre de 1385, pel rei Pere III, el del Punyalet, diu: *... los prohòmens de Les Franqueses del Vallès e del Maresme, així com són Corró Jussà e Sobirà, e Marata e Llerona e "altres masos e terres que les dites Franqueses han en algunes altres parròquies de Vallès" i de Maresme, la jurisdició de les quals Franqueses o partida d'aquelles, vós, Senyor, no ha molt venés ab carta de gràcia a Mossèn Simón Salzet, per preu de mil D C florins, qui aprés, per aquell preu, vené la dita jurisdicció a la ciutat de Barcelona...;* per la qual cosa, els de Les Franqueses suplicaven que *tornen a la vostra senyoria e a la corona reial,* i, atenent que ja *sien estats venuts dues vegades..., façats de les dites franqueses carrer de Barcelona...* [9] *però que la jurisdicicó* fos exercida per un *balle reial,* que *sia home natural de Les Franqueses.* Un altre document de 26 de juliol de 1393 [10] parla de molts altres pobles relacio-

6. A. C. A., *Libro Enaj.*, vol. III, full 571. Concorda amb el Registre 193, full 187 girat. Aquest registre està mal relligat, i els plecs corresponents al 187 són de cap per avall. No hi hem trobat una menció expressa de La Garriga. Vegeu el número 26.

7. A part del referent a l'any 1321, del número 26, mencionat al final de la nota anterior, hem vist una referència, de 13 de les calendes de setembre de 1335, que confirma els privilegis de 1267 i 1283; una altra referència de 7 dels idus de desembre de 1340 *pretextu luitionis facta de dicti Franquedis a Berengario de Sancto Minato et eius uxore;* dues relatives a retenció i venda, de Pere Sacosta, dels anys 1348 i 1351; una de 10 de febrer de 1361, a favor de Granollers, *de privilegis incorporationum franquedarum.* En unes confirmacions del desembre de 1372, Pere III confirma una sentència a favor de Les Franqueses i contra el Batlle de Granollers... *declaro dictum Bernardum Pica, ut bajulum predicta Ville de "Granoies". teneri ad restituendum dictum Petrum Palau, bajulo Franquedarum...* Arx. Co. Arag., *loc. cit.* III, full 571, números 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15; Biblioteca cit., *Llibre,* fulls 1 i 2, 10 a 12.

8. Biblioteca cit., *Llibre,* full 2 girat, 3 i 4.

9. Vegeu número 53.

10. Biblioteca cit., *Llibre,* full 8 a 10.

nats amb Les Franqueses, però no esmenta tampoc La Garriga [11]. Tampoc no hem trobat que parlessin de La Garriga altres interessantíssims documents, relatius a Les Franqueses del Vallès, datats en els segles posteriors [12].

53. Carrer de Barcelona i lloc de recollita

Íntimament relacionat amb el tema de les franqueses és el del carreratge; en efecte: Barcelona, que sempre fou una franquesa, no solament defensava els seus privilegis, sinó que també emparà i protegí les altres franqueses, particularment en els segles XIV i XV [1]. Els representants dels pobles acudien a Barcelona i firmaven un contracte amb els Consellers de la ciutat; en substància, aquells juraven fidelitat als Consellers; aquests prometien que Barcelona defensaria els privilegis d'aquelles poblacions, com si fossin un carrer de Barcelona; de vegades, posteriorment, el rei confirmava el privilegi [2].

---

11. Aquests pobles són els següents: Mollet, Parets, Gallecs, *Modiliani* de Cardedeu, Vilamajor i Santa Susagna.

12. Poden veure's en els fulls 12 i següents de l'esmentat *Llibre* de la Biblioteca del Collegi d'Advocats de Barcelona. En un d'ells precisament es demana que Samalús torni a ésser de Les Franqueses del Vallès d'on havia estat separat, però tampoc no es diu res de La Garriga

1. De vegades era la ciutat que comprava la jurisdicció als antics senyors feudals; de vegades eren els mateixos pobles que sollicitaven la protecció de la ciutat; temps hi hagué que hom confià més en la ciutat de Barcelona que en el mateix rei; car aquest, com ja hem vist, de vegades, necessitant diners, es venia la jurisdicció que tenia sobre alguna població, i això mai no va fer-ho la ciutat de Barcelona.

2. De tot això, i d'altres motius, ja es dedueix que amb el *carreratge* no es comunicava als veïns d'aquests fingits carrers de Barcelona el dret especial dels barcelonins. El que la ciutat de Barcelona defensava era el dret peculiar de les dites poblacions i les vides de llurs habitants. En l'escut de les poblacions que foren carrers de Barcelona solia veure's, en una o altra disposició, els elements de l'escut de la ciutat: la creu de Sant Jordi i les quatre barres dels reis. Sobre totes aquestes qüestions poden veure's els següents autors: MARQUILLES, *In usat. si quis suum feudum*, fol. 119, col. I; RIPOLL, *Var. resol.*, cap. VII, *De jure enphiteu.*, núm. 327; FONTANELLA, *Decisiones*, desic. 578, 19; VIVES, *Traducción al Castellano de los Usatges y demás Derechos de Cataluña*, Barcelona 1835, vol. IV, pàg. 64; BROCÀ I AMELL, *Instituciones del Derecho Civil Catalán*, Barcelona 1866, volum I, pàg. 56; MALUQUER, *Derecho especial de Barcelona y su término*. Barcelona 1889, pàg. 19; CORBELLA, *Manual de Derecho Catalán*, Reus 1906, pàg. 160 i següents; PELLA, *Código Civil de Cataluña*, Barcelona 1906, volum I, pàgs. 17, 91 i 95; BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña*, Barcelona 1918, volum I, pàgs. 30 i 31; BORRELL, *Dret Civil vigent*, Barcelona 1923, vol. I, pàgs. 30 i 31; DURAN I CANYAMERES, *loc. cit.*,; i el treball per nosaltres

En contrapartida dels beneficis de què gaudien, les poblacions que eren nomenades carrers de Barcelona tenien algunes obligacions; per exemple: la de contribuir a les obres d'interès general de la ciutat [3], i enviar gent apta per a defensar la ciutat o per a unir-se a l'exèrcit d'aquesta quan sortia a guerrejar. Aquesta obligació d'enviar homes d'armes era en virtut d'uns privilegis anomenats de *recollita de gent*.

La notícia més antiga de les referents a tals qüestions la trobem en les *Rúbriques de Bruniquer* [4], capítol LVII, sota l'epígraf: *Locs de recollita o de carreratge de Barcelona,* en el qual, immediatament després d'unes breus línies en les quals dedueix que Cardedeu era carrer de Barcelona en 1343, diu literalment el següent: *A 14 de juny de 1357, requesta del síndic de la Ciutat contra Pere Marquès, senyor del Castell de La Roca en Vallers, per que havia comprat, o volia comprar, la jurisdicció de La Roca i de sos términens, i de Dosrius, de Vilanova, de Lerona i de La Garriga, en perjudici, etc.* Encara que aquest text no és molt clar per al nostre cas, sembla evident que En Bruniquer considerà implícitament La Garriga com a lloc de recollita i carreratge [5].

Per la nostra part hem tingut a les mans el requeriment o protesta que va utilitzar Bruniquer. Vàrem trobar-lo a l'Arxiu de la Ciutat de Barcelona sota el següent títol paral·lel, però no igual, al que reporta Bruniquer: *Requisitòria i protesta del Síndic de la ciutat contra Pere Marquès, senyor de la Roca, per mala compra i possessió dels drets*

---

publicat a *La Notaría,* Barcelona 1945, sota el tema *¿El Derecho Civil especial de Barcelona, rige en La Garriga?,* en el qual, després d'una laboriosa discriminació dels elements del Dret Civil especial de Barcelona, s'arriba a la conclusió que el possible dubte sobre si aquest Dret s'aplica a La Garriga, restaria reduït a les següents disposicions: A. - *Dels fills que entren en religió sens voluntat de sos pares.* Tít. 6, del Llibre I, Vol. I de les Cons. de Cat., que és el Capítol 2 del privilegi concedit a Barcelona per Jaume I, a 27 d'abril de 1269. B. - El privilegi 1, del Tít. I, *De testaments,* Llib. 6, Vol. 2, de les Const. de Cat., que és el privilegi concedit a Barcelona per Pere III, a 19 d'octubre de 1339. C. - Els següents capítols del *Recognoverunt Proceres:* 1, 12, 36, 70 i 80, relatius a l'emfiteusi; 4 i 56, relatius al dot; 3 i 48, referents al dret de successions; i 7, 8, 9 i 11, del dret d'obligacions.

3. Per exemple, les muralles i les fortificacions, que havien de servir de defensa contra els atacs per mar o per terra.

4. En el segle XVII, aquest cèlebre notari de Barcelona comença a escriure una recopilació de les notícies i documents que convenia que fossin coneguts i fàcilment manejables pels barcelonins; les *Rúbriques* foren editades a Barcelona, 1915; vegeu volum IV, pàg. 15.

5. Vegeu, però, els números 51 i 52.

d'aquella senyoria sobre vàries parròquies del Vallès i entre elles la de Sant Esteve de La Garriga, 14 de juny de 1357 [6]. Basant-se en el text de Bruniquer, en el Museu de la Ciutat de Barcelona, installat a can Padellàs, de la plaça del Rei, va incloure's el nom de La Garriga entre les poblacions que foren carrer de Barcelona [7].

54. Una alienació frustrada

En efecte, sabem que, en 1358, el rei Pere III, el Cerimoniós [1], parlava als garriguencs de la *venda que ens proposàvem de fer del mer i mixt imperi i jurisdicció alta i baixa* [2] *que tenim sobre vosaltres, homes de dita universitat* de La Garriga. Es veu que els garriguencs varen saber els intents del rei i tot seguit anaren a parlamentar amb el seu tresorer per evitar aquell propòsit, car el document diu: *Atenent que entre vosaltres, jurats i prohoms* [3] *de la universitat de la parròquia*

---

6. Vàrem prendre'n nota per a copiar-lo en altra ocasió, però, acabada la guerra, en 1939, per més indagacions que hem fet en el susdit Arxiu, no hi ha hagut manera de retrobar la *Requisitòria;* els directors de l'Arxiu ens diuen que degué extraviar-se durant la guerra.

7. Vegeu, més endavant, números 154, 167 i 169, on insistim sobre aquesta matèria.

1. Regnà des de l'any 1336 al 1387. Per a fer-se càrrec del caràcter enèrgic del rei i de l'ambient oratjós del seu regnat, recomanaríem la lectura dels discursos del mateix rei Pere III, en *Parlaments a les Corts Catalanes*, Barcelona 1928.

2. Encara que la terminologia és quelcom imprecisa, podem explicar-la, amb MAYNZ, *Cours de Droit Romain,* Brusselles 1876, vol. I, pàg. 485, dient que s'entenia per *juris dictio* la facultat de decidir les qüestions judicials; *imperium* era el poder d'executar les coses jutjades; els magistrats que tenien ambdós poders es deia que tenien *imperium mixtum;* els que no tenien *jurisdictio,* però sí *imperium,* es deia que tenien *imperium merum;* finalment, hi havia alguns magistrats inferiors, per exemple, els dels municipis, que solament tenien *jurisdictio.* ULPIÀ, en el fragment 3 del llibre II, títol I, del *Digest,* diu: *L'imperi o és mixt o és mer. El mer imperi, que també és anomenat potestat, és poder imposar al cos una pena greu i capital, als homes facinerosos; mixt, aquell al qual també està anexa la jurisdicció, que consisteix a donar la possessió dels béns. La jurisdicció és també facultat de donar jutge.*

3. És molt important de fer notar que per primera vegada trobem esmentada, en relació amb La Garriga, la paraula *jurats;* és la denominació que anà estenent-se, i que s'imposà en la major part de Catalunya, per a designar els primers magistrats del municipi; el seu nom prové probablement del jurament que havien de prestar abans d'entrar en l'exercici del càrrec; eren uns prohoms jurats que es distingien dels altres prohoms que no havien de prestar jurament; ells eren els delegats de la comunitat veïnal; la seva presència dóna dret a parlar propiament de municipi; solien ésser pocs; eren els administra-

de Sant Esteve de "Sa Guarriga", o pels vostres síndics especialment constituïts per això, d'una part, *i,* d'altra part, *el nostre tresorer, va ésser convingut que donant-nos la quantitat de moneda infrascrita,* mil cinc-cents sous, *desistiríem de la venda que ens proposàvem de fer i estaríem obligats a fer-vos també unes concessions i ordinacions suscrites i contingudes en alguns capítols...*

Un altre pergamí [4] precisa encara més la qüestió, dient que un conveni va ésser *celebrat entre el noble, venerables i discrets, Gilabert de Centelles i Bernat d'Olzinelles, doctor en lleis i tresorer de dit senyor Rei, per això facultats per dit senyor Rei, d'una part; i, d'altra part, per Bernat Soler, ciutadà de Barcelona i per Francesc de Perafita, de dita parròquia de Sant Esteve de Garriga, nuncis* o portantveus, *per aquestes coses enviats per dita parròquia,* els quals prometeren lliurar al rei els expressats mil cinc-cents sous de moneda barcelonina, *per raó d'alguns privilegis que havien d'ésser concedits per dit senyor Rei a dita parròquia i singulars de la mateixa.* Consta en el mateix document, que, a 6 de setembre de 1357, en poder del notari Berenguer Simó, va fer-se *per això i per altres coses* un *document de sindicat i actoria* [5] a favor de Jaume Blancafort i de Bonanat Planell.

En el document primerament esmentat continua dient el rei: *Per això, considerant que seria, a Nòs i a dita universitat, més útil i més convenient de fer les sotscrites concessions, remissions i ordinacions, que no pas de dur a terme la mencionada venda, i volent consumar d'una manera efectiva el que està contingut en dits capítols, dels quals vam ésser plenament informats, segons convinguéreu amb dita tresoreria...* Una i altra part restaven contentes: el rei, rebent els diners que necessitava; els garriguencs, adquirint els privilegis que tot seguit ressenyarem. Per això, cap al final del document, diu el rei: *És, doncs, cert que, per les coses predites, sobre concessions remissions i ordinacions, hem obtingut de vosaltres mil cinc-cents sous bar-*

---

dors en l'interior del municipi i els seus representants en l'exterior; solien cobrar un salari. En canvi els prohoms o *probi homines* o *boni homines* sembla que serien tots els caps de casa de La Garriga; es reunien, deliberaven i prenien acords; eren la plena representació de la municipalitat; ells elegien els magistrats municipals. Vegeu FONT I RIUS, *Orígenes del régimen municipal de Cataluña,* pàgs. 397, 398, 418, 419, 427, 428; i 295, 413 i 416.

4. Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí número 15, que traduïm lliurement a continuació.

5. El síndic és la persona elegida per una corporació per a tenir cura dels seus interessos. Actor és aquell que exercita una *actio.*

celonins, els quals entregàreu al dit tresorer nostre, que els comptà en nom nostre.

Al cap de poc va atorgar-se la carta de pagament; és l'esmentat document de l'Arxiu Municipal, que comença així: *Sigui a tothom manifest que jo, Pere de Marges, sotstresorer del Senyor Rei i ciutadà de Barcelona, confesso i reconeixo a vosaltres, Jaume Blancafort i Bonanat "des Planell", de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, síndics i procuradors de la universitat i prohoms de dita parròquia rebent, a nom propi vostre i de tota la universitat i prohoms de la mateixa parròquia, que m'heu pagat i entregat, bé i totalment, a voluntat meva, segons em féreu dir i escriure en la taula* [6] *de Jaume Vilar, canvista barceloní, aquells mil cinc-cents sous, de moneda barcelonina de "terno", que havíeu d'entregar i pagar a mi o a Pere de Vall, per raó de les promeses fetes a dit Senyor Rei.* Després de les clàusules d'estil en tals escriptures, consta que aquest document fou fet a Barcelona, el dia 17 d'abril, de l'any 1358; el signa el mencionat tresorer En Pere de Marges; com a testimonis actuaren el dit Bernat de Soler i Ramon de Marges i Jaume Crinyans; El notari autoritzant fou Bernat de Torres, de Barcelona.

Segurament que encara té una íntima relació amb totes aquestes coses un altre pergamí [7], en el qual l'esmentat mercader i ciutadà de Barcelona, Bernat Soler, confessà que havia rebut de Bonanat Planell i Jaume Blancafort, com a síndics i procuradors de La Garriga, vuitanta sous de moneda barcelonina de *terno,* que els síndics susdits havien promès de lliurar-li. L'acte va atorgar-se davant de l'abans esmentat Berenguer Simó, notari de Granollers, a 27 de setembre de 1358.

6. Banc o casa de canvi.
7. Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí número 14.

55. El privilegi de 1358, concedit per Pere III, el Cerimoniós [1]

Com de consuetud el privilegi comença dient: *Nòs, Pere, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya.* Segueix la part expositiva transcrita en el número anterior i s'entra en la part dispositiva, amb les següents paraules:

A tenor de la present carta nostra, que ha de tenir la més gran fermesa en tot temps, convenim, concedim i prometem, per la nostra bona fe reial, per Nòs i pels nostres successors, a vosaltres, prohoms de la universitat de dita parròquia de Sant Esteve de "Sa Garriga", als que allà habiten i als que hi han d'habitar:

1. *Que, en el successiu, jamai, per manera de venda, de donació, d'alienació o d'altra qualsevol manera, no separarem, a vosaltres o a la vostra universitat, de la nostra corona reial o del comtat de Barcelona, ni us treurem de la jurisdicció i jutjat del veguer del Vallès, sinó que estigueu i romangueu en ells segons heu acostumat fins ara; a vosaltres o als vostres, conjuntament o dividits, no us transportarem o transferirem a domini d'altri, sinó solament en el de fills o filles procreats de legítim matrimoni, si, tanmateix, ens sembla convenient de fer-ho.*

2. *Justament perdonem i relaxem, a vosaltres, dita universitat, i a cada un de vosaltres, totes les penes civils i criminals i dels terços dels servents i qualssevol altres, que a vosaltres, dita universitat, i cada un de vosaltres, us hagi imposat el nostre tribunal i aquelles en què hàgiu incorregut fins al dia d'avui, de qualsevol manera, mentre no siguin penes capitals o tals penes de les quals es segueixi mort corporal o es mereixi mutilació de membres* [2].

---

1. El traduïm lliurement del llatí en què està copiat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 900, fulls 64 girat i 65. També es conserva una còpia d'aquest document en un altre pergamí, molt deteriorat, a l'arxiu de can Busquets de La Garriga, registrat amb el núm. 41, i amb la següent nota: *No pot substanciar-se degudament per ésser lo pergamí algo derrotat.*

2. Heus ací una mostra d'un dret penal sortosament superat.

3. *Ultra això, volem i així mateix ordenem, que, tots i cada un dels habitants i dels que han d'habitar en dita parròquia, estiguin obligats i hagin d'acceptar i fer servir una mesura, semblant a aquelles que regeixen en el lloc de Granollers; la qual mesura estigui continuament en mig de la quadra* [3] *de dita parròquia; de manera que qualsevol, tant els forasters, com els privats, que comprin o venguin grans en dita parròquia, estiguin obligats i hagin de mesurar el gra amb la mesura predita.*

Si algún fes el contrari, volem i ordenem que, a qualsevol dels que facin el contrari, els exigeixin deu sous per pena i dany, per cada vegada que facin el contrari; de la qual pena sigui adquirida totalment una meitat per Nòs, i l'altra meitat per dita universitat, per a reparar dita mesura.

4. *Volent i ordenant, ulteriorment, que el veguer del Vallès, qualsevol que sigui o serà amb el temps, estiguin obligats i hagin de reconèixer les mesures del vi i de l'oli i els pesos del pa i de la carn i estiguin obligats a rompre tot seguit aquelles o aquella que trobin falsa o "nactia"; exigint, tanmateix, a aquells que trobin delinqüents per la pena, en qualsevulga vegada que delinqueixin en les coses predites, cinc sous barcelonins, els quals volem que siguin aplicats al nostre tribunal; tanmateix restituït plenament el dany fet a la part damnificada.*

Doncs aquestes concessions, remissions i ordinacions fem a vosaltres, dita universitat, i a cada un de vosaltres, de grat i de certa ciència i espontània voluntat, segons a dalt és explicat més amplament; les quals ara i en el successiu volent mantenir i inviolablement observar, per Nòs i pels successors, oficials i súbdits nostres, presents i que per temps siguin; manant als mateixos sucessors, oficials i súbdits o als lloctinents dels mateixos oficials, presents i futurs, que mantinguin fermament i facin mantenir i observar inconcusament les concessions, remissions i ordinacions expressades més amunt, i jamai vinguin ni permetin venir contra elles...

En fe de les quals coses hem manat que el present document sigui roborat amb l'empirança del segell de la nostra majestat. Va ésser

---

3. Un dels significats de *quadra* és equivalent a poblet, caseriu, granja, veïnat, petita comarca, rodalia. Es un nom que portaven, i porten encara avui, algunes poblacions de Catalunya. Vegeu *Diccionari Aguiló.*

fet a Barcelona el dia vint-i-sis de març de l'any mil tres-cents cinquanta-vuit, de la Nativitat del Senyor, i vint-i-tres del nostre regnat... els testimonis varen ésser *el noble Bernat de Cabrera, el noble Esteve d'Aragó, el reverend frare Joan, Arquebisbe de Càller, el noble Francesc de Cervià, i el noble Pere de Montcada.* L'escrivà fou Francesc Gual que, *per manament del rei, féu* l'escriptura, en *el Consell,* essent-hi *present la Senyora Reina; la va veure dit Rei, el qual la va expedir segellada amb el segell del seu anell.*

56. Per acabar amb una duplicació d'autoritats

A *la ciutat de Barcelona, el dia 15 de maig de l'any de la Nativitat del Senyor 1373, va ésser portat al signe, decret i segell del Senyor Rei, un cert sindicat fet per la universitat de la parròquia de La Garriga, el dia 24 d'abril de l'any predit* [1]; i el rei Cerimoniós, efectivament, va dignar-se signar el dit document de *sindicat, fet per a la indemnitat i utilitat dels habitants de dita parròquia;* el rei va interposar-hi el seu decret i autoritat, en poder del *fidel protonotari* reial, Jaume Conesa; i, finalment, el rei manà d'afegir-s'hi el segell reial.

Hom pot fàcilment relacionar aquest sindicat amb un interessantíssim document de la història garriguenca [2], semblant al que hem ressenyat en els números 54 i 55. Després de la capçalera de costum, s'hi fa constar una elegant frase llatina que pot traduir-se així al català: *Correspon a la majestat reial de deslliurar dels gravàmens els que hi estan subjectes i ajudar-los, per un oportú sufragi, amb decidits afectes.* Però, per altra banda, al final del document, trobem la contrapartida de la lliberalitat del rei Pere: *Vosaltres, però, dits prohoms i universitat* de La Garriga, *amb la vostra lliberalitat ens haveu ajudat amb dos-cents florins d'or d'Aragó, en auxili de les despeses dels soldats, que continuament hem de fer en el regne de Sardenya, per a defensar-lo* [3]*; els quals florins, ja lliuràreu en nom nostre, al nostre fidel conseller i tresorer Pere de Vall.*

---

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 924, full 80, girat.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, registre 924, fulls 118 i 119.
3. És una versió concreta d'aquella exclamació general amb què el mateix rei Pere III terminava el seu parlament a la Cort de Sant Mateu, de València, precisament demanant ajuda per a la guerra de l'illa de Sardenya: *vosaltres,*

I diu, el rei Cerimoniós, en el mateix document: *Per consegüent. atès que per vosaltres, prohoms i universitat de la parròquia de Sant Esteve de "Sa Garriga", ens fou humilment suplicat que, com que, entre altres coses, cada dia us provenen molts danys, disgustos i despeses, perquè el veguer i subveguer del Vallès, i també el veguer de Barcelona, coneixen, inquireixen i castiguen sobre els delictes comesos per vosaltres* [4]*; i és i seria millor i més útil si això fós despatxat, exercit i fet per un sol jutge ordinari, que no pas que continueu sotmesos al districte i jurisdicció de tants de jutges; car per això, en molts de punts i en moltes de maneres, tant pels mateixos veguers i subveguer, com per seus saions i agutzils, poden agreujar sobre un mateix i únic crim; i per això, ens fou suplicat, ens dignéssim proveir un saludable remei sobre aquestes coses, o sigui que us treguéssim i eximíssim enterament de tota la jurisdicció, districte i fur de dits veguers i de qualsevol d'ells i del judici dels mateixos, i que sotsmetéssim i agreguéssim perpètuament al Batlle de Barcelona i a la seva batllia tota la jurisdicció criminal, amb el corresponent mer e mixt imperi i també la* jurisdicció *civil, tal com els mencionats veguers i subveguers han acostumat d'exercir en els temps pretèrits.*

---

qui us sentits dels nostres damnatges e de les nostres deshonors, així com aquells qui sots nostres naturals e lleials sotsmesos. Parlaments a les Corts Catalanes, Barcelona 1928, pàg. 33.

4. Veguer era el jutge ordinari; normalment era de nomenament reial; la seva jurisdicció s'estenia a tota classe de persones, reials, militars i eclesiàstiques. Segons una pragmàtica de Jaume I, i el capítol XXXIX del *Recognoverunt Proceres,* el veguer de Barcelona havia de jurar en mans dels prohoms de la ciutat i a presència del poble, que seguiria els consells dels prohoms de la ciutat de Barcelona i compliria els drets i usos de la ciutat. Segons una pragmàtica d'Alfons II, de 17 d'abril de 1289, el veguer de Barcelona o el seu lloctinent nomenava el veguer del Vallès; aquest havia d'observar els manaments del de Barcelona, salvant els drets del rei i la fidelitat que li era deguda; i els oficials del veguer de Barcelona podien entrar en el Vallès per executar les ordres del mateix veguer. Aquesta pragmatica contribuiria a afirmar la comunicació possible del dret de Barcelona a la comarca del Vallès. Pot veure's Brocà, *loc. cit.,* pàgs. 226, 278, 306 i 319. Vegeu les *Constitucions de Catalunya...,* vol. II, pàgs. 62 i 88, i volum I, pàg. 116.

57. El batlle de Barcelona i el seu lloctinent per a La Garriga

PER *això, aprovant benignament aquesta súplica, amb aquest nostre document, perpètuament valedor,*

1.er *Perpètuament eximim, extraiem, segreguem i separem de present, i allunyem completament, de dits veguers i del fur, jurisdicció, judici, coneixement, força i districte dels veguers de Barcelona i del Vallès i de cada un d'ells i dels seus subveguers i del judici dels mateixos i de cada un d'ells, a la predita parròquia de Sant Esteve de "Sa Garriga" i a vosaltres prohoms i universitat de la mateixa, i als individus d'ella, homes o dones, habitants en la mateixa, ara i en el futur i els qui hi han d'habitar, amb tots els vostres béns i qualsevol de les vostres coses.*

2.on *I apliquem, submetem, unim, ajuntem, subcolloquem, i agreguem indivisiblement a dita parròquia i a vosaltres, tots i cada un dels habitants i dels qui hi han d'habitar, i els vostres béns i qualsevol de les vostres coses, perpètuament, al fur, jurisdicció, coneixement i districte de la batllia de Barcelona i del seu batlle* [1].

3.er *Concedint a vosaltres i als vostres successors perpètuament que siguin el dit batlle de Barcelona, que ara és o el que serà en temps*

1. Cap al segle XII es dibuixen les batllies, *baiuliae,* com a circumscripcions locals, adaptades als agrupaments de població que oferien una inicial personalitat; els reis posen el batlle, *baiulus,* com a funcionari i representant seu en una localitat. El batlle — primera i única autoritat local per molt temps — fou el punt d'enllaç entre la jurisdicció reial i el municipi, fou el pont per on nasqué un nou poder, el popular, que vindrà a participar en aquella jurisdicció superior. El batlle primitivament tingué unes facultats de caràcter econòmic i mai no va perdre aquestes inicials funcions d'intendent o administrador del patrimonni reial, regularitzador dels ingressos, etc.; però la seva funció més important fou la judicial; era el jutge ordinari del lloc, resolia les qüestions civils i criminals, detenia els delinqüents, convocava la host dels veïns per a perseguir-los, etc. Posteriorment veurem com evoluciona la institució en anar participant els ciutadans en les prerrogatives del batlle. El primitiu règim municipal no fou altra cosa que l'associació o participació dels veïns preeminents o més distingits, els *probi homines,* els prohoms, en les funcions del *batlle,* formant el seu consell. Adhuc aquests posteriorment intervingueren en el seu nomenament, en elecció o en proposta. FONT I RIUS, *Orígenes,* pàgs. 163 i segs., 440 i segs. Pot veure's PERE NOLASC VIVES I CEBRIÀ, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña,* Barcelona 1832.

futur, per si mateix, mentre estigui en dita parròquia personalment, pels seus lloctinents, segons després serà assenyalat, i pels seus agutzils, i no dits veguer, ni els subveguers d'ells, o jutges o altres d'ells, els qui usin o puguin usar en qualsevol de vosaltres el mer i mixt imperi i altra jurisdicció civil i criminal qualsevol que sigui, a Nòs pertanyents, tant sobre dels delictes pretèrits i presents, com dels futurs, de la manera com els dits veguer o els seus lloctinents i agutzils usaven, i podien i devien usar.

4.rt *I que no pugueu ésser segregats, en cap temps, ni per cap causa o raó, ni ésser mai separats, per Nòs o pels nostres successors, del fur, coneixement, jurisdicció i districte del dit batlle.*

5.e *Resta declarat, conjuntament i expressa, que el dit batlle de Barcelona, el que ara és i el que serà amb el temps, hagi de crear, posar i constituir un lloctinent seu en dita parròquia;* amb les següents condicions i requisits:

a. *El qual, tanmateix, hagi nascut i sigui de dita parròquia o habitant en ella i no en altre lloc;*

b. *El qual lloctinent usi i pugui usar, en tot i per tot, en nom de dit batlle, el mer i mixt imperi i tota altra jurisdicció criminal i civil en dita parròquia i en els seus homes i dones;*

c. *De manera que, tanmateix, el dit lloctinent, abans de procedir de qualsevol manera, per si mateix, sobre les decisions i determinacions dels fets criminals, hagi de consultar el dit batlle de Barcelona o el seu lloctinent sobre els mateixos fets criminals; i no pugui procedir sobre aquestes coses sense expressa llicència dels mateixos;*

d. *Els quals lloctinents, abans d'usar de dit ofici, hagin d'assegurar idòniament de tenir taula*[2] *i de fer les altres coses a què estan obligats els altres oficials nostres segons les Constitucions Generals de Catalunya;*

e. *Emperò, que, venint o estant present en dita parròquia el dit batlle de Barcelona, dit lloctinent cessi i hagi de cessar, a l'acte, en el seu ofici;*

f. *I que, el mateix batlle pugui destituir el dit lloctinent, en el seu cas, de dit ofici, i posar i crear el mateix o altres que, tanmateix, hagi d'ésser de dita parròquia i no d'altre lloc;*

---

2. Tenir taula: tenir despatx obert; *los governadors qui per temps seran hajen a donar fermança que tendran taula a tots los clamaters finit lo lur ofici.* Referència del Fur de València, en el *Diccionari Aguiló.*

6.è *I que el dit batlle pugui crear, si li sembla; en dita parròquia, agutzil que sigui de dita parròquia, si en ella es pot trobar algú que vulgui respondre de l'ofici d'agutzil* [3] ;

58. El rei Pere III sanciona el privilegi de 1373

MANANT *sobre això, verament i de certa ciència, fermament i expressa, i sots incorriment en la nostra ira i indignació, a dits veguer i subveguer i a tots i cada un dels oficials i qualssevol súbdits nostres, sotmesos a l'ofici dels mateixos veguer i a altres d'ells, presents i futurs, que, en el successiu, jamai s'introdueixin, per si o a instància i requeriment de qualsevol part o d'altra manera, en l'exercici de qualsevol jurisdicció en dita parròquia, ni en vosaltres, dits prohoms i universitat i singulars de la mateixa;*

Sabent que incorreran en la pena de cent marabatins [1] *d'or, tantes vegades com faran el contrari; els quals volem que siguin adquirits i aplicats al nostre erari.*

Manem, també, per la mateixa, a l'ínclit i magnífic Infant Joan, primogènit, [2] *i al nostre Governador general, i també al veguer de Barcelona i del Vallès i als altres oficials i súbdits nostres, presents i futurs, i als lloctinents de dits oficials, que quant a la concessió, exempció, excepció, extracció i també a la submissió i aplicació abans esmentades, i al nostre privilegi, de qualsevol manera, que el mantinguin fermament i l'observin i el facin observar inviolablement per tothom, i no hi vinguin en contra, ni permetin que altri faci res en contra, per qualsevol raó o causa;*

Que totes i cada una de les coses contingudes i expressades més amunt, prometem, per la nostra bona fe reial, i per Nòs i per tots els hereus i successors nostres, de mantenir-les i observar-les i no revocar-les; ans us restituiríem de fet els dos-cents florins amb els quals

---

3. Traduïm per agutzil o per saió la paraula *sagio, sagione*. Era un auxiliar del batlle, nomenat per ell, com a executor de les seves ordres ; encara que, en alguns documents, apareix molt aproximat o equiparat al batlle. FONT I RIUS, *Orígenes*, pàg. 173.

1. Antiga moneda que valia 10 sous i 6 diners.
2. Després fou rei, amb el nom de Joan I.

ens haveu ajudat, segons s'expressa més avall, i segons nosaltres hem ressenyat ja en el número 56.

I que l'esmentat veguer de Barcelona i del Vallès, el subveguer de Barcelona, el veguer i subveguer del Vallès, i els agutzils dels tribunals de dits veguers, no vulguin tenir alguna ignorància sobre les coses predites, per Nòs concedides, ordenades i unides.

De la mateixa manera, volem que la nostra concessió sigui publicada per públic edicte, amb veu del nunci, en la ciutat de Barcelona i en els llocs de Caldes i de Granollers.

I de la mateixa manera, el nostre document sigui posat al cancell, i registrat en els llibres comuns, dels tribunals dels veguers de Barcelona i del Vallès i de la batllia de Barcelona, perquè hi hagi plena memòria en el futur de les coses esmentades abans [3].

En testimoni de totes aquestes coses hem manat que la present carta nostra i totes les consemblants del mateix tenor, que podrem nosaltres fer d'ella o podran fer els nostres successors, siguin afermades imposant-hi el segell de la nostra majestat.

Donat a Barcelona, el dia 23 de juny de l'any 1373, de la Nativitat del Senyor, i 38, del nostre regnat. Ho veié Roderic. Sig†ne Pere, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó, etc. Els testimonis són: Infant Martí comte de Luna i d'Eixerica, cavaller [4] *Pere, comte d'Urgell, donzell. Joan, comte d'Empúries, cavaller. Nòs Eximí Pere d'Arenos. El Noble Huc de Santapau, cavaller. Va ésser autoritzat per Francesc Bisbals, escrivà del Senyor Rei. Francesc Bisbals, per manament del Senyor Rei, el féu, segons relació de Pere de Vall, conseller i tresorer. El Senyor Rei el tingué per vist. Bernat Miquel, el veié.*

---

3. Ací va intercalat el fragment relatiu al lliurament dels 200 florins.
4. Més tard fou rei, amb el nom de Martí I.